BOHOVIA MEXICKÝCH KÓDEXOV

Mgr. Jakub Špoták, PhD.

Mgr. Nikol Quardová, PhD.

BOHOVIA MEXICKÝCH KÓDEXOV

Skriptá

Mgr. Jakub Špoták, PhD.

Mgr. Nikol Quardová, PhD.

Bratislava

CHRONOS

2025

BOHOVIA MEXICKÝCH KÓDEXOV

© Mgr. Jakub Špoták. PhD. – Mgr. Nikol Quardová, PhD.

Vydal Chronos v Bratislave v roku 2025

Rozsah: 199 strán, 153 obrázkov, 2 tabuľky

1. vydanie

Vydané v elektronickej forme

- ISBN 978-80-89027-86-6

- EAN 9788089027866

Skriptá boli pripravené v rámci projektov APVV-23-0622 s názvom „Posvätné počítanie času - Vznik a vývoj panmezoamerických kalendárnych prvkov a ich vplyvu na formovanie vnímania času a fungovania predkolumbovskej spoločnosti" a VEGA 1/0609/23 s názvom „Epidémie a choroby v poklasických, koloniálnych a etnografických zdrojoch mayskej kultúry"

Skriptá sú určené ako učebný text a pomôcka pre kurz *Bohovia mexických kódexov*.
Práca neprešla jazykovou a štylistickou korektúrou.

Bohovia mexických kódexov by Jakub Špoták and Nikol Quardová is licenced under a Creative Comons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International Licence.

OBSAH

Obsah 4

Zoznam ilustrácií 7

Zoznam tabuliek 13

Kultúrno-historický kontext aztékov a mixtékov 14

Aztékovia 15

Mixtékovia 22

Mexické kódexy 25

Klasifikácia mexických kódexov 26

Materiál 26

Formát 29

Kategorizácia podľa Robertsona & Glassa 31

Podľa pôvodu 36

Ostatné delenie 39

Aztécke kódexy 43

Skupina Borgia 45

Boturini 52

Borbonicus 53

Mendóza 55

Aubin 56
Ixtilxochitl 57
Osuna 58
Magliabechiano 60
Telleriano-Remensis 61

Mixtécke kódexy 63
Zouche-Nuttal 65
Selden 67
Vindobonensis 69
Becker I & II 70
Bodley 71
Egerton 73

Kalendár v kódexoch 75

Matematika 76

Kalendárne systémy 78

Špecifické variácie kalendárnych záznamov 88

Písmo v kódexoch 91

Štruktúra mexických kódexov 96

ALMANACHY 100

Prehľad bohov v kódexoch 103

Stvoriteľské božstvá 105
Tezcatlipoca 106
Xipe Totec 111
Quetzalcoatl 114
Huitzilopochtli 118
Mixcoatl 124
Ometeotl 127

Deviatka bohov 132
Xiuhtecuhtli 133
Tezcatlipoca 136
Pilzintecuhtli 136
Centeotl 138
Mictlantecuhtli 140

Chalchiuticue 143
Tlazolteotl 146
Tepeyollotl 150
Tlaloc 152

Trinástka bohov 158

Xiuhtecuhtli 158
Tlaltecuhtli 158
Chalchiuhtlicue 160
Tonatiuh 161
Tlazolteotl 163
Mictlantecuhtli 163
Mictecacihuatl 164
Centeotl 166
Tlaloc 167
Quetzalcoatl 167
Tezcatlipoca 167
Tlahuizcalpantecuhtli 168

Ostatné božstvá 171

Xolotl 171
Metztli 174
Ehecatl 175
Xochipilli 177
Xochiquetzal 180
Toci 182
Yacatecuhtli 184
Chicomecoatl 186
Huehuecoyotl 188
Tonantzin 190
Xilonen 192
Mayahuel 194

***Bibliografia* 196**

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obrázok 1 Mapa Mezoameriky s vyznačenými oblasťami. (Zdroj: famsi.org)..... 15
Obrázok 2 Chicomoztoc - Sedem jaskýň Aztlánu. 16
Obrázok 3 Odchod z Aztlánu..... 17
Obrázok 4 Mapa Tenochtitlánu na základe Hernana Cortésa. 18
Obrázok 5 Mapa polohy mesta Tenochtitlán v rámci jazera Texcoco..... 19
Obrázok 6 Rekonštrukcia mesta Tenochtitlán..... 19
Obrázok 7 Spojenectvo Texcoca, Mexica (Tenochtitlán) a Tlacopan, ako je uvedené v kódexe..... 20
Obrázok 8 Rozšírenie ríše a jej hranice počas vládnutia Metecuhzoma Xocoyotzina. 21
Obrázok 9 Oblasť a poloha Mixtékov a ich miest. 22
Obrázok 10 Tlaloc zosiela dážď. Úryvok z mixtéckeho kódexu..... 23
Obrázok 11 Stretnutie dvoch ľudí - 4 Jaguár a 8 Jeleň Jaguár v deň 13 Jašterica v roku 7 Dom. Kódex Nuttal, strana 52..... 23
Obrázok 12 Stvorenie predkov na strane 37 v kódexe Vindobonensis Mexicanus I. . 24
Obrázok 13 Grafické vyobrazenie typických mezoamerických kódexov..... 25
Obrázok 14 Strom divého figovníka a jeho postupné spracovanie na papier..... 26
Obrázok 15 Spracovanie kôry figovníka na papier. 27
Obrázok 16 Príklad kódexu na jelenej koži. 27
Obrázok 17 Formát kódexu, ktorý je poskladaný ako leporelo..... 29
Obrázok 18 Ukážka Lienzo de Quahquechollan..... 31
Obrázok 19 Príklady z Relaciones Geográficas. 33
Obrázok 20 Úryvky z Techialoyanských rukopisov. 34
Obrázok 21 Dvojstránka z Testerianského katechizmu. 35
Obrázok 22 Príklady predkolumbovských kódexov. 36
Obrázok 23 Príklady kódexov pod španielskou kontrolou..... 37
Obrázok 24 Príklady pôvodných koloniálnych kódexov..... 38
Obrázok 25 Vyobrazenie z Lienzo de Quauhquechollan. 38
Obrázok 26 Úryvok z kódexu Tlatelolco. 39

Obrázok 27 Úryvok z Lienzo de Tlaxcala. 39
Obrázok 28 Oblasť Tolteca-Chichimeca a vplyv Mixtékov na ňu. 45
Obrázok 29 Strana 11 z kódexu Borgia. 46
Obrázok 30 Strana 10 z kódexu Cospi. 48
Obrázok 31 Strana 1 z kódexu Fejérváry-Mayer. 49
Obrázok 32 Strana 10 z kódexu Laud. 50
Obrázok 33 Ukážka z kódexu Vaticanus B. 51
Obrázok 34 Folio 8 z kódexu Boturini. 52
Obrázok 35 Folio 16 z kódexu Boturini. 53
Obrázok 36 Folio 13 z kódexu Borbonicus. 54
Obrázok 37 Folio 2r z kódexu Mendóza. 55
Obrázok 38 Obchodné záznamy z kódexu Mendóza. 56
Obrázok 39 Ukážka z kódexu Aubin. 57
Obrázok 40 Folio 6 z kódexu Ixtilxochitl. 58
Obrázok 41 Ukážka z kódexu Osuna. 59
Obrázok 42 Ukážky z kódexu Magliabechiano. 60
Obrázok 43 Folio 27r z kódexu Telleriano-Remensis. 61
Obrázok 44 Ukážky z kódexu Telleriano-Remensis. 62
Obrázok 45 Oblasť Mixtékov a ich vplyvu. 63
Obrázok 46 Úryvok z kódexu Zouche-Nuttal. 64
Obrázok 47 Folio 2 z kódexu Zouche-Nuttal. 66
Obrázok 48 Strana 2 z kódexu Selden. 67
Obrázok 49 Rodinné udalosti v kódexe Selden. 68
Obrázok 50 Strana 1 z kódexu Vindobonensis. 70
Obrázok 51 Strana 1 z kódexu Becker. 71
Obrázok 52 Strana z kódexu Bodley. 72
Obrázok 53 Strana 2 z kódexu Bodley. 73
Obrázok 54 Folio 20 z kódexu Egerton. 74
Obrázok 55 Príklad čísiel z aztéckeho prostredia. 76
Obrázok 56 Princíp fungovania 260-dňového kalendára tonalpohualli. 79
Obrázok 57 Jednotlivé dni 260-dňového kalendára s príkladmi z kódexu Fejérváry-Mayer a Borbonicus. 80

Obrázok 58 Dni kalendára tonalpohualli - kombinácia čísiel a dní. 80
Obrázok 59 Vyobrazenie dvadsiatich dní kalendára tonalpohualli. 81
Obrázok 60 Kombinácia dátumových častí - 12 Trstina (rok), 1 Tráva (deň), Pán 9 Jeleň (meno). Význam vyobrazenia - Pán 8 Jeleň zomrel na deň 1 Tráva v roku 12 Trstina. 82
Obrázok 61 Tonalamatl v kódexe Borgia. Z pravého dolného rohu - Aligátor, Vietor, Dom, Jašterica, Had, Smrť, Jeleň, Zajac, Voda. 83
Obrázok 62 Mesiace 365-dňového kalendára. 84
Obrázok 63 Názvy po sebe idúcich rokov s označením pre 2 Trstina ako zapálenie nového ohňa. 85
Obrázok 64 Ceremónia zapálenia nového ohňa z kódexu Borbonicus. 86
Obrázok 65 Znaky rokov s označením ceremónie nového ohňa v Teotihuacáne. 87
Obrázok 66 Oltár Axayacatl. 88
Obrázok 67 Prekresba aztéckeho kalendárneho kameňa. 89
Obrázok 68 Označenie štyroch glyfov - reprezentácie svetových strán. 90
Obrázok 69 Ukážka z kódexu - Pani 6 Opica zajala Pána 6 Jašterica. 91
Obrázok 70 Oštepy + štíty. alebo štít a macahuitl ako reprezentácia armády. Nižšie porazenie/spálenie chrámu, alebo mesta. 92
Obrázok 71 Špecifické logogramy, ktoré znamenajú deň. 92
Obrázok 72 Kňaz vyrába tonalamatl, alebo teda knihu dní - kódex. 93
Obrázok 73 Toponymá v rámci aztéckeho písma. 93
Obrázok 74 Vyobrazenie osôb s ich menami - Mendóza (me+tozan) / Cihuacoatl - Hadia noha. 94
Obrázok 75 Tituly pána 9 Vietor. 94
Obrázok 76 Reprezentácia vody (naľavo) a loptového ihriska (napravo). 95
Obrázok 77 Reprezentácia choroby, alebo smrti v kódexoch. 95
Obrázok 78 Typický príklad koloniálneho dokumentu, ktorý sa vyznačuje skôr voľným štýlom. 96
Obrázok 79 Aztécke mytologické záznamy - konkrétna a pevná štruktúra vyobrazovania. 97
Obrázok 80 Vertikálne rozdelenie strany kódexu, ktoré určujú smer čítania. 98

Obrázok 81 Rozdelenie strany na dve polovice (vľavo) a jedna strana na jeden motív (vpravo). 99
Obrázok 82 Vyobrazenie božstva Tepeyollotl rôznymi spôsobmi. a.) Anstrpomorfné, b.) Theriomorfné, c.-d.) Zoomorfné, e.-f.) ostatné. 104
Obrázok 83 Božstvo Tezcatlipoca. 106
Obrázok 84 Obsidiánové zrkadlo, ktoré je súčasťou Tezcatlipocu. 107
Obrázok 85 Tezcatlipoca v kódexe Fejérváry-Mayer na strane 44v. 108
Obrázok 86 Vyobrazenie sviatku Toxcatl. 109
Obrázok 87 Božstvo Xipe Totec 111
Obrázok 88 Figuríny reprezentujúce boha Xipe Toteca. 112
Obrázok 89 Natiahnutá koža obetovaného človeka - vizualizácia na soche. 113
Obrázok 90 Vyobrazenie sviatku Tlacaxipehualitzli. 113
Obrázok 91 Božstvo Quetzalcoatl. 114
Obrázok 92 Hlava opereného hada Quetzalcoatla na fasáde budovy. 115
Obrázok 93 Quetzalcoatl v kódexe Tovar. 116
Obrázok 94 Rodiaci sa Quetzalcoatl. 117
Obrázok 95 Božstvo Huitzilopochtli. 118
Obrázok 96 Vlajka súčasného štátu Mexiko. Ústredný symbol viažuci sa na Huitzilopochtliho. 119
Obrázok 97 Narodenie Huitzilopochtliho. 120
Obrázok 98 Model chrámu Templo Mayor v Tenochtitláne. 121
Obrázok 99 Putovanie Mexikov, ktorým pomáha Huitzilopochtli. Kódex Boturini, folio 4. 122
Obrázok 100 Vyobrazenie Huitzilopochtliho na hore. Kódex Azcatitlan, strana 1. 122
Obrázok 101 Huitzilopochtli v kódexe Tovar. 123
Obrázok 102 Božstvo Mixcoatl. 124
Obrázok 103 Vyobrazenie Mixcoatla v kódexe Borgia. 125
Obrázok 104 Božstvo Ometeotl. 127
Obrázok 105 Schéma rozdelenia božstva Ometeotl. 128
Obrázok 106 Božstvo Ometecuhtli 129
Obrázok 107 Božstvo Tonacatecuhtli. 129
Obrázok 108 Božstvo Omecihuatl. 130

Obrázok 109 Deviatka bohov v kódexe Borgia. 132
Obrázok 110 Božstvo Xiuhtecuhtli.....133
Obrázok 111 Figuríny Xiuhtecuhtliho..... 134
Obrázok 112 Xiuhtecuhtli v kódexe Borgia (strana 13). 135
Obrázok 113 Božstvo Pilzintecuhtli. 136
Obrázok 114 Božstvo Centeotl. 138
Obrázok 115 Božstvo Mictlantecuhtli. 140
Obrázok 116 Figuríny Mictlantecuhtliho..... 141
Obrázok 117 Božstvo Chalchiuticue..... 143
Obrázok 118 Figuríny Chalchiuticue. 144
Obrázok 119 Chalchiuticue v kódexe Borgia na strane 65. 145
Obrázok 120 Božstvo Tlazolteotl. 146
Obrázok 121 Tlazolteotl v kódexe Tovar..... 147
Obrázok 122 Tlazolteotl v kódexe Borbonicus na strane 13. 148
Obrázok 123 Božstvo Tepeyollotl. 150
Obrázok 124 Božstvo Tlaloc. 152
Obrázok 125 Vyobrazenie Tlaloca ako figuríny a v kódexe.....153
Obrázok 126 Boh Tlaloc v Teotihuacáne. 154
Obrázok 127 Nádrž na vodu s prvkami Tlaloca..... 155
Obrázok 128 Štyri formy Tlaloca reprezentujúce rôzne dažde. 156
Obrázok 129 Božstvo Tlaltcuhtli. 158
Obrázok 130 Tlaltecuhtli ako ústredný motív Slnečného kameňa. 159
Obrázok 131 Božstvo Tonatiuh..... 161
Obrázok 132 Figurína, ktorá má na chrbte symbol piateho slnka. 162
Obrázok 133 Božstvo Mictecacihuatl. 164
Obrázok 134 Figuríny Mictecacihuatl. 165
Obrázok 135 Božstvá smrti v kódexe Borgia. 166
Obrázok 136 Božstvo Tlahuitzcalpantecuhtli..... 168
Obrázok 137 Tlahuitzcalpantecuhtli v kódexe Telleriano Remensis na strane 14... 169
Obrázok 138 Variácia Tlahuitzcalpantecuhtliho v mayskom Drážďanskom kódexe ako Tawiskal. 170
Obrázok 139 Božstvo Xolotl. 171

Obrázok 140 Xolotl v kódexe Borbonicus na strane 16.....172
Obrázok 141 Symbol božstva Metztli. 174
Obrázok 142 Božstvo Ehecatl.....175
Obrázok 143 Božstvo Xochipilli. 177
Obrázok 144 Xochipilli v prepojení na dni kalendára tonalpohualli. 178
Obrázok 145 Božstvo Xochiquetzal. 180
Obrázok 146 Božstvo Toci..... 182
Obrázok 147 Toci v kódexe Magliabechiano na folio 39. 183
Obrázok 148 Božstvo Yacatecuhtli..... 184
Obrázok 149 Božstvo Chicomecoatl..... 186
Obrázok 150 Božstvo Huehuecoyotl. 188
Obrázok 151 Božstvo Tonantzin..... 190
Obrázok 152 Božstvo Xilonen..... 192
Obrázok 153 Božstvo Mayahuel. 194

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 1 Celý 260-dňový cyklus rozdelený na treceny - trinástky..... 79

Tabuľka 2 Deviatka bohov z kódexu Borgia so súvisiacimi dňami a ich interpretáciou. 132

KULTÚRNO-HISTORICKÝ KONTEXT AZTÉKOV A MIXTÉKOV

AZTÉKOVIA

Aztécky pojem a jeho historický kontext

Termín „aztécky" predstavuje neskorší, sekundárny názov používaný v modernej historiografii na označenie stredomexickej kultúry poklasického obdobia. Ide o konštrukt vytvorený európskymi autormi 19. storočia v rámci systematizácie mezoamerických dejín.

Obrázok 1 Mapa Mezoameriky s vyznačenými oblasťami. (Zdroj: famsi.org)

K popularizácii tohto označenia významne prispel Alexander von Humboldt, pričom zásadný vplyv na jeho rozšírenie v anglofónnom prostredí mala práca *The History of the Conquest of Mexico* (1843) od Williama Prescotta. Prostredníctvom týchto diel sa

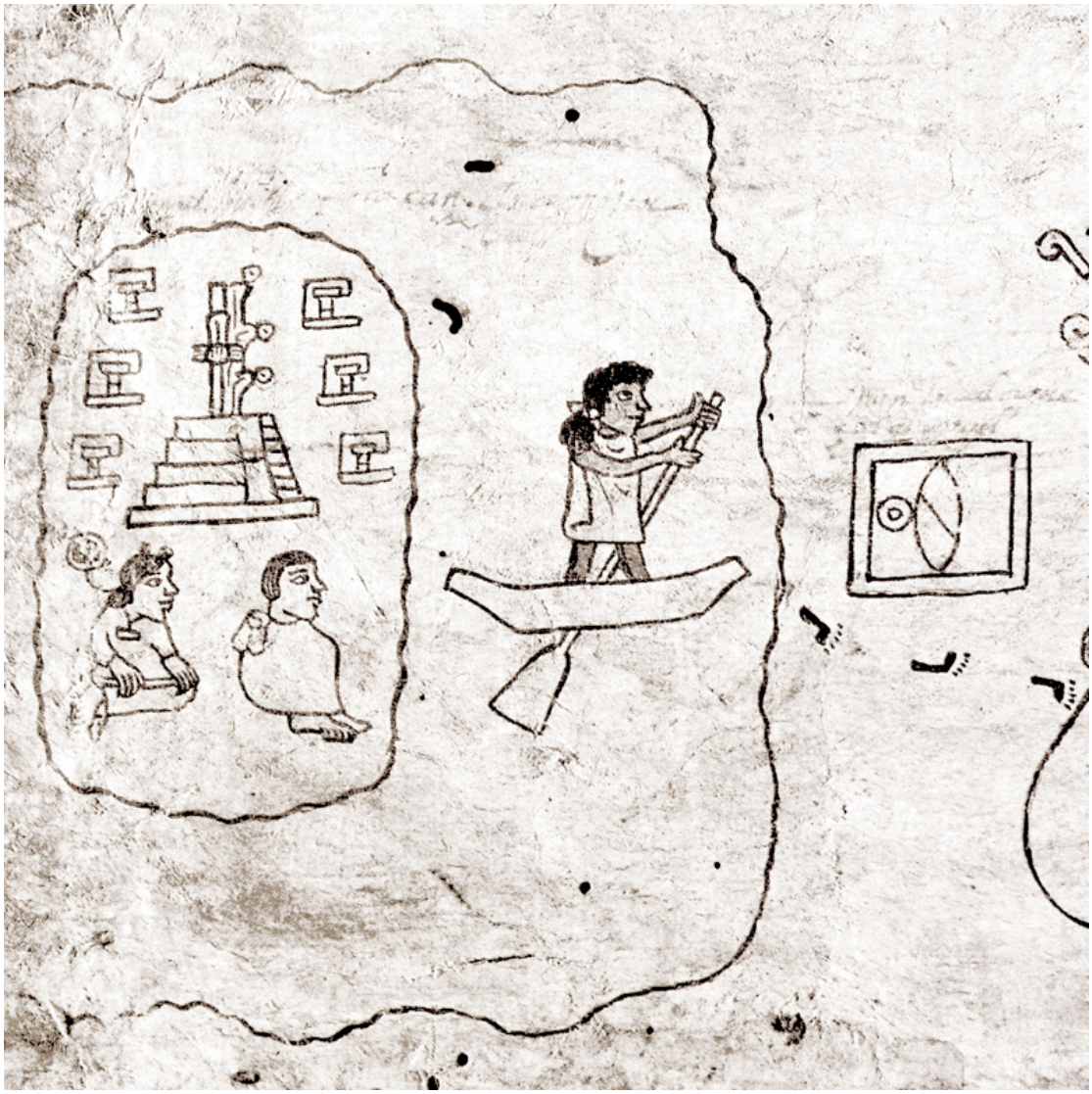
pojem „Aztékovia" etabloval v historickej a antropologickej literatúre, hoci nezodpovedá vlastnému sebauvedomeniu skúmaných skupín.

Obrázok 2 Chicomoztoc - Sedem jaskýň Aztlánu.

Označenie „Aztékovia" je odvodené od Aztlánu, pôvodnej, mytologickej krajiny spájanej s migráciou skupín označovaných ako Chichimékovia. Aztlán je v prameňoch opisovaný ako „Miesto bielej volavky", „Biele miesto" alebo „Miesto volaviek" a predstavuje symbolický priestor pôvodu, nie jednoznačne lokalizovateľnú

geografickú oblasť. Chichimékovia sú charakterizovaní ako nomádske alebo polonomádske skupiny severnej Mezoameriky.

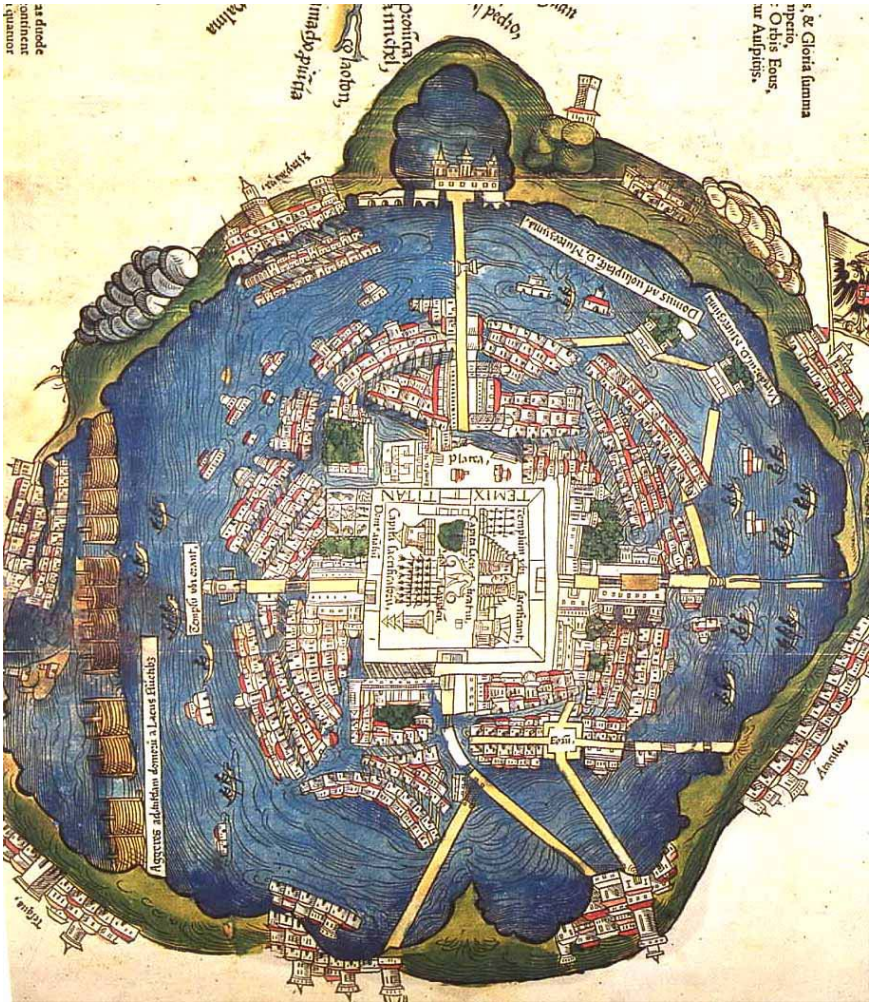

Obrázok 3 Odchod z Aztlánu.

Z jazykového hľadiska výraz *aztecatl* označuje „človeka z Aztlánu", teda osobu definovanú mýtickým pôvodom. Nejde však o presné etnické ani politické označenie historického útvaru.

Z hľadiska terminologickej presnosti je preto vhodnejšie používať označenia Mexica, prípadne Meschica-Tenochca alebo Mexikovia, ktoré zodpovedajú vlastnému pomenovaniu dominantnej politickej skupiny so sídlom v Tenochtitlane. Termín

„aztécky" je potrebné chápať ako historiografickú skratku, nie ako presný kultúrno-historický pojem.(Berdan, 2013)

Obrázok 4 Mapa Tenochtitlánu na základe Hernana Cortésa.

Mesto Tenochtitlán bolo založené v roku 1325 n.l., čo korešponduje s rokom 1 Calli, viažuci sa na 52-ročný kalendár.

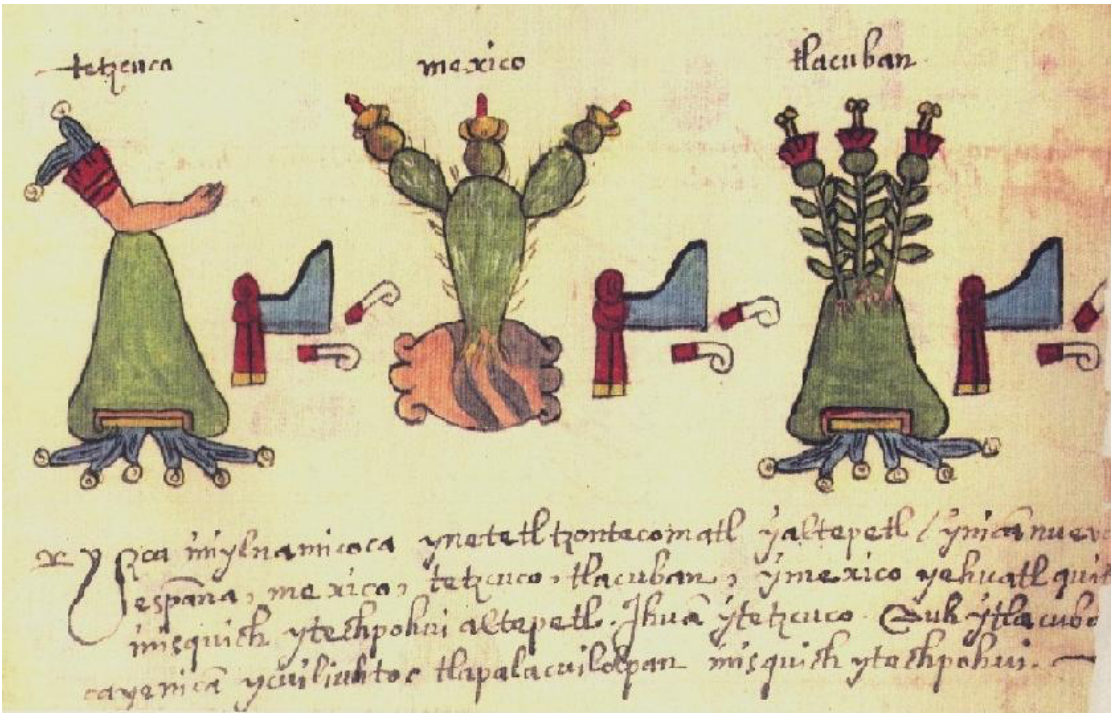

Obrázok 5 Mapa polohy mesta Tenochtitlán v rámci jazera Texcoco.

Obrázok 6 Rekonštrukcia mesta Tenochtitlán.

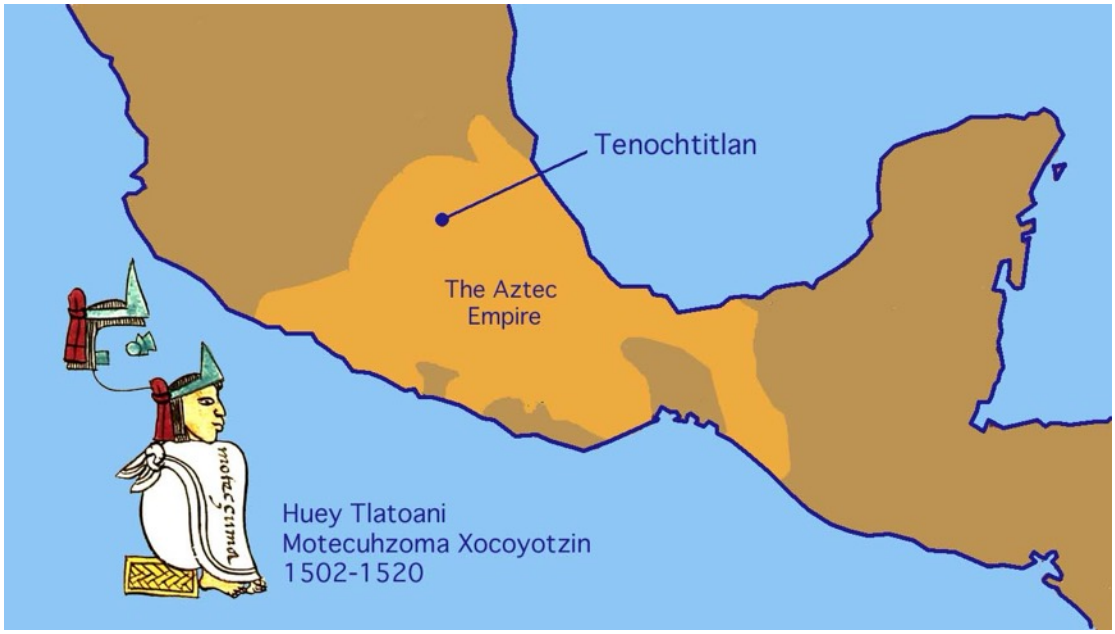
Tenochtitlan bol súčasťou Trojspolku, politickej a vojenskej konfederácie označovanej ako Excan tlatolayan, ktorú tvorili mestá Tenochtitlán, Texcoco a Tlacopán. Konfederácia bola založená v roku 1428 n. l. a jej vznik sa spája s vládnucimi elitami jednotlivých centier, konkrétne s Itzcoatl z Tenochtitlánu, Nezahualcóyotl z Texcoca a Totoquihuatzin z Tlacopánu.

Obrázok 7 Spojenectvo Texcoca, Mexica (Tenochtitlán) a Tlacopan, ako je uvedené v kódexe.

Na čele jednotlivých miest stáli tlatoque, teda vládnuci panovníci, pričom v rámci Trojspolku pôsobili traja tlatoani ako vedúce autority konfederácie. Mesto (altepetl) bolo chápané nielen ako urbánne centrum, ale aj ako politický celok, resp. ríša (tlatocayotl), ktorá bola riadená tlatoanim. Tento systém bol založený na

rozpracovanej politickej, spoločenskej, justičnej a náboženskej organizácii s jasne definovanými inštitúciami.(Piorun, 2017)

Obrázok 8 Rozšírenie ríše a jej hranice počas vládnutia Metecuhzoma Xocoyotzina.

MIXTÉKOVIA

Mixtékovia, označovaní ako Mixtecah, sú v prameňoch spájaní s etnonymom „oblační ľudia". Vlastné pomenovanie regiónu ñuù savi, doslova „Miesto dažďa", odkazuje na geografický a symbolický rámec ich kultúrneho priestoru. Chronologicky je mixtécka kultúra doložená približne od 1500 pred n. l. do roku 1520 n. l.

V politickom a historickom kontexte sú Mixtékovia považovaní za nástupcov Zapotékov v centre Monte Albán. V neskoršom období sa dostali do sféry vplyvu Aztécka ríša, ktorej platili tribút. (Fahmel Beyer, 2017)

Obrázok 9 Oblasť a poloha Mixtékov a ich miest.

Dôležité lokality

Medzi významné lokality spojené s mixtéckym kultúrnym prostredím patria Cerro de las Minas, Acatlán de Osorio a San Pablo Anicano.

Poklasické obdobie

Poklasické obdobie predstavuje najlepšie zdokumentovanú fázu dejín Mixtékov. Informácie o tomto období sú zachované najmä prostredníctvom orálnej histórie zaznamenanej v koloniálnych dokumentoch, ako aj prostredníctvom tvorby obrazových kódexov.

Obrázok 10 Tlaloc zosiela dážď. Úryvok z mixtéckeho kódexu.

Obrázok 11 Stretnutie dvoch ľudí - 4 Jaguár a 8 Jeleň Jaguár v deň 13 Jašterica v roku 7 Dom. Kódex Nuttal, strana 52.

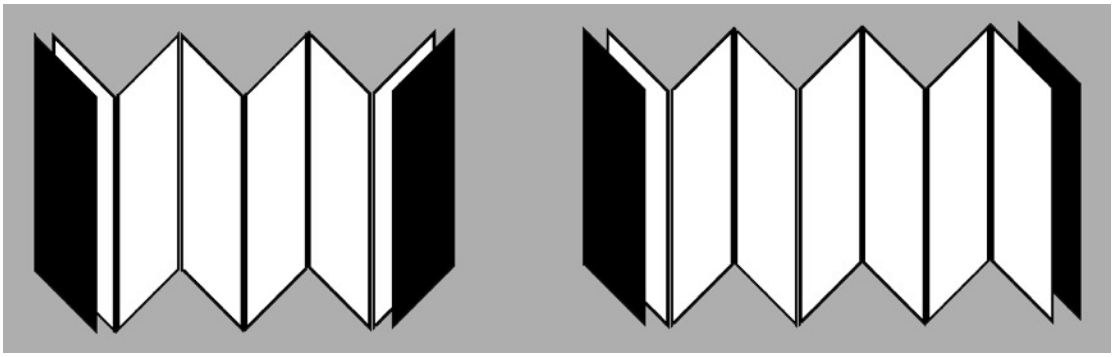
Mytologický pôvod Mixtékov

Mytologický pôvod Mixtékov je založený na viere v koncept piatich svetov, známych ako Päť Slnk, ktoré predstavujú po sebe nasledujúce kozmické epochy. V tomto rámci je stvorenie ľudských predkov chápané ako výsledok opakovaných cyklov zániku a obnovy sveta. Prvotný akt stvorenia je pripisovaný božskému páru Ometecuhtli a Omecíhuatl, ktorí vystupujú ako základné dualitné princípy existencie a zdroj ďalších božstiev aj ľudstva.(Nicholson, 2015)

Obrázok 12 Stvorenie predkov na strane 37 v kódexe Vindobonensis Mexicanus I.

MEXICKÉ KÓDEXY

Obrázok 13 Grafické vyobrazenie typických mezoamerických kódexov.

KLASIFIKÁCIA MEXICKÝCH KÓDEXOV

MATERIÁL

Amate papier

Jedným zo základných materiálov používaných pri tvorbe mexických kódexov bol amate papier. Tento typ papiera sa vyrábal z vlákien divého figovníka. Názov amate pochádza z výrazu amatl v jazyku nahuatl, ktorým Aztékovia označovali papier alebo papierový materiál.(Sahagun, 1590) Stromy figovníka boli na výrobu papiera obzvlášť vhodné, pretože ich vlákna patrili medzi najjednoduchšie spracovateľné rastlinné suroviny. Hotový papier mal na svojom povrchu nanesenú jemnú vápencovú vrstvu, ktorá vytvárala svetlý podklad vhodný na písanie a maľovanie a zároveň zvyšovala jeho trvácnosť. (Boone, 2000)

Obrázok 14 Strom divého figovníka a jeho postupné spracovanie na papier.

Obrázok 15 Spracovanie kôry figovníka na papier.

Jelenia koža

Ďalším významným materiálom používaným pri výrobe mexických kódexov bola jelenia koža. Koža sa po spracovaní natiahla a vysušila, čím sa dosiahol rovný a pevný povrch vhodný na písanie a maľbu.

Obrázok 16 Príklad kódexu na jelenej koži.

Jednotlivé kusy kože sa následne zošívali do jedného celku, pričom výsledkom boli často tenké a dlhé pásy, ktoré sa skladali do harmonikovitej formy typickej pre mezoamerické kódexy. Medzi známe príklady kódexov vytvorených na jelenej koži patria napríklad Codex Zouche-Nuttall a Codex Borgia, ktoré patria k najvýznamnejším. Mixtecke kódexy boli primárne vyrábané z dlhých pásov kože, ktoré boli pospájané lepidlom. Napríklad kódex Vindobonensis pozostáva z 15 segmentov kože, ktoré tvoria 52 strán. (Aurora Pérez Jimenez & Janssen, 2017)

Textil

Ďalším významným nosičom obrazových záznamov v mezoamerickom prostredí boli textilné plátna, označované ako lienzos. Tieto veľkoformátové dokumenty boli vyrábané predovšetkým z bavlny, pričom niektoré pramene uvádzajú aj použitie vlákien z maguey (agáve) alebo kôry stromov (amatl). V mixtéckom jazyku (Dzaha Dzaui) sa pre tento typ materiálu používal termín dzoo. Na rozdiel od kódexov na koži, označovaných ako ñee ñuhu („posvätná koža"), boli lienzos chápané ako plátna bez explicitného sakrálneho označenia.(Pohl, 1994a)

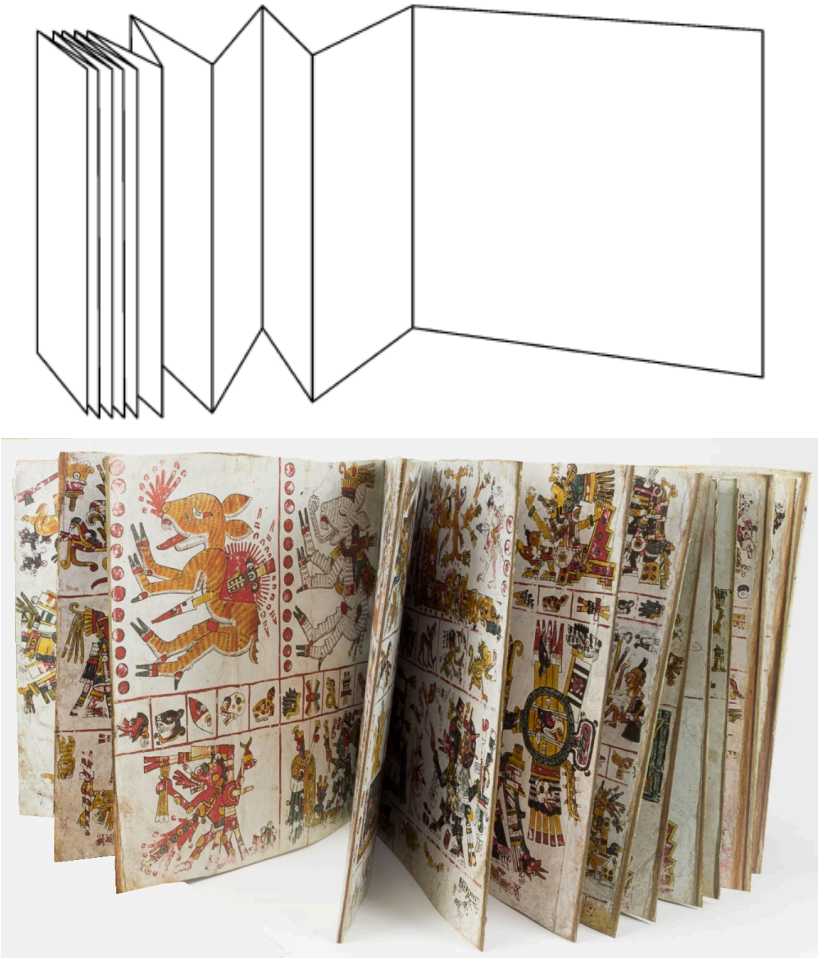
Textilné plátna sa využívali najmä na kartografické a teritoriálne záznamy, ktoré zachytávali hranice komunít, politické vzťahy a vlastníctvo pôdy (cacicazgo). Tieto dokumenty kombinovali piktografické znaky s topografickými prvkami krajiny a často slúžili ako vizuálne dejiny dedín a ich územného vývoja. Lienzos mohli pozostávať z jedného alebo viacerých kusov látky zošitých k sebe, čím vznikali dokumenty značných rozmerov. Podobne ako pri kódexoch na koži, aj povrch textilných plátien býval často upravovaný vrstvou sadry (gesso), ktorá vytvárala vhodný podklad na maľbu.

Z predkolumbovského obdobia sa nezachovali žiadne pôvodné lienzos, pravdepodobne v dôsledku vysokej náchylnosti textilu na rozklad. Zachované sú však početné koloniálne kópie, ktoré zrejme reprodukujú staršie predlohy. Medzi najznámejšie príklady patria Lienzo de Tlaxcala, zobrazujúci udalosti spojené s

príchodom Španielov, ako aj Lienzo de Zacatepec, Lienzo de Tlapiltepec a Lienzo de Guevea.(Jansen & Pérez Jiménez, 2017; Pohl, 1994a)

FORMÁT

Poskladané ako leporelo

Obrázok 17 Formát kódexu, ktorý je poskladaný ako leporelo.

Mnohé mezoamerické kódexy neboli viazané do klasickej knižnej podoby, ako ich poznáme dnes, ale boli poskladané do formy leporela - harmonikovitého skladania. Tento spôsob umožňoval jednoduché čítanie ikonografických častí a textu po

jednotlivých sekciách, stranách, ale aj rozloženie časti kódexu do súvislej obrazovej plochy. Typickým príkladom takejto formy je Codex Borgia.(Boone, 2000)

Tira

Okrem leporelovej formy existovali aj kódexy vytvorené z veľkých „listov" papiera alebo jelenej kože, ktoré nemuseli byť skladané, ale mohli byť používané ako samostatné plochy, presnejšie pásy. Čítala sa pravdepodobne postupne.(Stresser-Péan et al., 1995)

Zarolovaná tira

Ďalším typom formátu mezoamerických kódexov bola zrolovaná tira, teda dlhý pás papiera alebo kože, ktorý nebol skladaný, ale navíjaný do zvitku. Tento formát umožňoval postupné čítanie obsahu aj po jednotlivých úsekoch. Známym príkladom takéhoto formátu je Selden Roll. (Grazia et al., 2018)

Lienzo

Osobitný typ mezoamerického obrazového záznamu predstavuje lienzo, teda veľkoformátový list z papiera alebo textílie, ktorý slúžil ako nosič obrazových a symbolických informácií. Na rozdiel od skladaných alebo rolovaných kódexov mal lienzo podobu jednej rozsiahlej plochy. Plocha mohla byť väčšieho formátu, aj niekoľko metrov. Významným príkladom je Lienzo de Quauhquechollan, ktorého rozmery boli 3,25 × 2,35 metra.(Theodoro, 2023)

Obrázok 18 Ukážka Lienzo de Quahquechollan.

KATEGORIZÁCIA PODĽA ROBERTSONA & GLASSA

John B. Glass a Donald Robertson patrili k prvým autorom, ktorí sa systematicky venovali klasifikácii mezoamerických obrazových rukopisov na základe ich formy, obsahu a funkcie. Ich prístup nevychádzal primárne z jazykovej alebo etnickej príslušnosti, ale z toho, na čo dokument slúžil a aký typ informácií sprostredkovával (Glass, 2015; Robertson, 1959).

Základným východiskom ich kategorizácie je rozlíšenie medzi ritualizovanými, sakrálnymi rukopismi a dokumentmi so svetskou, administratívnou alebo historickou funkciou. Tento rámec umožnil oddeliť kódexy používané v náboženskom a divináčnom kontexte od dokumentov, ktoré slúžili ako genealogické záznamy, historické kroniky, mapy alebo právne listiny. (Robertson, 1959, pp. 12–18)

V rámci tejto schémy rozlišujú najmä:

• rituálno-divinačné rukopisy, určené na prácu s kalendárom, veštenie a rituálnu prax,

• historicko-genealogické rukopisy, zaznamenávajúce dynastické dejiny, manželské aliancie a politické udalosti,

• kartografické a teritoriálne dokumenty, zobrazujúce hranice komunít, migrácie a vlastnícke vzťahy,

• koloniálne hybridné dokumenty, ktoré kombinujú pôvodnú obrazovú tradíciu s latinským písmom a slúžia najmä právnym a administratívnym účelom. (Glass, 2015, pp. 3–7)

Kategorizácia Robertsona a Glassa sa stala základným referenčným rámcom pre neskorší výskum mezoamerických kódexov a dodnes sa používa ako východisko, hoci bola v ďalších desaťročiach spresňovaná a revidovaná.(Boone, 2007)

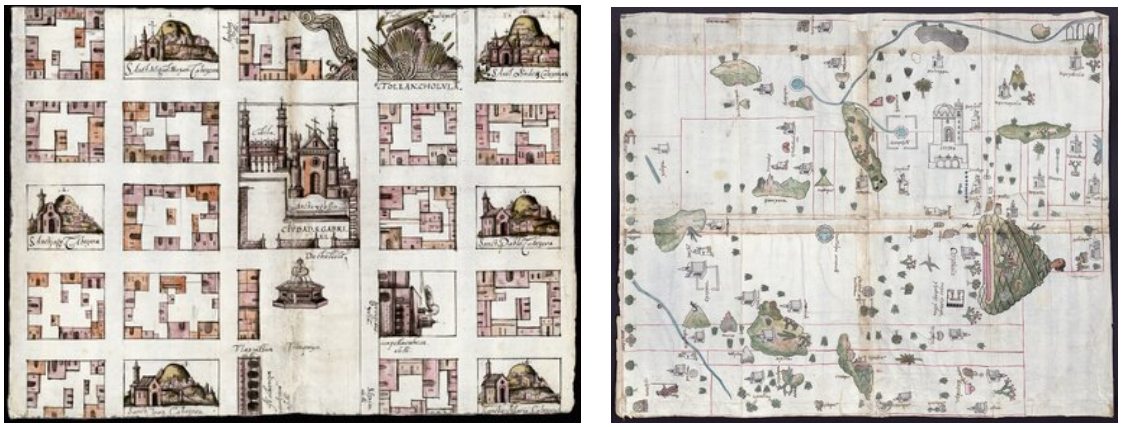
Tradičné kódexy

Jednu zo skupín dokumentov tvoria radičné kódexy, teda rukopisy vytvorené v pôvodnej predkolumbovskej tradícii. Tieto kódexy vznikali na amate papieri alebo jeleniej koži, využívali pôvodné obrazové a piktografické systémy a zachytávali predovšetkým rituálne, kalendárne, historické a genealogické informácie.

Maľby a mapy (Relaciones Geográficas)

Osobitnú kategóriu podľa nich tvoria maľby a mapy známe ako Relaciones Geográficas. Ide o dokumenty vytvorené v 16. storočí v rámci španielskej administratívnej iniciatívy, pri ktorej boli miestne komunity vyzvané, aby poskytli

písomné a obrazové informácie o svojom území. Tieto mapy a maľby často kombinujú pôvodné vizuálne prvky s európskymi kartografickými konvenciami a predstavujú dôležitý prameň pre poznanie geografických, sociálnych a historických pomerov koloniálneho Mexika.(Mundy, 1996)

Obrázok 19 Príklady z Relaciones Geográficas.

Techialoyanské rukopisy

Ďalšiu osobitnú skupinu v rámci tejto klasifikácie predstavujú techialoyanské rukopisy (Techialoyan manuscripts). Ide o koloniálne rukopisy zo 17. storočia, ktoré vznikali najmä v oblasti centrálneho Mexika. Tieto dokumenty mali prevažne právny charakter – slúžili ako dôkazné materiály v sporoch o pôdu, hranice území či politické postavenie miestnych komunít. Vyznačujú sa špecifickým štýlom kresby, opakujúcimi sa ikonografickými motívmi a používaním zjednodušeného jazyka nahuatl písaného latinkou.(Lockhart, 1992)

Obrázok 20 Úryvky z Techialoyanských rukopisov.

Obrázkový katechizmus

Osobitnú kategóriu tvoria obrázkové katechizmy, ktoré vznikali ako súčasť evanjelizačného úsilia v koloniálnom období. Išlo o didaktické rukopisy určené na sprostredkovanie kresťanského učenia prostredníctvom obrazov, aby boli zrozumiteľné aj pre obyvateľstvo neovládajúce španielsky jazyk ani latinské písmo. Známym príkladom je tzv. Testeriánsky katechizmus (Catecismo testeriano), tradične spájaný s františkánom Pedrom de Gante (Testera), ktorý využíval piktografický systém prispôsobený kresťanskému obsahu.(Boone et al., 2017)

Obrázok 21 Dvojstránka z Testerianského katechizmu.

Falzifikáty

Súčasťou klasifikácie podľa Robertsona a Glassa sú aj falzifikáty, teda rukopisy a maľby, ktoré vznikli v novšej dobe, no boli zámerne vytvorené tak, aby napodobňovali autentické mezoamerické kódexy. Často boli určené pre zberateľov alebo trh s umeleckými artefaktmi a môžu byť na prvý pohľad presvedčivé, no pri podrobnejšej analýze vykazujú materiálové, štýlové alebo obsahové nezrovnalosti.

Podľa pôvodu

Okrem tématickej a formálnej klasifikácie je možné mezoamerické rukopisy triediť aj podľa ich chronologického a kultúrneho pôvodu, teda podľa kontextu, v ktorom vznikli. V rámci tejto kategorizácie sa rozlišujú štyri základné skupiny.(Boone, 2007)

Predkolumbovské

Do tejto skupiny patria kódexy vytvorené pred príchodom Španielov. Vyznačujú sa používaním tradičných piktografických a ikonografických prvkov a zachytávajú najmä rituálne, kalendárne, mytologické a historické témy. Medzi najznámejšie príklady patria kódexy Borbonicus, Borgia, Cospi a Fejérváry-Mayer, ktoré predstavujú vrchol predkolumbovskej knižnej kultúry.(Boone, 2007)

Obrázok 22 Príklady predkolumbovských kódexov.

Kódexy pod španielskou kontrolou

Do tejto skupiny patria rukopisy vznikajúce v ranom koloniálnom období pod dohľadom alebo na objednávku španielskej správy. Ich cieľom bolo často sprostredkovať informácie o miestnych dejinách, spoločnosti a hospodárstve koloniálnym autoritám. Typickým príkladom je Codex Mendoza, ktorý podáva obraz o aztéckej spoločnosti, tribútoch a politickej organizácii. Podobný charakter majú aj Codex Telleriano-Remensis a Florentínsky kódex, ktoré kombinujú obrazové záznamy s textom v latinke.(Berdan & Rieff Anawalt, n.d.)

Obrázok 23 Príklady kódexov pod španielskou kontrolou.

Pôvodné koloniálne

Osobitnú skupinu tvoria pôvodné koloniálne rukopisy, ktoré vznikali po dobytí, no boli vytvárané predovšetkým miestnymi autormi a v nadväznosti na predchádzajúcu tradíciu. Charakteristické je pre ne používanie jazyka nahuatl písaného latinkou v kombinácii s obrazovým záznamom. Ich obsahom je často história Aztékov, genealogie a politické dejiny. Medzi známe príklady patria kódexy Aubin, Boturini a Xolotl.(Lockhart, 1994)

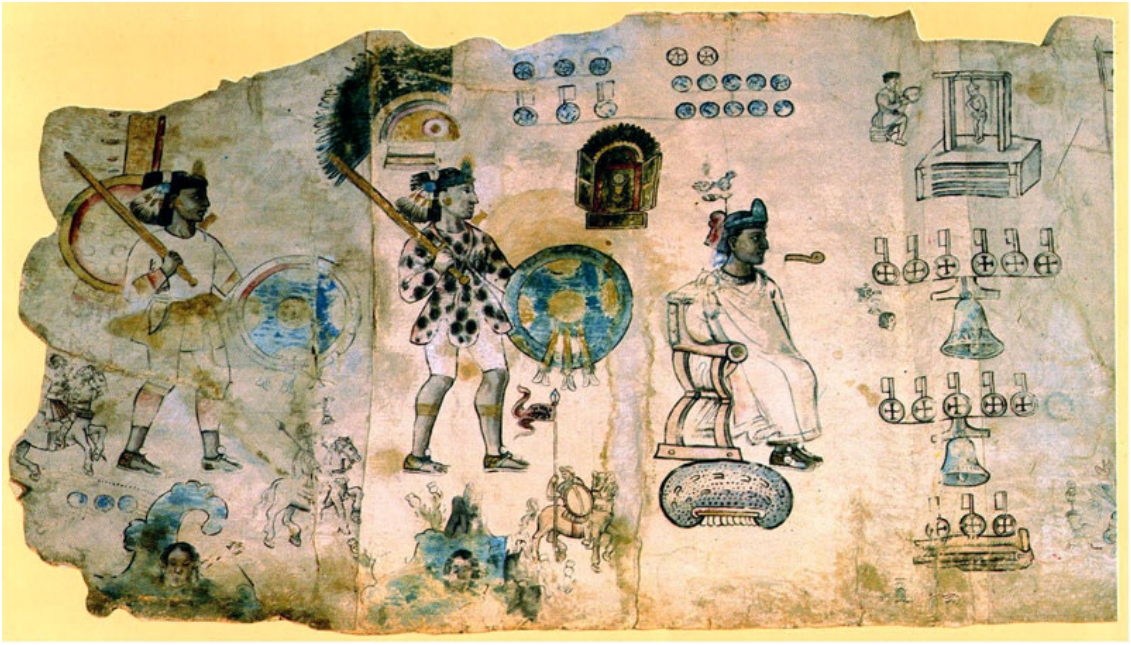
Obrázok 24 Príklady pôvodných koloniálnych kódexov.

Miešané koloniálne

Do poslednej skupiny patria miešané koloniálne dokumenty, ktoré výrazne kombinujú pôvodné vizuálne tradície s európskymi výtvarnými a naratívnymi prvkami. Ide často o diela vytvorené v koloniálnom kontexte s jasným politickým alebo reprezentačným cieľom. Príkladmi sú Lienzo de Quauhquechollan, Codex Tlatelolco a Lienzo de Tlaxcala, ktoré spájajú pôvodnú ikonografiu s európskymi kompozičnými princípmi a historickým rozprávaním.

Obrázok 25 Vyobrazenie z Lienzo de Quauhquechollan.

Obrázok 26 Úryvok z kódexu Tlatelolco.

Obrázok 27 Úryvok z Lienzo de Tlaxcala.

OSTATNÉ DELENIE

Okrem klasifikácie podľa pôvodu a podľa autorov moderných typológií (napr. Robertson a Glass) sa mezoamerické obrazové rukopisy často triedia aj podľa obsahu

a geografického pôvodu. Tento prístup umožňuje presnejšie uchopiť funkciu jednotlivých dokumentov a ich kultúrne ukotvenie, keďže zohľadňuje účel, pre ktorý boli vytvorené, a prostredie, v ktorom fungovali (Robertson, 1959: 9–18; Glass, 1975: 3–7).

Podľa obsahu

Z hľadiska tematického zamerania možno obrazové rukopisy rozdeliť do niekoľkých základných skupín, ktoré sa v praxi často prekrývajú, no analyticky predstavujú rozlíšiteľné typy (Boone, 2007: 28–32).

Rituálne-kalendárne

Rituálno-kalendárne rukopisy sa sústreďujú na náboženské predstavy, veštecké praktiky a kalendárne systémy. Obsahujú rituálne cykly, odkazy na posvätný čas a ikonografiu božstiev, pričom kalendárne štruktúry zohrávajú kľúčovú organizačnú úlohu (Boone, 2007: 55–60).

Kartografické

Kartografické rukopisy zachytávajú priestorové usporiadanie krajiny, hranice území, sídla a komunikácie a slúžili najmä na administratívne a právne účely. Ich význam spočíva v prepojení vizuálneho záznamu s politickými a vlastníckymi nárokmi komunít (Mundy, 1996: 15–22).

Ekonomické

Ekonomické rukopisy dokumentujú tribúty, dane, hospodárske vzťahy a materiálne zdroje jednotlivých oblastí. Typické je schematické znázornenie komodít a ich množstiev pomocou piktografických znakov, často v kontexte štátnej alebo imperiálnej správy (Berdan & Anawalt, 1992: 1–6).

Historické

Historické kódexy zaznamenávajú dejiny dynastií, vojenské udalosti a politický vývoj konkrétnych regiónov. Historický naratív je často vizuálne sekvenčný a prepojený s rituálnymi a mytologickými prvkami, čím sa minulosť interpretuje ako súčasť širšieho kozmického poriadku (Boone, 2007: 89–94).

Genealogické

Genealogické dokumenty sa zameriavajú na rodové línie, pôvod vládnucich elít a legitimizáciu moci prostredníctvom predkov. Genealogické sekvencie sú často kombinované s historickými udalosťami a manželskými alianciami a zohrávajú kľúčovú úlohu pri konštruovaní politickej identity.(Pohl, 1994b)

Podľa regiónu

Ďalším bežným spôsobom triedenia mezoamerických obrazových rukopisov je ich rozdelenie podľa regiónu pôvodu. Tento prístup vychádza z predpokladu, že jednotlivé oblasti Mezoameriky vykazujú špecifické kultúrne, ikonografické a štýlové tradície, ktoré sa premietajú aj do formy a obsahu rukopisov (Robertson, 1959: 9–12; Boone, 2007: 33–38).

Najčastejšie sa rozlišujú regióny ako stredné Mexiko, Oaxaca, Puebla-Tlaxcala, západné Mexiko a juhovýchodné Mexiko a Guatemala. Regionálne členenie umožňuje sledovať rozdiely v ikonografii, štýle zobrazenia, použitých materiáloch aj v funkcii rukopisov, napríklad medzi rituálno-kalendárnymi kódexmi stredného Mexika a historicko-genealogickými rukopismi oblasti Oaxacy (Glass, 1975: 4–6; Boone, 2007: 85–90).

Tento typ klasifikácie je užitočný najmä pri komparatívnom výskume, keďže umožňuje identifikovať regionálne kontinuity a lokálne tradície, ako aj kontakty a vzájomné ovplyvňovanie medzi jednotlivými kultúrnymi oblasťami Mezoameriky.

AZTÉCKE KÓDEXY

Aztécke kódexy predstavujú významnú skupinu mezoamerických obrazových rukopisov, ktoré poskytujú jedinečný pohľad na dejiny, náboženstvo, spoločnosť a politickú organizáciu Aztékov. Prvé zmienky o existencii týchto záznamov pochádzajú zo španielskych kroník bezprostredne po dobytí Mexika. Jedným z najvýznamnejších svedkov bol Bernal Díaz del Castillo, ktorý vo svojom diele opakovane opisuje existenciu bohatých knižných zbierok v aztéckych mestách (Díaz del Castillo, 1632 [1992]: kap. XCII).

Bernal Díaz del Castillo osobitne spomína rozsiahlu knižnicu vládcu Moctezuma II., ktorá mala obsahovať veľké množstvo rukopisov na amate papieri (amatl). Podľa jeho opisu tieto kódexy zahŕňali historické záznamy, genealogické informácie, tribútne zoznamy, kalendárne údaje aj náboženské texty (Díaz del Castillo, 1632 [1992]: kap. XCII–XCIII). Napriek rozsiahlemu ničeniu pôvodných písomností po príchode Španielov je doložené, že produkcia obrazových rukopisov pokračovala aj po dobytí Tenochtitlanu, hoci už prevažne v koloniálnom kontexte a často s novými administratívnymi a právnymi funkciami (Boone, 2007: 207–214).

Aztécke kódexy sa vyznačujú existenciou regionálnych štýlov, ktoré odrážajú kultúrne a politické rozdiely medzi jednotlivými centrami v rámci aztéckej ríše. Tieto regionálne tradície sa prejavujú v ikonografii, kompozícii aj v tematickom zameraní rukopisov a umožňujú sledovať lokálne varianty obrazovej produkcie (Boone, 2007: 33–38).

Tvorba rukopisov v oblasti Texcoco sa spája najmä s kultúrnym rozkvetom počas vlády panovníka Nezahualcóyotl, ktorý bol známy ako patrón umenia, vzdelanosti a literárnej tradície. K tomuto prostrediu sa zaraďuje napríklad Codex Xolotl, významný historický rukopis zachytávajúci migrácie a politické dejiny v oblasti Údolia Mexika (Robertson, 1959: 43–47).

Ďalším významným centrom bolo Tlatelolco, kde vznikali kódexy s výrazným historickým a administratívnym charakterom. Medzi najznámejšie patria Codex Tlatelolca a Florentínsky kódex, rozsiahle dielo kombinujúce obrazové záznamy s

textom v nahuatle a španielčine, zostavené pod vedením františkána Bernardino de Sahagún (Sahagún, 1950–1982; Boone, 2007: 207–214).

Najvýznamnejšia produkcia kódexov sa viaže na samotný Tenochtitlán, hlavné mesto aztéckej ríše. Z tohto prostredia pochádzajú niektoré z najdôležitejších koloniálnych rukopisov, ako sú Codex Boturini, Codex Mendoza a Codex Telleriano-Remensis. Tieto dokumenty zaznamenávajú dejiny Aztékov, ich migráciu, politickú organizáciu, tribútny systém a náboženské predstavy a predstavujú kľúčový prameň pre štúdium aztéckej spoločnosti v prelomovom období po dobytí (Berdan & Anawalt, 1992: 1–10; Boone, 2007: 95–102).

Skupina Borgia

Kódexy tzv. borgiovskej skupiny boli prvýkrát publikované Agustinom Aglim v monumentálnom diele Antiquities of Mexico (1830–1831). Samotné pomenovanie tejto skupiny zaviedol neskôr Eduard Seler, ktorý na základe podobného štýlu a obsahového zamerania zoskupil viacero rukopisov okolo Codex Borgia ako reprezentatívneho príkladu (Seler, 1904–1909).

Štýl týchto kódexov je typický pre oblasť Mixteca–Puebla a ich vznik sa kladie približne od 13. storočia n. l. Pôvod kódexov je spájaný s regiónom Tolteca–Chichimeca, čo odráža širší kultúrny kontext stredného a východného Mexika v neskorom poklasickom období (Boone, 2007: 55–60).

Obrázok 28 Oblasť Tolteca-Chichimeca a vplyv Mixtékov na ňu.

Z hľadiska obsahu sú kódexy borgiovskej skupiny zamerané takmer výlučne na rituálne záležitosti. Dominantnou témou sú rituály prepojené s kalendárom, predovšetkým s 260-dňovým cyklom, organizovaným do trecén (20 období po 13 dní). Rukopisy zobrazujú jednotlivé rituálne sekvencie, ceremónie a božstvá, ktoré sú

súčasťou nahuaského „panteónu", pričom kalendár funguje ako základný organizačný princíp celého naratívu (Boone, 2007: 61–68).

Kódex Borgia

Codex Borgia patrí k najkrajším a najprepracovanejším mezoamerickým obrazovým rukopisom a predstavuje kľúčový dokument tzv. borgiovskej skupiny. Podstatná časť jeho obsahu je orientovaná na rituálno-kalendárne záležitosti, najmä na veštecké praktiky viazané na 260-dňový kalendár (Seler, 1904–1909; Boone, 2007: 55–60).

Obrázok 29 Strana 11 z kódexu Borgia.

Kódex je známy aj pod názvami Codex Borgianus a Codex Yohualli Ehecatl a svoje pomenovanie získal podľa kardinála Stefana Borgiu, ktorý ho vlastnil pred jeho uložením vo Vatikáne (Anders et al., 1993: 9–12).

Jeho pôvod sa kladie do oblasti Tlaxcala alebo mixtéckej časti Puebly, často do prostredia Cholulu (Boone, 2007: 58). Kódex pozostáva z 39 listov (76 strán) formátu približne 27 × 27 cm a po rozložení dosahuje dĺžku okolo 11 m (Anders et al., 1993: 13).Kódex sa číta sprava doľava, pričom orientácia obrazového naratívu nie je vždy jednotná. Niektoré strany sú zámerne otočené o 90 stupňov, čo naznačuje odlišný spôsob čítania alebo špecifickú funkciu jednotlivých sekcií v rámci celkovej kompozície rukopisu.

Obsah kódexu je rozdelený do 28 sekcií, ktoré sú tematicky usporiadané a prevažne viazané na rituálno-kalendárny rámec.

1. 260-dňový kalendár in extenso

2. 20 bohov 20 dní

3. Páni noci

4. Proroctvá – osud detí (Tezcatlipoca)

5. Rôzne proroctvá (poľnohospodárstvo, cestovanie,...)

6.-7. Jelenie strany

9.-10. Štyri časti a svet mŕtvych

11.-12. Dažďový boh a 4 časti

13. Rituály k bohom (chrámy, obety, sviatky)

14. Duše žien, ktoré zomreli pri pôrode

15.-17. Almanachy viažuce sa na svetové strany

18. Ranná hviezda

19. Boh obchodníkov

20. 260-dňový kalendár a Quetzalcoatl s Mictlantecuthlim

21.-22. Svadobné predpovede

23.-24. Treceny

25. Dvadsať „týždňov"

26. Podobne ako časť 20.

27. Kalendár viažuci sa na mužov a ženy

28. Bohovia trinástok

Kódex Cospi

Codex Cospi je rituálno-kalendárny rukopis maľovaný na jelenej koži, ktorého pôvod sa spája s oblasťou Cholula–Tlaxcala (Seler, 1904–1909; Boone, 2007: 61–63). V súčasnosti sa nachádza v knižnici University of Bologna.

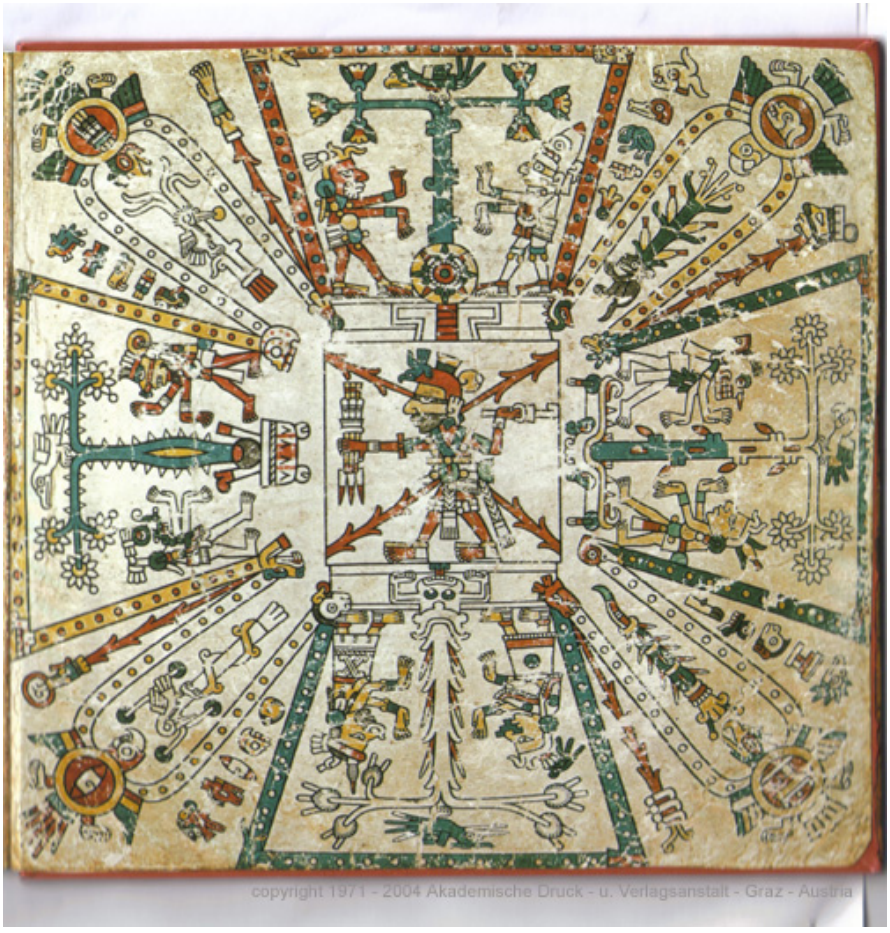

Obrázok 30 Strana 10 z kódexu Cospi.

Obsah kódexu tvoria predovšetkým náboženské a prorocké texty, pričom významné miesto zaujíma božstvo Tlahuizcalpantecuhtli, spojené s planétou Venuša. Kódex Cospi vykazuje výrazné ikonografické a kompozičné paralely s Kódexom Borgia, čo potvrdzuje jeho zaradenie do borgiovskej skupiny (Boone, 2007: 62–65).

Kódex Fejérváry-Mayer

Codex Fejérváry-Mayer je typický tonalamatl, zameraný na kalendárne a veštecké záležitosti, a patrí medzi najlepšie zachované rukopisy borgiovskej skupiny (Boone, 2007: 66–70). Bol vyrobený z jelenej kože a v literatúre sa uvádza aj pod názvom Kódex Tezcatlipoca (Anders et al., 1994: 7–9).

Obrázok 31 Strana 1 z kódexu Fejérváry-Mayer.

Kódex má rozmery približne 16,2 × 17 cm a po rozložení dosahuje dĺžku okolo 3,85 m. Mimoriadne známa je jeho prvá strana, interpretovaná ako kozmogram, ktorý vizuálne prepája časopriestor, svetové strany a kalendárne cykly (Boone, 2007: 67–69).

Kódex Laud

Codex Laud, známy aj ako Codex Laudianus, je pomenovaný podľa William Laud, anglického arcibiskupa a zberateľa, ktorý ho vlastnil. Kódex pozostáva z 24 listov (48 strán) a je považovaný za pravdepodobne nekompletný (Boone, 2007: 71–73).

Obrázok 32 Strana 10 z kódexu Laud.

Z hľadiska obsahu sa sústreďuje na kalendárne a veštecké témy, vrátane dažďových almanachov, záznamov o zatmeniach, ako aj almanachov smrti a sobáša. Tematicky aj formálne zapadá do rituálno-kalendárnej tradície borgiovskej skupiny (Seler, 1904–1909; Boone, 2007: 72).

Kódex Vaticanus B

Codex Vaticanus B je rituálno-kalendárny obrazový rukopis, známy aj pod alternatívnymi názvami Códice Fábrega a Kódex Vaticano Rituale. Jeho pôvod sa kladie do oblasti Puebly, konkrétne do mixtéckej kultúrnej sféry, a z hľadiska materiálu ide o rukopis maľovaný na jelenej koži (Seler, 1904–1909; Boone, 2007: 73–75).

Obrázok 33 Ukážka z kódexu Vaticanus B.

Kódex má rozmery približne 14,5 × 12,5 cm, pozostáva zo 49 listov a po úplnom rozložení dosahuje dĺžku približne 7,24 m (Anders et al., 1996: 11–13). Z formálneho

aj obsahového hľadiska patrí do okruhu rituálno-kalendárnych kódexov borgiovskej skupiny, príbuzných kódexom Borgia, Cospi a Laud (Boone, 2007: 74–76).

Boturini

Codex Boturini nepatrí do borgiovskej skupiny a tematicky sa od nej výrazne odlišuje. Je známy najmä ako „Príbeh o migrovaní Mexikov", keďže jeho obsah sleduje migráciu Mexikov z mytologickej krajiny Aztlán do oblasti stredného Mexika. Rukopis je pomenovaný podľa talianskeho zberateľa Lorenzo Boturini, ktorý ho v koloniálnom období vlastnil (Boone, 2007: 185–188).

Obrázok 34 Folio 8 z kódexu Boturini.

Kódex má rozmery približne 21,5 × 25,4 cm a po rozložení dosahuje dĺžku okolo 5,5 m. Ide o nedokončený rukopis, ktorý je tvorený kontinuálnym obrazovým pásom bez textových glôs. Na základe štýlových a obsahových znakov sa predpokladá, že vznikol po dobytí Tenochtitlanu, hoci zachytáva predkonkvestné mytologické a historické udalosti (Boone, 2007: 189–191).

Obrázok 35 Folio 16 z kódexu Boturini.

Borbonicus

Codex Borbonicus vznikol v období dobytia Tenochtitlánu a predstavuje jeden z kľúčových prechodových rukopisov medzi predkoloniálnou a ranokoloniálnou tradíciou. V súčasnosti sa nachádza v Paríži; jeho pôvodným vlastníkom bol Palais Bourbon, podľa ktorého získal svoje meno, a neskôr bol vyhlásený za francúzske národné dedičstvo (Boone, 2007: 198–202).

Obrázok 36 Folio 13 z kódexu Borbonicus.

Rukopis má formu dlhého pásu papiera amate, po rozložení dosahuje dĺžku približne 14,2 m a pozostáva zo 40 listov. Obsahovo je zameraný predovšetkým na 260-dňový kalendár, spracovaný do trecén, a na predpovede a veštby, čím zapadá do okruhu rituálno-kalendárnych kódexov stredného Mexika (Boone, 2007: 77–80).

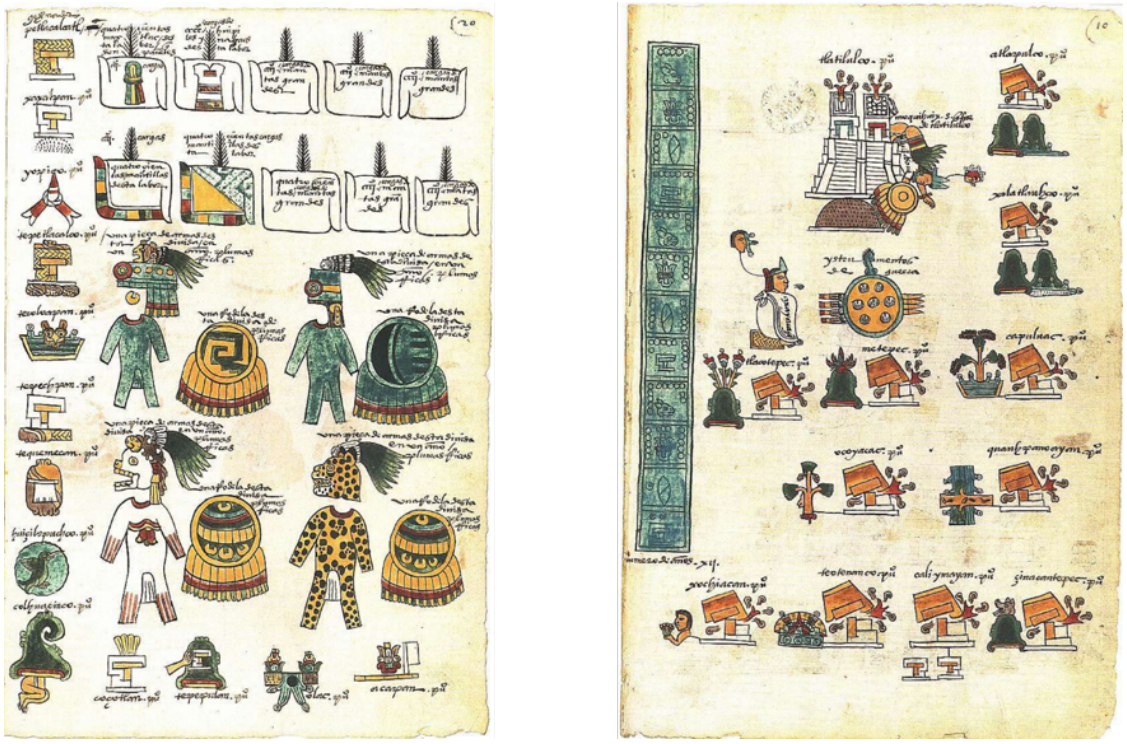
Mendóza

Codex Mendoza vznikol približne okolo roku 1541 n. l. a predstavuje jeden z najvýznamnejších koloniálnych aztéckych rukopisov. Jeho obsah zahŕňa dejiny aztéckych panovníkov, záznamy o dobývaniach, ako aj informácie o bežnom živote a spoločenskej organizácii. Obrazová zložka vychádza z aztéckeho písma, ktoré kombinuje fonetické a logografické prvky, pričom jednotlivé výjavy sú doplnené španielskou transkripciou a vysvetľujúcim textom (Boone, 2007: 193–197).

Obrázok 37 Folio 2r z kódexu Mendóza.

Rukopis bol vyhotovený na španielskom papieri, má rozmery približne 20,6 × 30,6 cm a pozostáva zo 71 strán. Z hľadiska formy predstavuje kombináciu pôvodného mezoamerického umeleckého štýlu a európskych prvkov, čo odráža jeho koloniálny kontext. Nad jeho výrobou dohliadal Don Antonio de Mendoza, prvý miestodržiteľ Nového Španielska, podľa ktorého kódex nesie svoje meno (Berdan & Anawalt, 1992: 1–5).

Obrázok 38 Obchodné záznamy z kódexu Mendóza.

Aubin

Codex Aubin je koloniálny obrazový rukopis vyhotovený na európskom papieri a svojím charakterom je príbuzný Kódexu Mendoza, najmä kombináciou pôvodnej obrazovej tradície so sprievodným textovým komentárom. Rukopis pozostáva z 81 listov.

Obrázok 39 Ukážka z kódexu Aubin.

Obsahovo je kódex zameraný na historické záznamy, ktoré sledujú putovanie Mexikov z mytologickej krajiny Aztlán a pokračujú udalosti koloniálneho obdobia až približne do roku 1608. V tomto rozsahu predstavuje jeden z najucelenejších naratívnych prameňov k aztéckym dejinám od mýtického pôvodu po ranú koloniálnu realitu (Boone, 2007: 221–226).

Ixtilxochitl

Codex Ixtlilxochitl bol vytvorený približne v rokoch 1580–1584 a tematicky sa viaže najmä na záležitosti mesta Texcoco. Z hľadiska formy a vizuálneho spracovania vykazuje štýlovú príbuznosť s rukopisom Codex Magliabechiano, čo ho zaraďuje do okruhu koloniálnych kódexov kombinujúcich pôvodnú obrazovú tradíciu s novými kontextmi (Boone, 2007: 227–231).

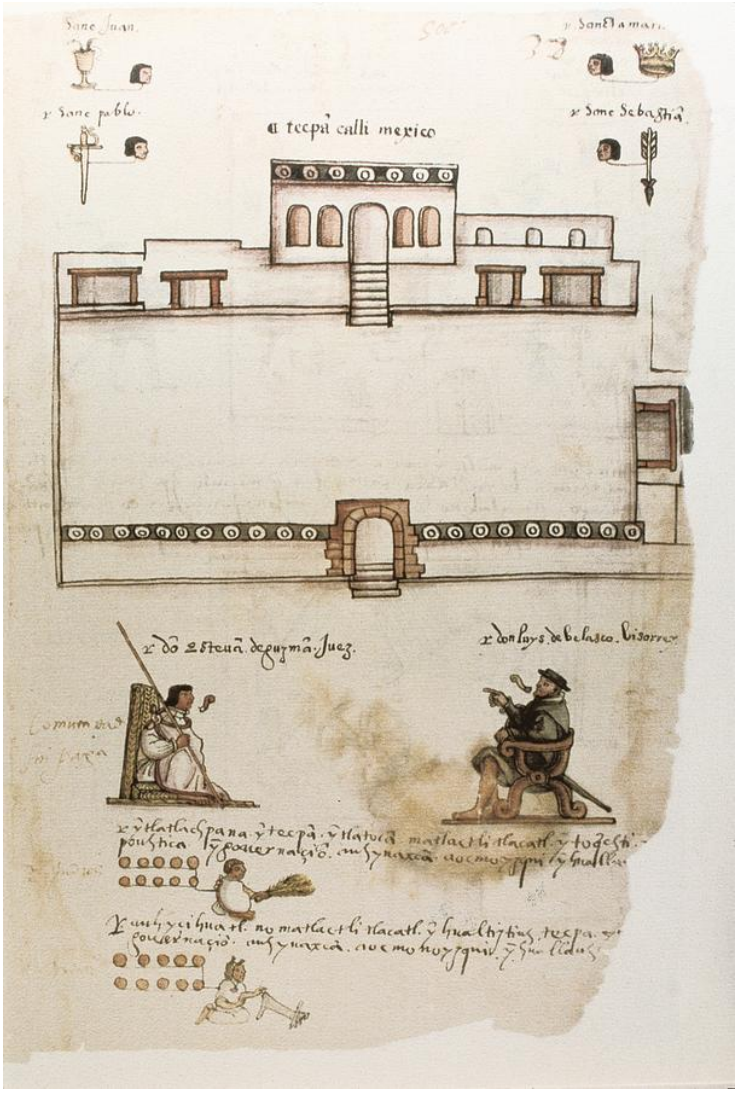
Obrázok 40 Folio 6 z kódexu Ixtilxochitl.

Obsah kódexu zahŕňa kalendárne záznamy, zobrazenia historických postáv, medzi nimi najmä panovníka Nezahualcóyotl, ako aj božstvá a architektonické stavby. Kódex tak predstavuje kombináciu historického, rituálneho a ikonografického materiálu, zameranú na lokálnu tradíciu Texcoca v ranokoloniálnom období (Robertson, 1959: 83–86).

Osuna

Codex Osuna je koloniálny obrazový rukopis vytvorený na európskom papieri, datovaný približne okolo roku 1565 n. l. Obsahovo je zameraný predovšetkým na ekonomické otázky, najmä na tribúty, pracovné povinnosti a finančné nároky, pričom

zároveň obsahuje aj historické záznamy vzťahujúce sa k správe mesta a koloniálnym sporom (Boone, 2007: 214–218).

Obrázok 41 Ukážka z kódexu Osuna.

Kódex Osuna slúžil najmä ako právno-administratívny dokument v koloniálnom prostredí a predstavuje príklad adaptácie pôvodnej obrazovej tradície na potreby španielskej správy, kde obrazové záznamy fungovali ako dôkazný materiál v sporoch medzi domorodými komunitami a koloniálnymi autoritami (Robertson, 1959: 101–104).

Magliabechiano

Codex Magliabechiano je koloniálny obrazový rukopis pomenovaný podľa Antonio Magliabechi, talianskeho zberateľa, v ktorého vlastníctve sa nachádzal. Rukopis bol vyhotovený na európskom papieri a pozostáva z 92 strán. Z formálneho hľadiska predstavuje typický príklad koloniálneho kódexu, v ktorom sa pôvodná mezoamerická obrazová tradícia kombinuje s európskym knižným formátom (Boone, 2007: 229–233).

Obrázok 42 Ukážky z kódexu Magliabechiano.

Obsah kódexu je zameraný predovšetkým na božstvá, rituály a rituálne kostýmy, pričom významnú úlohu zohrávajú aj témy kozmológie. Osobitná pozornosť je venovaná 52-ročnému cyklu, ktorý zohrával kľúčovú úlohu v aztéckom chápaní času a obnovy kozmického poriadku. Kódex Magliabechiano tak predstavuje dôležitý prameň pre štúdium náboženských predstáv a rituálnej praxe v ranokoloniálnom období (Robertson, 1959: 87–90; Boone, 2007: 233–236).

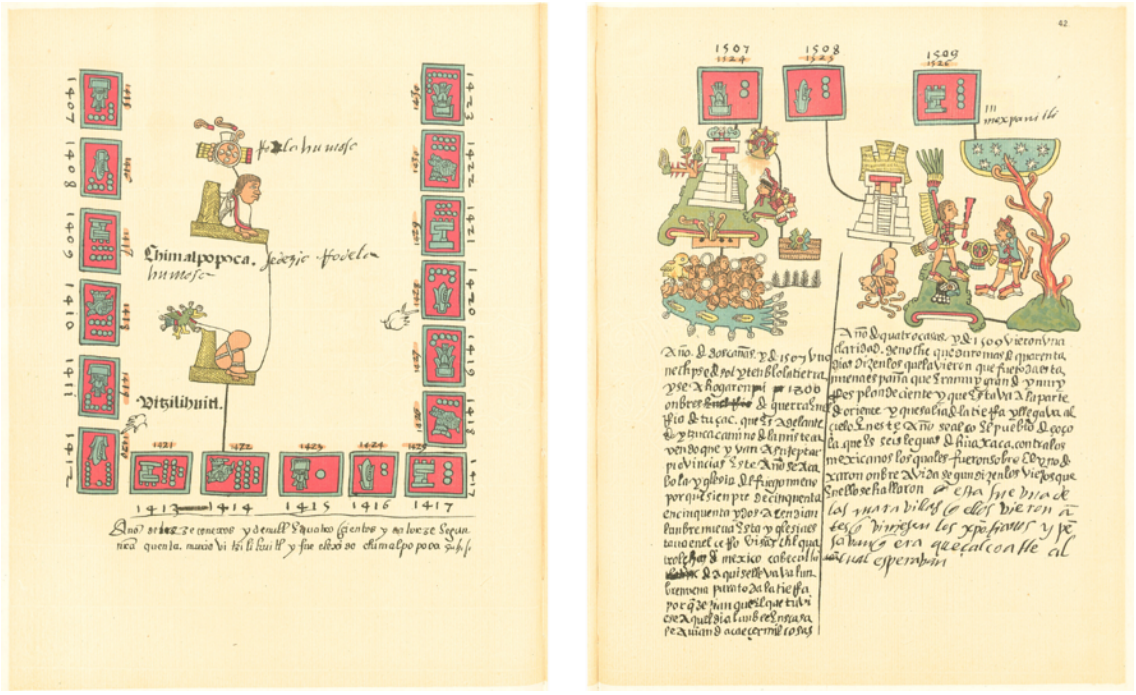
Telleriano-Remensis

Codex Telleriano-Remensis je koloniálny obrazový rukopis vytvorený na európskom papieri, ktorý sa v súčasnosti nachádza v Paríži. Z hľadiska štruktúry je rozdelený do viacerých sekcií, ktoré kombinujú kalendárny a historický obsah.

Obrázok 43 Folio 27r z kódexu Telleriano-Remensis.

Jedna časť kódexu je venovaná 365-dňovému solárnemu kalendáru, ďalšia pracuje s 260-dňovým rituálnym kalendárom, pričom obe sekcie sú doplnené obrazovým materiálom a vysvetľujúcimi glosami. Popri kalendárnych údajoch obsahuje rukopis aj historické záznamy, ktoré zaznamenávajú migrácie, ako aj mimoriadne udalosti, najmä prírodné katastrofy, chápané ako významné znamenia v historickom a kozmologickom kontexte (Boone, 2007: 199–205; Robertson, 1959: 96–100).

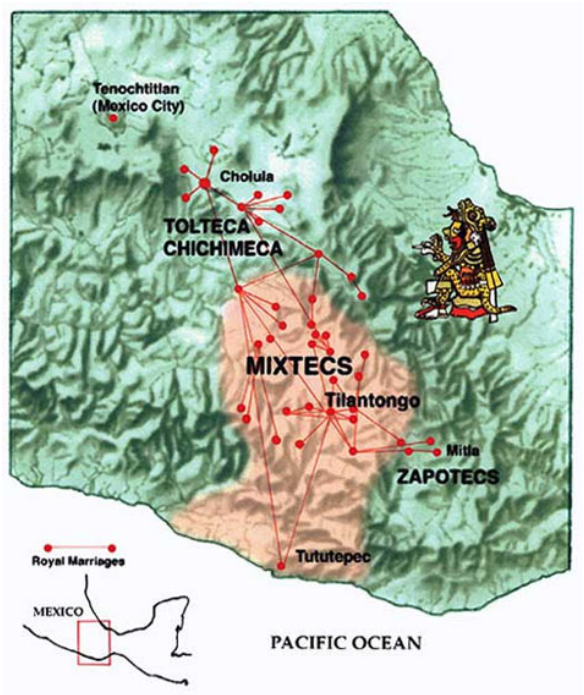

Obrázok 44 Ukážky z kódexu Telleriano-Remensis.

Kódex Telleriano-Remensis tak predstavuje syntézu rituálno-kalendárnej a historickej tradície v ranokoloniálnom prostredí a patrí k najdôležitejším prameňom pre štúdium aztéckej chronológie a interpretácie dejín po dobytí.

MIXTÉCKE KÓDEXY

Mixtécka skupina kódexov predstavuje ucelený korpus obrazových rukopisov, ktorých hlavnou funkciou bolo zaznamenávanie a reprodukcia genealogických, historických a politických informácií vládnucich elít v oblasti dnešnej Oaxacy. Kódexy fungovali ako nástroj legitimizácie moci a ako médium kolektívnej pamäti. (Robertson, 1959: 23–28; Boone, 2007: 51–56; Pohl, 1994: 15–18).

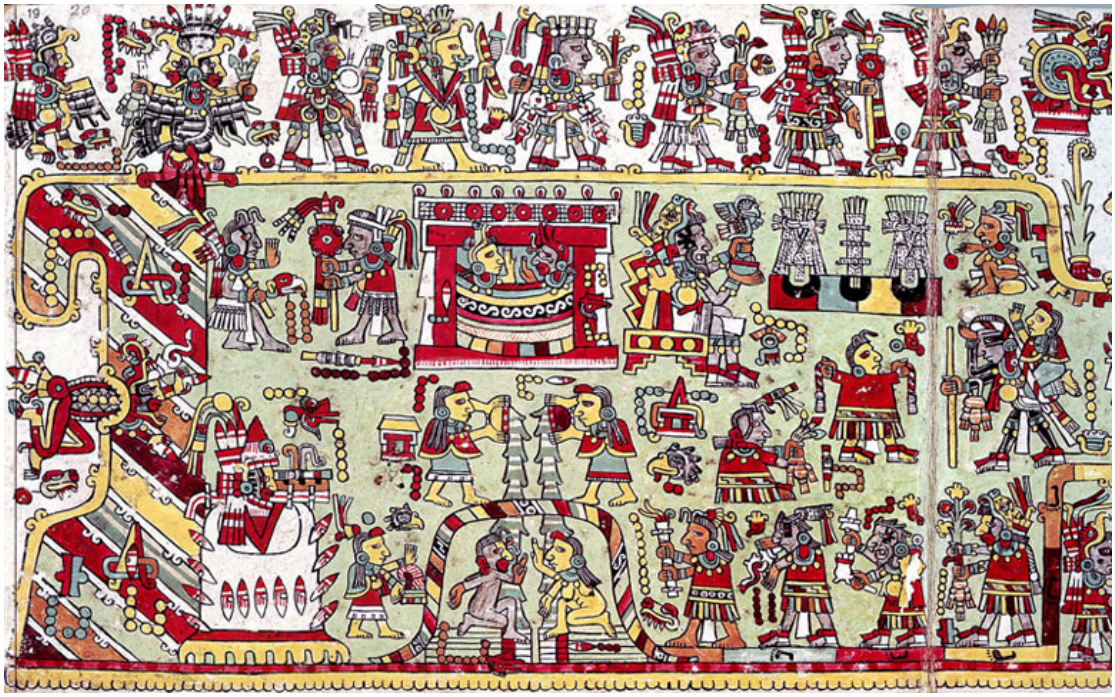

Obrázok 45 Oblasť Mixtékov a ich vplyvu.

Obsah kódexov je dominantne genealogický a historický, so zameraním na dynastické línie, manželské aliancie, nástupníctvo a významné politické udalosti. Tieto záznamy nie sú neutrálne, ale ideologicky štruktúrované tak, aby podporovali nárok konkrétnych rodov na politickú dominanciu. Významnou súčasťou naratívov sú mytologické prvky, ktoré prepájajú dynastické dejiny s kozmologickým a sakrálnym rámcom. Historické postavy sú často prezentované v úzkom vzťahu k božstvám a

nadprirodzeným bytostiam, čím sa politická história zasadzuje do posvätného poriadku. (Boone, 2007: 95–102; Jansen & Pérez Jiménez, 2007: 33–37).

Náboženské prvky v kódexoch zahŕňajú rituálne úkony, obetné scény a odkazy na posvätný čas, ktoré podčiarkujú sakrálny charakter moci a legitimizujú historické udalosti ako súčasť božsky ustanoveného poriadku. Kódexy zároveň reflektujú politickú organizáciu regiónu, vrátane vzťahov medzi jednotlivými mestskými štátmi, ich aliancií a konfliktov. Vytvárajú tak obraz prepojenej politickej siete, presahujúcej lokálnu úroveň jednotlivých centier. V mixtéckom prostredí boli tieto rukopisy označované ako tonindeye („história rodokmeňov") a ñee ñuhu („posvätné kože"). Obe označenia vystihujú ich funkčný a sakrálny charakter, ako aj materiálnu podstatu rukopisov, ktoré boli chápané ako autoritatívne nosiče historickej a rituálnej pamäti. (Jansen & Pérez Jiménez, 2007: 21–24; Boone, 2007: 52–54).

Obrázok 46 Úryvok z kódexu Zouche-Nuttal.

Mixtécki panovníci boli v kódexoch prezentovaní ako potomkovia bohov, čím bola ich politická autorita priamo zakotvená v sakrálnom poriadku. V mixtéckom jazyku sú

vládcovia označovaní termínom yya, ktorý vyjadruje ich výnimočný a nadľudský status. Kódexy systematicky zaznamenávajú spojenectvá medzi vládnucimi rodmi, predovšetkým prostredníctvom dynastických sobášov, ktoré zohrávali kľúčovú úlohu pri udržiavaní a rozširovaní moci. Mimoriadny dôraz sa kládol na čistotu panovníckej línie, keďže legitimita vlády bola odvodená od nepretržitej genealogickej kontinuity a božského pôvodu (Pohl, 1994: 19–25; Boone, 2007: 89–94; Jansen & Pérez Jiménez, 2007: 41–45).

Mixtécke kódexy plnili predovšetkým funkciu legitimácie politickej moci, pričom ich obsah bol zameraný na dôsledné zaznamenávanie panovníckej línie a genealogickej kontinuity. Prostredníctvom obrazového naratívu prezentovali vládnucich jednotlivcov ako súčasť nepretržitého reťazca predkov, čím posilňovali ich nárok na vládu.

Z hľadiska formálnej organizácie majú kódexy jasne štruktúrovanú kompozíciu, založenú na vertikálnom a horizontálnom rozdelení obrazovej plochy. Dôležitým orientačným prvkom je červená línia, ktorá usmerňuje čítanie naratívu a oddeľuje jednotlivé sekvencie. Informácia je spravidla uzavretá na jednej strane alebo v jednom obrazovom poli, čo podporuje prehľadnosť a čitateľnosť genealogických a historických záznamov (Boone, 2007: 51–56; Pohl, 1994: 20–23).

Zouche-Nuttal

Codex Zouche-Nuttall, známy aj ako Kódex Tonindeye, má predkolumbovský pôvod a patrí k najvýznamnejším mixtéckym obrazovým rukopisom. Je maľovaný na jelenej koži, pozostáva zo 47 listov formátu približne 19 × 23,5 cm a po rozložení dosahuje dĺžku okolo 11 m.

Moderný názov odkazuje na dve osoby spojené s jeho novodobou históriou: Zelia Nuttall, archeologičku, ktorá kódex vedecky spracovala, a Robert Curzon, baróna

Zouche, ktorý rukopis daroval verejnej zbierke (Boone, 2007: 61–66; Pohl, 1994: 27–30).

Obrázok 47 Folio 2 z kódexu Zouche-Nuttal.

Kódex obsahuje dva typy naratívov, rozlíšené aj fyzickým usporiadaním. Predná strana je zameraná na dejiny mixtéckych regiónov, zatiaľ čo zadná strana rozvíja genealogický naratív, zachytávajúci rodokmene, dynastické sobáše, politické a vojenské udalosti. Ústrednou postavou týchto sekvencií je panovník Osem Jeleň Jaguári Pazúr, ktorého životný príbeh zahŕňa vládnutie, konflikty, obetné rituály a smrť, a predstavuje kľúčový príklad legitimizácie moci prostredníctvom genealogie a rituálu (Boone, 2007: 67–75; Jansen & Pérez Jiménez, 2007: 49–55).

Selden

Codex Selden, známy aj ako Kódex Añute, je mixtécky obrazový rukopis zameraný na rodokmeň dynastie Jaltepec. Chronologicky zachytáva udalosti približne od 10. do 16. storočia a patrí k historicko-genealogickej tradícii mixtéckych kódexov. Na základe formy a rozsahu sa predpokladá, že ide len o fragment pôvodne dlhšieho kódexu (Boone, 2007: 76–80; Jansen & Pérez Jiménez, 2007: 57–61).

Obrázok 48 Strana 2 z kódexu Selden.

Moderný názov kódexu je odvodený od John Selden, ktorý rukopis vlastnil. Označenie Añute predstavuje mixtécký názov mesta Jaltepec, ku ktorému sa

genealogický obsah kódexu viaže a ktoré tvorí hlavný geografický a politický rámec zaznamenaných dynastických dejín (Pohl, 1994: 31–34).

Obsah kódexu tvoria predovšetkým toponymá, prostredníctvom ktorých sú identifikované jednotlivé politické centrá a územia, ďalej zobrazenia božstiev a panovníkov, ktoré sú začlenené do genealogického naratívu. Súčasťou obrazového záznamu sú aj motívy cestovania, ktoré vizuálne prepájajú jednotlivé miesta a osoby a naznačujú pohyb vládnucich aktérov v rámci politickej a dynastickej siete (Boone, 2007: 77–79; Jansen & Pérez Jiménez, 2007: 58–60).

Obrázok 49 Rodinné udalosti v kódexe Selden.

Na tejto strane kódexu je zaznamenaná udalosť datovaná do roku, ktorý je v rukopise poškodený, pravdepodobne však zodpovedá roku 4 alebo 5 Trstina, a dňu 2 Dom. Obrazový naratív opisuje mytologicko-historickú udalosť, pri ktorej boh Slnka „Jeden Smrť" a Venuša „Jeden Pohyb" zostupujú z nebies a útočia na „Mesto drahokamov z piesku", lokalizované v regióne Jaltepec. Táto udalosť je priamo prepojená s narodením postavy Pána 11 Voda, ktorého životný cyklus je ďalej rozvinutý prostredníctvom svadby s Pani 7 Orol. Scéna tak kombinuje kozmologický zásah božstiev s dynastickým naratívom, typickým pre mixtécke genealogické kódexy.

Naratív ďalej pokračuje zobrazením dieťaťa Pani 10 Orol, ktorej životný cyklus je rozvinutý prostredníctvom svadby s Pánom 4 Orol. Pán 4 Orol je identifikovaný ako syn Pána 10 Dom a Pani 1 Tráva, čím je jeho genealogické zaradenie jednoznačne ukotvené. Dej sa následne presúva k lokalite označenej ako Rieka Hadov, kde je zaznamenané narodenie ďalšieho potomka, Pani 10 Králik.

V ďalšej sekvencii vystupujú kňazi 10 Pazúrik a 10 Jašterica, ktorí vykonávajú rituálny úkon siatia tabaku na mieste identifikovanom ako Vtáčia rieka / zväzok prútov. Táto rituálna činnosť je následne prepojená s motívom cestovania k Pani 9 Krokodíl, počas ktorého dochádza k ponúknutiu darov a k zobrazeniu aktov dávania rozkazov. Celá sekvencia prepája genealogické udalosti, rituálne úkony a politické interakcie do jednotného obrazového naratívu, typického pre mixtécke historicko-genealogické kódexy.

Vindobonensis

Codex Vindobonensis Mexicanus I, známy aj pod pôvodným mixtéckym názvom Yuta Tnoho, je rituálno-kalendárny a genealogický obrazový rukopis. Patrí k najrozsiahlejším mixtéckym kódexom: pozostáva z 52 listov formátu približne 26,5 × 22 cm a po rozložení dosahuje dĺžku okolo 13,5 m (Boone, 2007: 56–60).

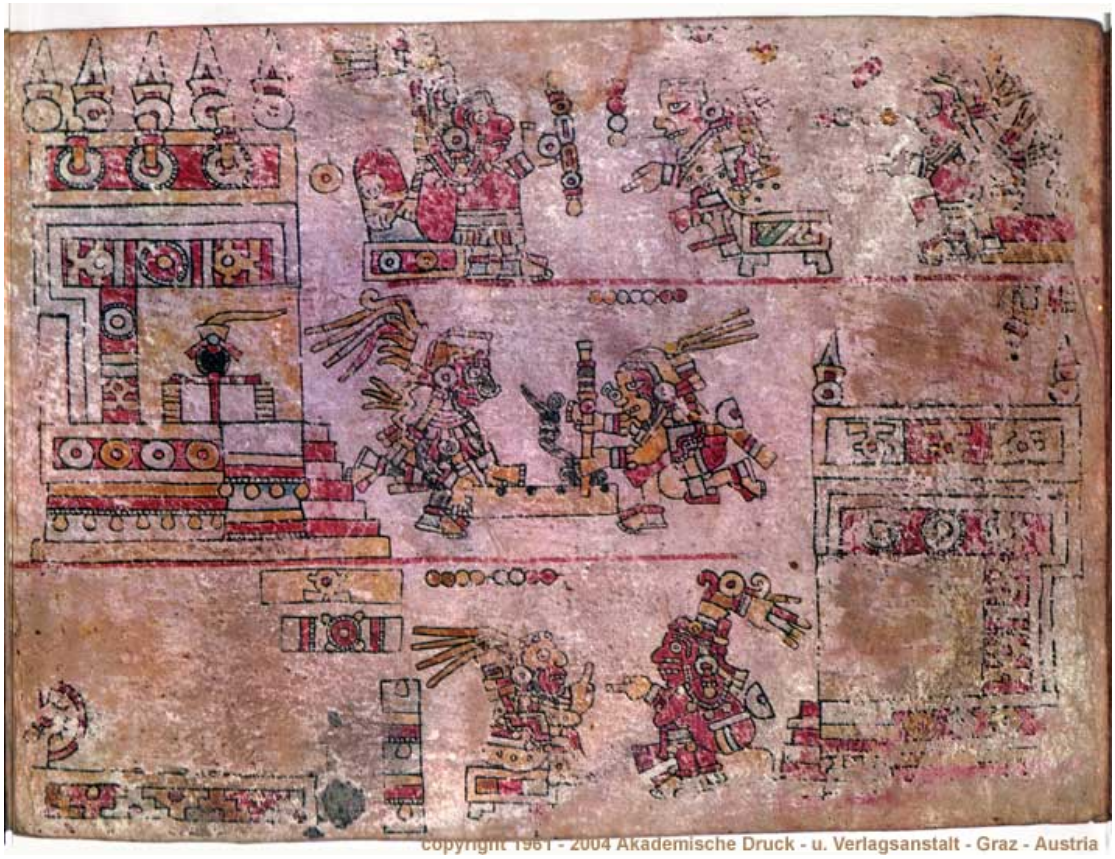
Obrázok 50 Strana 1 z kódexu Vindobonensis.

Rukopis je členený do viacerých sekcií, ktoré tematicky prepájajú rituálne a genealogické roviny. Významnú časť tvoria mytologické rodokmene bohov, prostredníctvom ktorých sa konštruujú pôvody božských i panovníckych línií a ich vzťah k posvätnému času. Kódex tak predstavuje syntézu kozmologického, rituálneho a dynastického naratívu, typickú pre mixtécku tradíciu obrazových rukopisov (Jansen & Pérez Jiménez, 2007: 23–28; Robertson, 1959: 29–33).

Becker I & II

Codex Colombino–Becker, často označovaný aj ako Becker I a Becker II (Colombino), je mixtécky obrazový rukopis zložený z dvoch samostatných častí, ktoré dnes poznáme pod pomenovaniami Becker I a Becker II (Colombino). Obsahovo je

zameraný na genealogické záznamy, dynastické sobáše a politické udalosti, pričom významnú úlohu v naratíve zohráva panovník Osem Jeleň Jaguári Pazúr. Kódex patrí k historicko-genealogickej tradícii mixtéckych rukopisov a zobrazuje legitimizáciu moci prostredníctvom rodových línií a politických aliancií (Boone, 2007: 70–75; Pohl, 1994: 28–31).

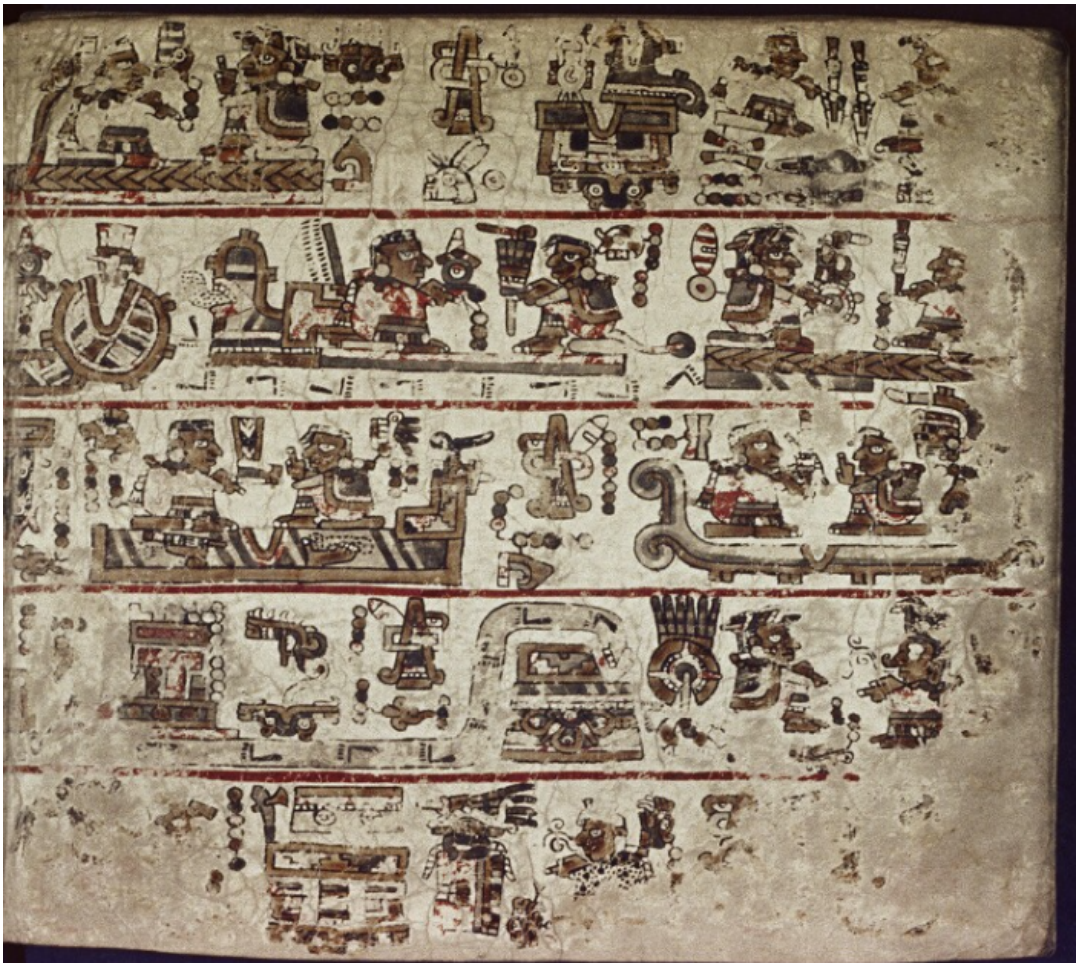

Obrázok 51 Strana 1 z kódexu Becker.

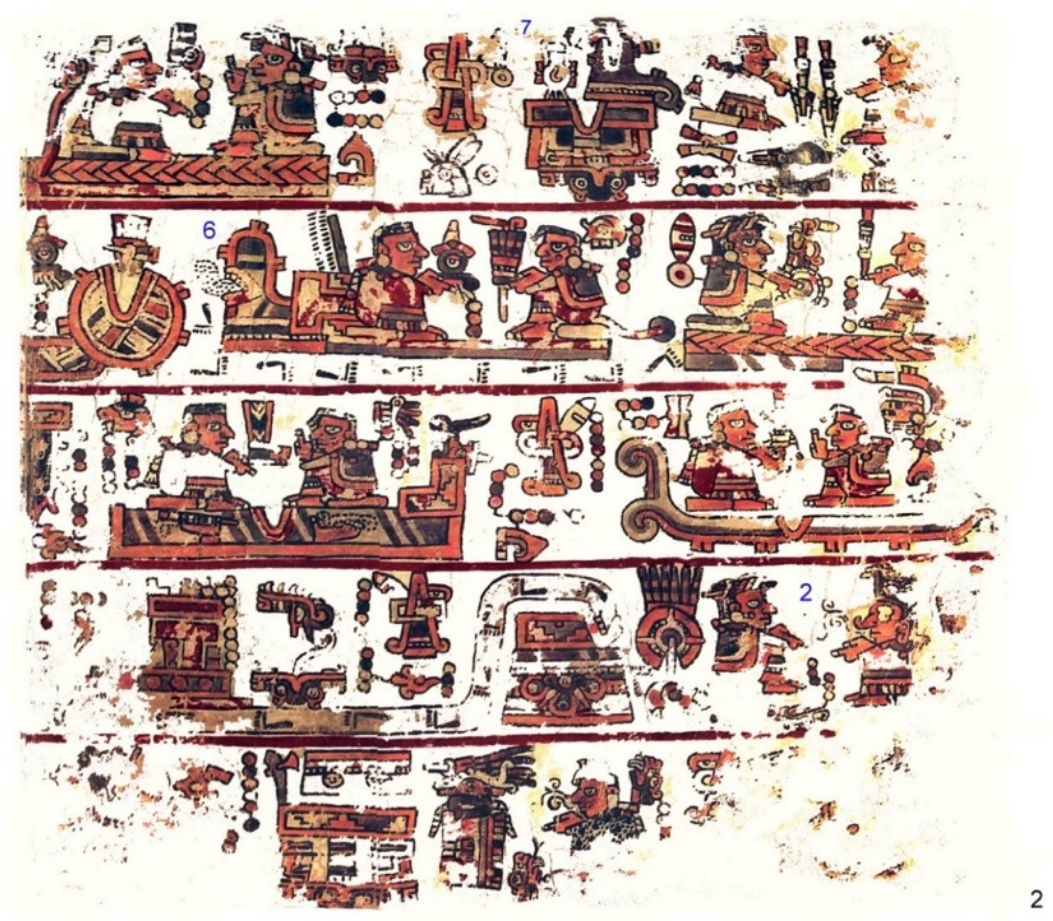
Bodley

Codex Tilantongo y Tlaxiaco, známy aj pod pôvodným mixtéckym názvom Ñuu Tnoo Ndisi Nuu, je historicko-genealogický rukopis, ktorého obsah je rozdelený podľa prednej a zadnej strany. Predná strana zaznamenáva dejiny „Čierneho mesta" Tilantongo (Ñuu Tnoo), zatiaľ čo zadná strana je venovaná dynastickej histórii Tlaxiaca (Ndisi Nuu) a mesta Achiutla. Kódex tak prepája regionálne dejiny viacerých

politických centier do jedného obrazového naratívu, typického pre mixtécku tradíciu legitimizácie moci prostredníctvom genealogie a historickej pamäti (Boone, 2007: 83–88; Jansen & Pérez Jiménez, 2007: 63–67).

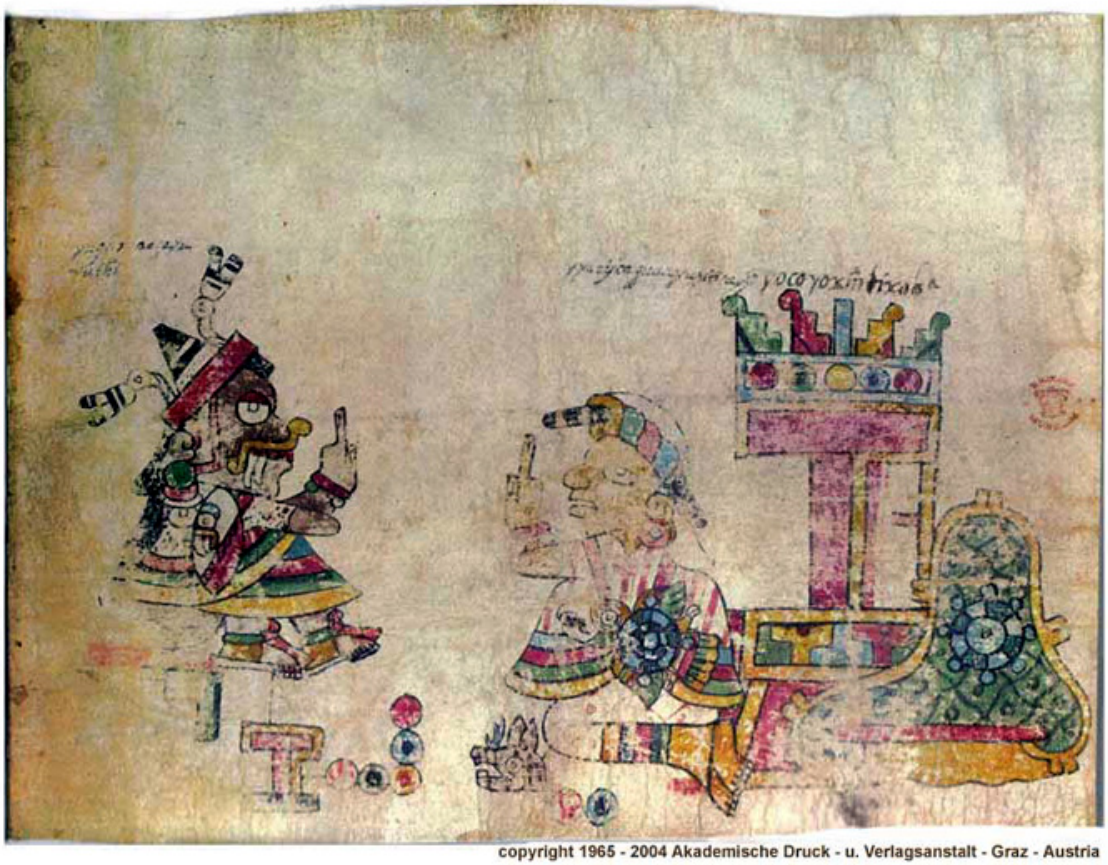
Obrázok 52 Strana z kódexu Bodley.

Obrázok 53 Strana 2 z kódexu Bodley.

EGERTON

Codex Egerton je mixtécky genealogický obrazový rukopis, známy aj pod alternatívnymi názvami Kódex Waecker-Gotter a Kódex Sánchez-Solís. Rukopis pozostáva zo 16 listov formátu približne 27 × 21 cm a po rozložení dosahuje dĺžku okolo 4,5 m. Jeho obsah je sústredený na rodokmeň v rozsahu približne 26 generácií, ktorý chronologicky pokrýva obdobie od roku 970 do roku 1490 n. l. Kódex tak predstavuje kompaktný, no dlhodobo kontinuálny genealogický záznam, typický pre legitimačné stratégie mixtéckych vládnucich línií.

copyright 1965 - 2004 Akademische Druck - u. Verlagsanstalt - Graz - Austria

Obrázok 54 Folio 20 z kódexu Egerton.

KALENDÁR V KÓDEXOCH

Mezoamerický koncept času, zachovaný v obrazových kódexoch, predstavoval zložitý systém vzájomne prepojených cyklov, ktoré riadili všetky aspekty ľudskej, prírodnej aj božskej existencie. Tieto rukopisy, najmä kódexy borgiovskej skupiny a mixtécke kroniky, slúžili ako kľúčové záznamy týchto cyklov, využívané tak na historické ukotvenie udalostí, ako aj na rituálnu a veštecký prax.

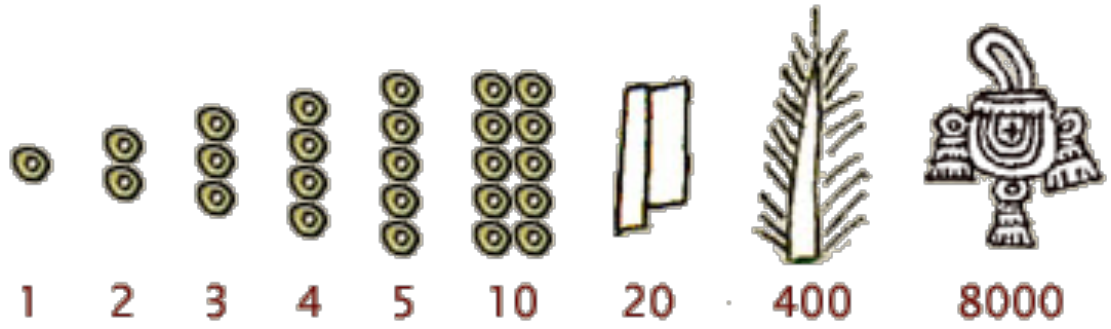
MATEMATIKA

Matematika v mezoamerických obrazových kódexoch je neoddeliteľnou súčasťou kalendárnych, rituálnych a astronomických systémov. Čísla tu neplnia iba kvantitatívnu funkciu, ale predstavujú štrukturálny a symbolický prvok, prostredníctvom ktorého sa organizuje čas, rituálna prax a politická pamäť.

Základom mezoamerickej matematiky bol vigesimálny (dvadsiatkový) systém, odvodený od ľudského tela, konkrétne od dvadsiatich prstov rúk a nôh. Tento princíp sa odráža nielen v samotnej numerickej logike, ale aj v jazykových a kultúrnych konceptoch. Číslo dvadsať označovalo „úplný počet" a predstavovalo jednotku celistvosti.

V rámci dvadsiatkového systému existoval aj päťkový podzáklad, vychádzajúci z prstov jednej ruky. Táto štruktúra sa prejavuje najmä v zložení čísel medzi šiestimi a deviatimi, ktoré sú chápané ako kombinácie typu „päť plus n".

Čísla sa v kódexoch zapisovali vizuálne, bez fonetického sprostredkovania. V mayskej a zapotéckej tradícii sa používal systém bodov a čiar, kde bod vyjadroval hodnotu jedna a čiara hodnotu päť. V stredomexickom a mixtéckom prostredí sa však v kalendárnych kontextoch preferoval diskový (bodový) zápis, pri ktorom sa čísla 1–13 vyjadrujú ako série samostatných bodov alebo kruhov.

Obrázok 55 Príklad čísiel z aztéckeho prostredia.

V komplexných veštecких almanachoch sa objavujú aj zástupné znaky, ktoré slúžia na udržiavanie správneho počtu dní v cykle bez nutnosti zobrazovať každý dňový znak. Tieto prvky umožňujú čitateľovi „počítanie očami" v rámci obrazového systému.

Pri administratívnych a tribútových záznamoch sa používali špecifické logogramy, ktoré označovali násobky dvadsiatky. Základné znaky reprezentovali hodnoty 20, 400 a 8 000 a mohli sa vzájomne kombinovať. Tento spôsob zápisu umožňoval efektívne zaznamenávať veľké množstvá bez potreby dlhých číselných reťazcov.

Matematické princípy boli kľúčové pri sledovaní cyklov nebeských telies, najmä planét a zatmení. Výpočty synodických období umožňovali synchronizovať rituálny kalendár s pohybom Venuše, Mesiaca a ďalších telies. Najvýznamnejším výsledkom tejto cyklickej matematiky je 52-ročný kalendárny kruh, ktorý vzniká prepojením 260-dňového a 365-dňového kalendára.

Čísla v kódexoch majú stabilný kozmologický význam. Niektoré hodnoty sa opakovane spájajú s konkrétnymi rovinami sveta a rituálnymi funkciami: trinásť s nebesami, deväť s podsvetím, štyri so svetovými stranami a päť so stredom. Tieto hodnoty určujú nielen štruktúru kalendárov, ale aj kompozíciu obrazových scén a rituálnych sekvencií.

V divinačných kontextoch sa čísla používajú na hodnotenie priaznivosti udalostí, napríklad pri výklade manželstiev alebo potomstva. Výsledok numerickej kombinácie nepredstavuje výpočet v modernom zmysle, ale rituálny súd.

Číselný zápis v mezoamerických kódexoch je semasiografický, teda založený na priamom prenose významu prostredníctvom obrazu. Čísla sú čitateľné nezávisle od hovoreného jazyka a mohli byť interpretované používateľmi rôznych jazykových skupín, pokiaľ ovládali základnú logiku systému.

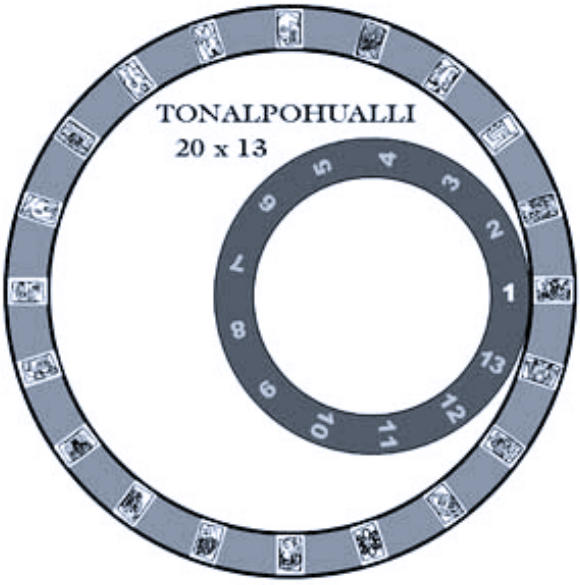
KALENDÁRNE SYSTÉMY

Mezoamerické kalendárne systémy boli založené na vigesimálnom (dvadsiatkovom) princípe, ktorý vychádzal z počtu dvadsiatich prstov ľudského tela. V nahuatli sa číslo dvadsať označuje ako cempohualli, doslova „jeden úplný počet", čím sa vyjadruje predstava celistvosti a uzavretého cyklu. Popri tomto základe zohrával dôležitú úlohu aj päťkový podprincíp, označovaný termínom macuilli („päť"), ktorý je etymologicky spojený s výrazom maitl („ruka") a slovesom cui („vziať, uchopiť"). Tento päťkový princíp sa odráža v štruktúre čísel a v cykloch rituálneho času, najmä v kombinácii s trinásťdňovým cyklom, ktorý tvorí základ rituálneho kalendára.

260-dňový kalendár

Základným rituálnym kalendárom mezoamerických kultúr bol 260-dňový cyklus, v nahuatli označovaný ako tonalpohualli. Termín je možné chápať ako „počítanie znakov", „súčet znakov" alebo „knihu znakov", čím sa zdôrazňuje jeho evidenčný a interpretačný charakter. Alternatívne sa tento kalendár označuje aj ako cemilhuitlapohualli, teda „úplný počet dní".

Štruktúra 260-dňového kalendára je založená na kombinácii 13 čísel a 20 dňových znakov, ktoré sa cyklicky prepájajú. Každý deň je definovaný jedinečnou kombináciou čísla a znaku, pričom celý súbor vzniká až po vyčerpaní všetkých možných kombinácií. Tento systém tvoril základ rituálnej, veštieckej a kalendárnej praxe a bol kľúčovým nástrojom organizácie posvätného času.

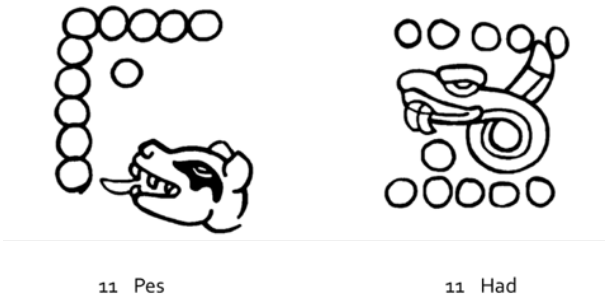
Obrázok 56 Princíp fungovania 260-dňového kalendára tonalpohualli.

Tabuľka 1 Celý 260-dňový cyklus rozdelený na treceny - trinástky.

Crocodile	1 (1)	8	2	9	3	10	4	11	5	12	6	13	7
Wind	2	9	3	10	4	11	5	12	6	13	7	1 (18)	8
House	3	10	4	11	5	12	6	13	7	1 (15)	8	2	9
Lizard	4	11	5	12	6	13	7	1 (12)	8	2	9	3	10
Serpent	5	12	6	13	7	1 (9)	8	2	9	3	10	4	11
Death	6	13	7	1 (6)	8	2	9	3	10	4	11	5	12
Deer	7	1 (3)	8	2	9	3	10	4	11	5	12	6	13
Rabbit	8	2	9	3	10	4	11	5	12	6	13	7	1 (20)
Water	9	3	10	4	11	5	12	6	13	7	1 (17)	8	2
Dog	10	4	11	5	12	6	13	7	1 (14)	8	2	9	3
Monkey	11	5	12	6	13	7	1 (11)	8	2	9	3	10	4
Grass	12	6	13	7	1 (8)	8	2	9	3	10	4	11	5
Reed	13	7	1 (5)	8	2	9	3	10	4	11	5	12	6
Jaguar	1 (2)	8	2	9	3	10	4	11	5	12	6	13	7
Eagle	2	9	3	10	4	11	5	12	6	13	7	1 (19)	8
Vulture	3	10	4	11	5	12	6	13	7	1 (16)	8	2	9
Movement	4	11	5	12	6	13	7	1 (13)	8	2	9	3	10
Flint	5	12	6	13	7	1 (10)	8	2	9	3	10	4	11
Rain	6	13	7	1 (7)	8	2	9	3	10	4	11	5	12
Flower	7	1 (4)	8	2	9	3	10	4	11	5	12	6	13

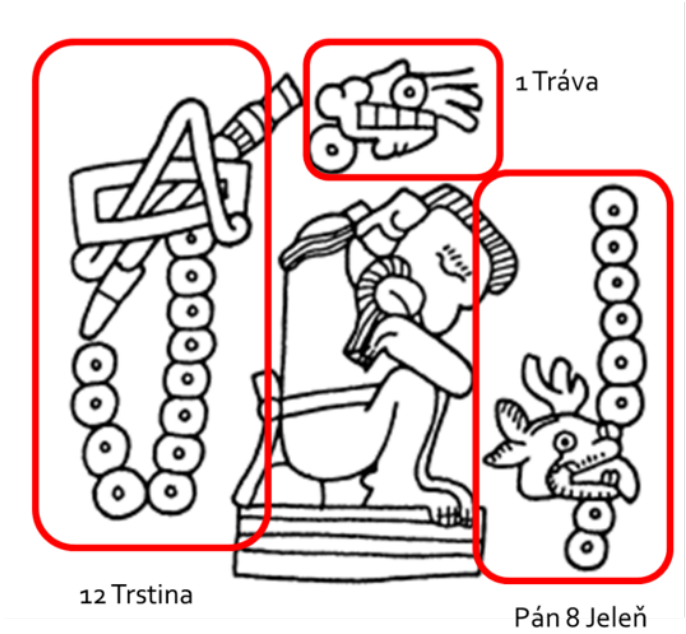
Obrázok 57 Jednotlivé dni 260-dňového kalendára s príkladmi z kódexu Fejérváry-Mayer a Borbonicus.

Obrázok 58 Dni kalendára tonalpohualli - kombinácia čísiel a dní.

Obrázok 59 Vyobrazenie dvadsiatich dní kalendára tonalpohualli.

Obrázok 60 Kombinácia dátumových častí - 12 Trstina (rok), 1 Tráva (deň), Pán 9 Jeleň (meno). Význam vyobrazenia - Pán 8 Jeleň zomrel na deň 1 Tráva v roku 12 Trstina.

Kódex Borgia – strany 1–8

Úvodná sekcia Codex Borgia, zahŕňajúca strany 1–8 (pričom číslovanie sa začína od nuly), predstavuje klasický príklad tonalamatlu, teda „knihy dní". Pojem tonalamatl je zložený zo slov tonal („deň") a amatl („papier, kniha") a označuje rukopis určený na rituálnu a veštecký interpretáciu jednotlivých dní 260-dňového kalendára.

Kompozícia týchto strán je založená na dvoch hlavných registroch, označovaných ako register A a C, v ktorých sú systematicky zobrazené ľudské postavy, božstvá, predmety a miesta. Tieto prvky netvoria naratív v historickom zmysle, ale fungujú ako ikonografické determinanty, ktoré určujú kvalitu a význam konkrétnych kombinácií piatich dňových znakov. Každá kombinácia je hodnotená prostredníctvom asociovaných postáv a symbolov, čím sa vytvára vizuálny rámec pre veštecký interpretáciu príslušných dní.

Obrázok 61 Tonalamatl v kódexe Borgia. Z pravého dolného rohu - Aligátor, Vietor, Dom, Jašterica, Had, Smrť, Jeleň, Zajac, Voda.

365-dňový kalendár

Solárny kalendár mezoamerických kultúr je známy pod označením xiuhpohualli, čo doslova znamená „počet roka" (zložené z výrazov xiuhitl – „rok" a pohualli – „počet"). Tento kalendár pozostával z osemnástich mesiacov po dvadsiatich dňoch, ktoré sa označovali ako metztli, čím vznikol súčet 360 dní. Na doplnenie solárneho cyklu bolo na koniec roka pridaných päť bezmenných dní, známych ako nemontemi, ktoré boli považované za nešťastné a rituálne problematické.

Jednotlivé roky boli pomenovávané podľa posledného dňa roka pred obdobím nemontemi. Ako tzv. nosiče rokov (year bearers) sa používali štyri dňové znaky: Acatl (Trstina), Tecpatl (Pazúrik), Calli (Dom) a Tochtli (Zajac). Tieto znaky sa cyklicky striedali a spolu s číselným koeficientom určovali identitu konkrétneho roka v rámci dlhších kalendárnych cyklov.

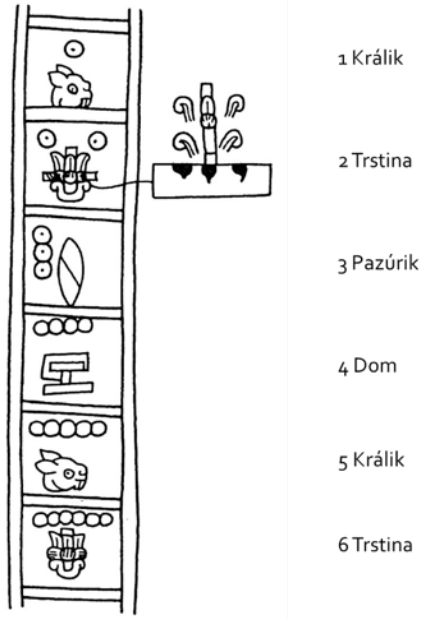
AZTEC MONTH NAMES

1. Atlcahualo		10. Huey Miccailhuitl	
2. Tlacaxipehualiztli		11. Ochpaniztli	
3. Tozoztontli		12. Pachtontli / Teotleco	
4. Huey Tozoztli		13. Huey Pachtli / Tepeilhuitl	
5. Toxcatl		14. Quecholli	
6. Etzalcualiztli		15. Panquetzaliztli	
7. Tecuilhuitontli		16. Atemoztli	
8. Huey Tecuilhuitl		17. Tititl	
9. Miccailhuitontli		18. Izcalli	
	Nemontemi (five days)		

Obrázok 62 Mesiace 365-dňového kalendára.

52- ročný cyklus

Prepojením 260-dňového rituálneho kalendára a 365-dňového solárneho kalendára vznikal 52-ročný cyklus, ktorý predstavoval základnú jednotku dlhšieho časového rámca. Každý zo štyroch nosičov rokov (Acatl, Tecpatl, Calli, Tochtli) v tomto cykle vládol trinásťkrát, pričom celý cyklus pozostával z 52 × 365 dní. Z hľadiska vnútornej štruktúry bol cyklus rozdelený na štyri časti po trinástich rokoch.

Obrázok 63 Názvy po sebe idúcich rokov s označením pre 2 Trstina ako zapálenie nového ohňa.

Začiatok cyklu bol viazaný na rok 1 Králik (Ce Tochtli), zatiaľ čo jeho ukončenie pripadalo na rok 13 Dom (Matlactli omome Calli). Kalendárny systém bol chápaný výhradne cyklicky a neobsahoval koncept počiatočného bodu alebo „roku nula". Z tohto dôvodu je rovnaký dátum opakovateľný v rôznych 52-ročných cykloch, čo znamená, že bez dodatočného kontextu nie je možné presne datovať konkrétnu historickú udalosť.

Na túto skutočnosť upozorňuje aj Diego Durán, ktorý uvádza príklad zápisu udalosti formulovanej výlučne v rámci cyklického času:

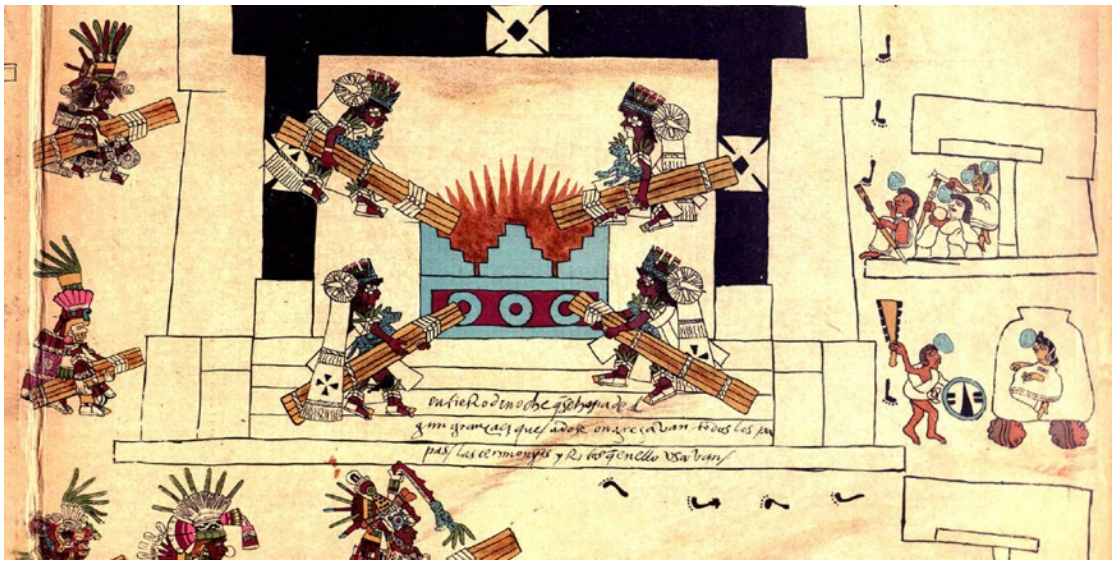
„Stalo sa to v roku 2 Králik, počas ôsmeho cyklu, nastala veľká morová pohroma, ktorá zahubila polovicu obyvateľstva."

Takýto zápis zdôrazňuje závislosť historickej pamäti od kalendárnej štruktúry, nie od lineárnej chronológie.

Xiuhmolpilli

Ukončenie 52-ročného cyklu bolo sprevádzané rituálom známym ako xiuhmolpilli („zväzovanie rokov"), často označovaným aj ako rituál Nového ohňa. Počas tohto obradu bol starý oheň symbolicky zhasnutý a následne nahradený novým ohňom, zapáleným na posvätnej hore. Rituál vyjadroval obnovu kozmického poriadku a potvrdenie pokračovania sveta do ďalšieho cyklu.

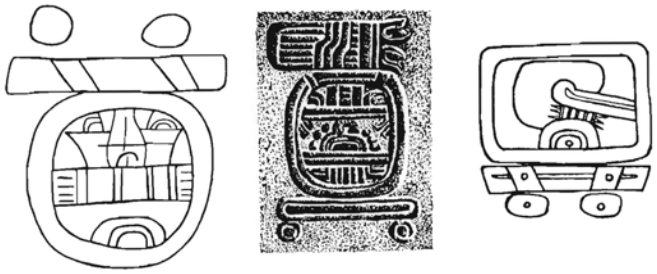
Diego Durán tento obrad opisuje ako veľkú slávnosť nazývanú Nexiuhilpiliztli, teda „zákončenie" alebo „dokonalý kruh rokov", čím sa zdôrazňuje predstava úplnosti a návratu času na svoj začiatok po zavŕšení celého 52-ročného obdobia.

Obrázok 64 Ceremónia zapálenia nového ohňa z kódexu Borbonicus.

Poznanie 52-ročného cyklu a rituálu Nového ohňa vychádza z kombinácie písomných prameňov, archeologických nálezov, kamenných monumentov a etnografických

údajov. Neexistuje však jediný ucelený primárny historický záznam v modernom zmysle; namiesto toho sú udalosti zachované prostredníctvom mien, toponým a kalendárnych zápisov. Tieto prvky slúžili na zaznamenávanie dejín panovníkov, genealogických línií, vojen, pohrôm, hladomorov a astrologických znamení v rámci cyklického chápania času.

Obrázok 65 Znaky rokov s označením ceremónie nového ohňa v Teotihuacáne.

ŠPECIFICKÉ VARIÁCIE KALENDÁRNYCH ZÁZNAMOV

Na aztéckom kalendárnom kameni je kozmologický poriadok sveta vyjadrený prostredníctvom svetových strán, kalendárnych znakov a mýtu o Piatich Slnkách. V orientačnom rámci kameňa sú jednotlivé svetové strany reprezentované konkrétnymi znakmi: Xiuhuitzolli je spájaný so smerom východu, 1 Pazúrik označuje sever, 1 Dážď juh a 7 Opica západ. Tieto znaky vytvárajú základnú orientačnú a symbolickú štruktúru sveta.

Obrázok 66 Oltár Axayacatl.

Ústredným prvkom kameňa je koncept Piatich Sĺnk, teda piatich po sebe nasledujúcich kozmických období, z ktorých každé bolo definované vlastným kalendárnym znakom, dĺžkou trvania a spôsobom zániku.

Prvé Slnko, označované ako 4 Jaguár, trvalo 13 cyklov po 52 rokov, teda 676 rokov (približne 956 – 280 p. n. l.). Toto obdobie sa skončilo katastrofou, pri ktorej boli obyvatelia sveta zjedení jaguármi.

Obrázok 67 Prekresba aztéckeho kalendárneho kameňa.

Druhé Slnko, 4 Vietor, existovalo 7 cyklov po 52 rokov, spolu 364 rokov. Jeho zánik bol spôsobený ničivým hurikánom, po ktorom sa obyvatelia sveta premienili na moriaky.

Tretie Slnko, 4 Dážď, trvalo 6 cyklov po 52 rokov, teda 312 rokov, a bolo zničené ohnivým dažďom, ktorý ukončil jeho existenciu.

Štvrté Slnko, 4 Voda, opäť trvalo 13 cyklov po 52 rokov (676 rokov). Toto obdobie sa začalo 52-ročnou potopou a bolo napokon zničené ďalšou rozsiahlu potopou. Jeho koniec sa kladie približne do roku 1125 n. l.

Súčasné obdobie predstavuje Piate Slnko, označované ako 4 Pohyb. Začalo v roku 2 Trstina, ktorý sa približne kladie do roku 1143 alebo 1195 n. l. Toto Slnko je charakteristické nevyhnutnosťou krvavých obetí, ktoré zabezpečujú pokračovanie kozmického poriadku. Na rozdiel od predchádzajúcich období môže trvať potenciálne do nekonečna, no jeho predpokladaný zánik je spájaný s masívnym zemetrasením, po ktorom svet už nebude obnovený.

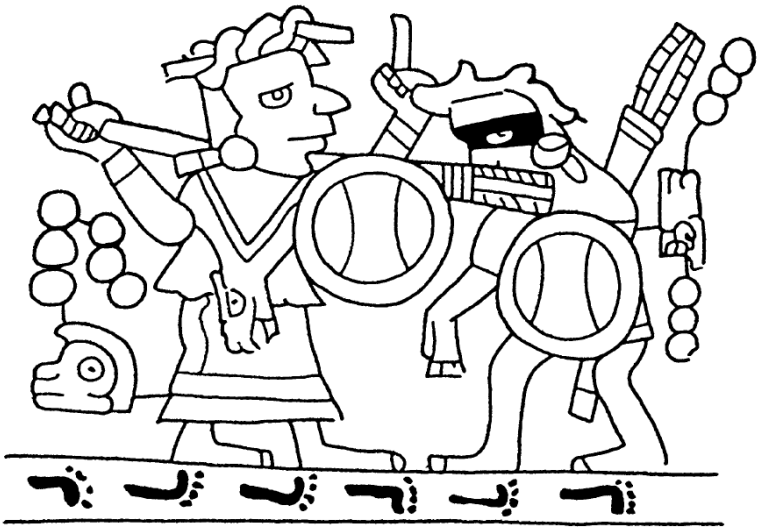

Obrázok 68 Označenie štyroch glyfov - reprezentácie svetových strán.

Možný koniec Piateho Slnka je viazaný na 52-ročné cykly, pričom ako potenciálne kritické momenty sa uvádzajú konkrétne roky, napríklad 2027, 2079 a ďalšie násobky tohto cyklu. Kalendárny kameň tak vizuálne a symbolicky prepája mytologický čas, kalendárnu štruktúru a predstavy o kozmickom zániku.

PÍSMO V KÓDEXOCH

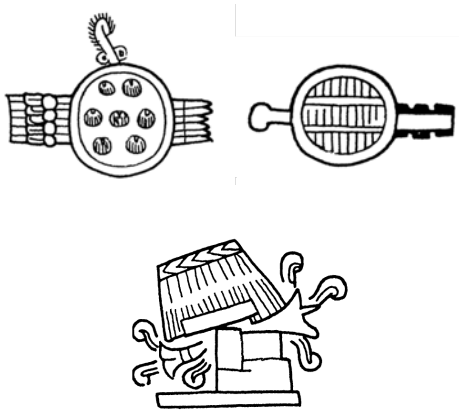
Písmo používané v mezoamerických kódexoch malo pôvodne prevažne logografický charakter, pričom v neskorších obdobiach sa vyvinulo do kombinovaného systému, ktorý zahŕňal piktografické, ideografické a čiastočne aj fonetické prvky. Tento systém nebol určený na priamy zápis hovoreného jazyka, ale slúžil ako vizuálny nosič významu, ktorý bolo možné interpretovať v širšom kultúrnom a rituálnom kontexte.

Obrázok 69 Ukážka z kódexu - Pani 6 Opica zajala Pána 6 Jašterica.

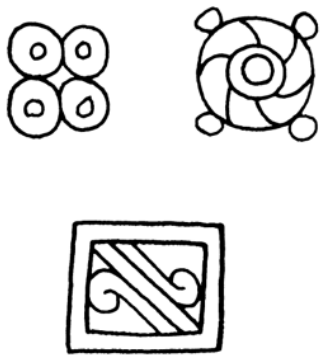
Prostredníctvom tohto písma sa zaznamenávali najmä rodokmene, historické udalosti, mytologické naratívy a ceremoniálne úkony. Záznamy mali selektívny a

funkčný charakter a boli úzko prepojené s legitimizáciou moci, rituálnou praxou a kolektívnou pamäťou.

Obrázok 70 Oštepy + štíty. alebo štít a macahuitl ako reprezentácia armády. Nižšie porazenie/spálenie chrámu, alebo mesta.

Presný pôvod tohto písomného systému nie je známy, no predpokladá sa, že vznikol ako výsledok dlhodobého vývoja, v ktorom zohrala významnú úlohu zapotécka písomná tradícia, doplnená o vplyvy teotihuacánskej ikonografickej a symbolickej kultúry. Napriek prítomnosti fonetických prvkov zostáva písmo kódexov predovšetkým logografické, pričom jeho hlavnou funkciou nebolo zachytenie reči, ale organizácia významu prostredníctvom obrazových znakov.

Obrázok 71 Špecifické logogramy, ktoré znamenajú deň.

Obrázok 72 Kňaz vyrába tonalamatl, alebo teda knihu dní - kódex.

Mesto Azcapotzalco
(Mravenisko).

Miesto Tututepe
(Kopec vtákov).

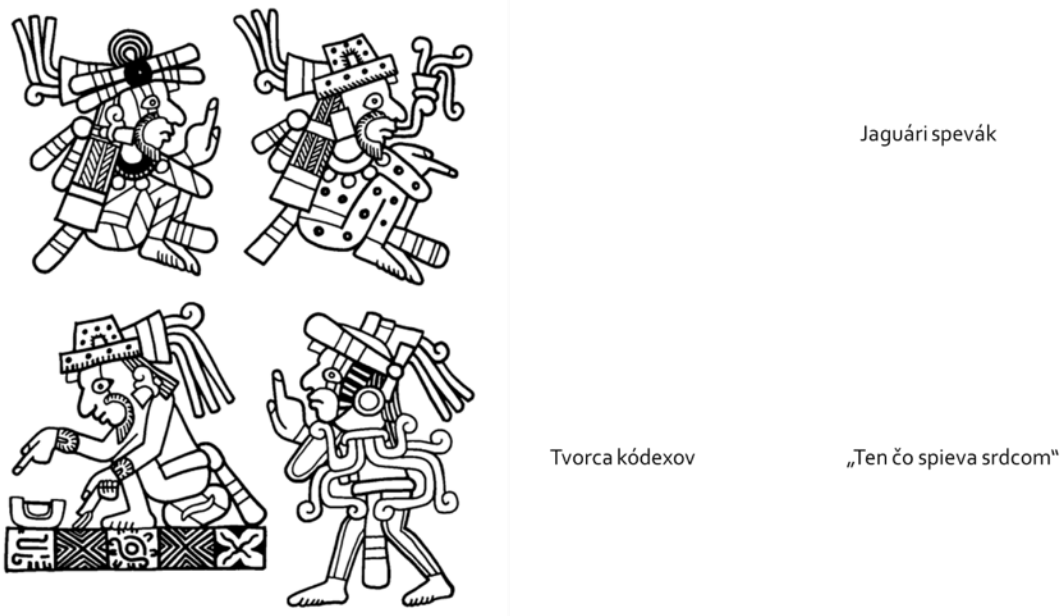

Coatepec
(Hora hadov)

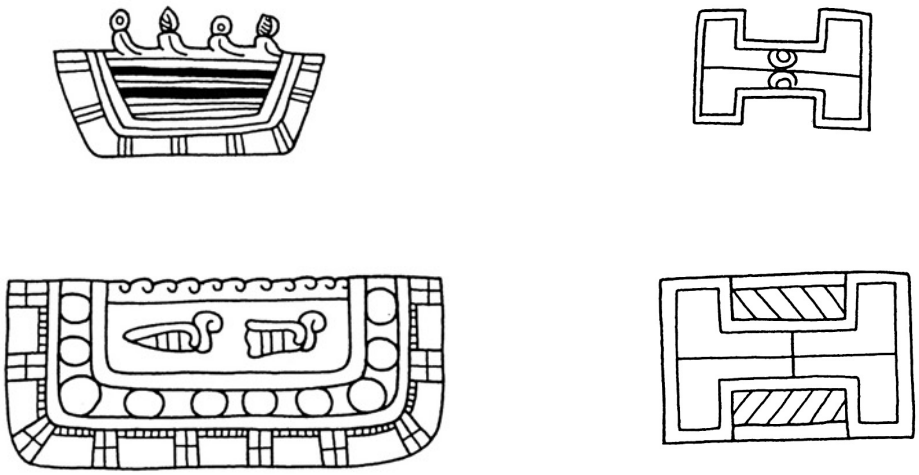
Obrázok 73 Toponymá v rámci aztéckeho písma.

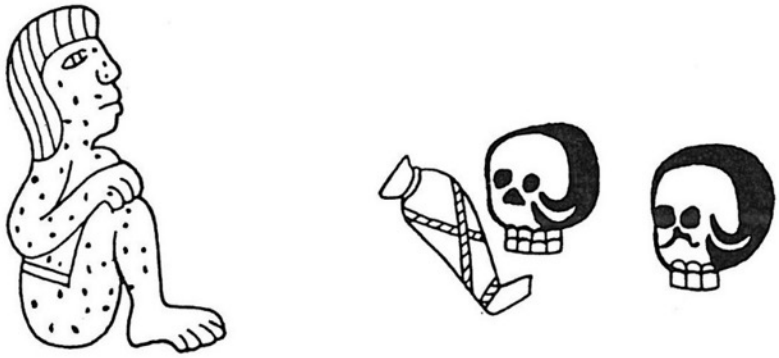
Obrázok 74 Vyobrazenie osôb s ich menami - Mendóza (me+tozan) / Cihuacoatl - Hadia noha.

Obrázok 75 Tituly pána 9 Vietor.

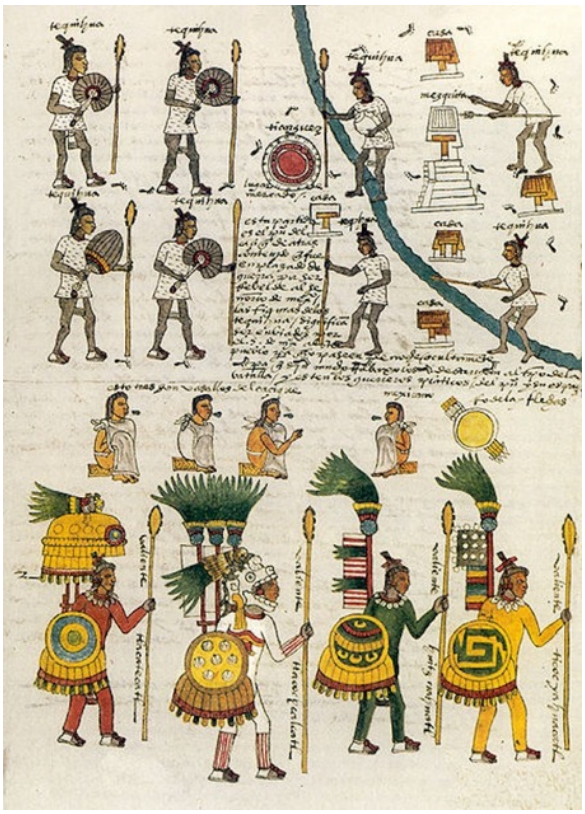
Obrázok 76 Reprezentácia vody (naľavo) a loptového ihriska (napravo).

Obrázok 77 Reprezentácia choroby, alebo smrti v kódexoch.

ŠTRUKTÚRA MEXICKÝCH KÓDEXOV

Mexické obrazové kódexy sa vyznačujú veľkou rozmanitosťou formátu, formy a obsahu, pričom ich štruktúra je vždy podmienená konkrétnym kontextom vzniku a funkcie. Rozdiely v organizácii textu a obrazu sú zreteľné najmä medzi predkolumbovskými a koloniálnymi rukopismi.

Obrázok 78 Typický príklad koloniálneho dokumentu, ktorý sa vyznačuje skôr voľným štýlom.

Koloniálne kódexy majú spravidla voľnejší formát, ktorý odráža nové administratívne, právne a dokumentačné potreby po španielskom dobytí. Ich kompozícia je menej striktne viazaná na tradičné kalendárne schémy a často kombinuje obrazové záznamy s abecedným textom.

Obrázok 79 Aztécke mytologické záznamy - konkrétna a pevná štruktúra vyobrazovania.

Naopak, predkolumbovské kódexy sa vyznačujú pevnejšou a systematickejšou štruktúrou. Charakteristickým prvkom je červená deliaca čiara, ktorá organizuje obrazové pole a rozdeľuje stránku na jednotlivé sekcie alebo registre. Toto rozdelenie nie je dekoratívne, ale funkčné – umožňuje čitateľovi orientovať sa v poradí znakov, udalostí alebo kalendárnych jednotiek.

Štruktúra predkolumbovských kódexov je úzko spätá s organizáciou 260-dňového kalendára, najmä v rituálno-kalendárnych rukopisoch. Kompozícia strán zodpovedá cyklickému chápaniu času a zabezpečuje systematické usporiadanie dňových znakov, čísel a sprievodných ikonografických prvkov.

Mixtécke dynastické záznamy predstavujú špecifickú kategóriu obrazových rukopisov zameraných na zaznamenávanie pôvodu, nástupníctva a politických vzťahov vládnucich rodov. Ich základnou funkciou bolo uchovávanie a sprostredkovanie genealogickej pamäti, ktorá legitimizovala moc jednotlivých dynastií.

Tieto záznamy vykazujú výrazné regionálne a formálne variácie, ktoré sa prejavujú v kompozícii strán, spôsobe vedenia rodokmeňov a v rozsahu historických informácií. Napriek týmto rozdielom zostáva ich spoločným znakom dôraz na kontinuitu panovníckej línie a na vizuálne prepojenie genealogických údajov s rituálnym a historickým kontextom.

Obrázok 8o Vertikálne rozdelenie strany kódexu, ktoré určujú smer čítania.

Obrázok 81 Rozdelenie strany na dve polovice (vľavo) a jedna strana na jeden motív (vpravo).

ALMANACHY

Almanachy predstavujú základnú zložku rituálnych a veštecký mexických kódexov. V nahuatli sú označované ako tonalamatl („kniha dní") a tvoria jadro náboženských rukopisov. Na rozdiel od historických a genealogických kódexov, ktoré sledujú udalosti v časovej následnosti, almanachy nemajú naratívny charakter. Ide o samostatné, uzavreté jednotky, ktorých cieľom je sprostredkovať vzťahy medzi cyklami času a nadprirodzenými silami, ktoré tieto cykly ovládajú.

Typy almanachov

Z hľadiska funkcie možno almanachy rozdeliť na všeobecné a tematické. Všeobecné almanachy sú použiteľné pre široké spektrum situácií a aktivít. Zameriavajú sa najmä na 260-dňový rituálny kalendár (tonalpohualli), jeho dňové znaky, treceny alebo na cyklus deväť Pánov noci. Slúžili ako univerzálny rámec na hodnotenie kvality jednotlivých dní.

Tematické almanachy sú úzko špecializované a viažu sa na konkrétne oblasti života, ako sú manželstvo, narodenie, cestovanie, poľnohospodárstvo alebo pohyby planéty Venuša. Ich ikonografia a štruktúra sú prispôsobené danej téme a sústreďujú sa na konkrétny typ prognózy.

Príklady tematických almanachov

Svadobné almanachy slúžili na posudzovanie vhodnosti manželského zväzku. Jednou z používaných metód bolo sčítanie kalendárnych čísel narodenia budúcich manželov, čím vznikol výsledok v rozsahu od 2 do 26. Tento súčet bol následne interpretovaný prostredníctvom príslušnej veštieckej scény, ktorá predpovedala úspešnosť zväzku, plodnosť a prosperitu.

Almanachy narodenia a pôrodu sa nezameriavali na celý život dieťaťa, ale výlučne na proces narodenia. Často sú rozdelené do štyroch fáz: samotný akt pôrodu (metaforicky vyjadrený ako „otvorenie očí"), prezentácia dieťaťa, prestrihnutie pupočnej šnúry a dojčenie.

Venušine almanachy sledujú 584-dňový synodický cyklus planéty Venuša, pričom osobitná pozornosť je venovaná jej heliakickému východu ako Rannej hviezdy. Tieto momenty boli považované za mimoriadne nebezpečné a Venuša je v nich zobrazovaná ako božstvo Tlahuizcalpantecuhtli, útočiace oštepom na rôzne ciele, ako je kukurica, voda alebo symboly kráľovskej moci.

Poľnohospodárske a dažďové almanachy sa sústreďujú na boha dažďa Tlaloca a jeho vplyv na úrodu kukurice. Predpovedajú kvalitu dažďov, od priaznivých zrážok až po ničivé búrky sprevádzané krupobitím alebo škodcami, a určujú obdobia, kedy sú potrebné ľudské obety alebo pokánie.

Cestovné almanachy boli významné najmä pre diaľkových obchodníkov (pochteca). Zobrazujú putujúcich nosičov nákladu s palicami a upozorňujú na priaznivé dni na vyrazenie na cestu, ako aj na potenciálne nebezpečenstvá počas presunu.

Smerové almanachy

Osobitnú skupinu tvoria smerové almanachy, ktoré prepájajú rituálny kalendár so svetovými stranami (východ, sever, západ, juh a stred). Typickým príkladom je kozmogram, v ktorom je 260-dňový cyklus usporiadaný do krížovej schémy rozprestierajúcej sa medzi jednotlivými smermi.

Každá svetová strana je spojená s konkrétnymi vlastnosťami, božstvami, kozmickými stromami a zvieratami. Východ je napríklad spájaný s plodnosťou a hojnosťou, sever so suchom a smrťou a západ s dráhou Slnka a ženským princípom.

Štruktúra a vizuálna organizácia

Veštecké poznanie v almanachoch je organizované prostredníctvom troch základných grafických foriem: zoznamov, tabuliek a diagramov. Zoznamy spájajú jednotlivé dni alebo treceny s božstvami a scénami, tabuľky môžu zobrazovať celý 260-dňový cyklus alebo jeho skrátené verzie a diagramy umiestňujú časové jednotky na symbolické formy, ako je ľudské telo alebo rozprestretá jelenia koža.

Na udržiavanie správneho počtu dní sa často používajú zástupné znaky, najčastejšie červené disky, ktoré nahrádzajú nevyobrazené dňové znaky a umožňujú presné sledovanie cyklu.

Spoločenský a rituálny kontext

Almanachy boli hlavným pracovným nástrojom tonalpouhque, teda veštcov a „počtárov dní". Konzultovali sa pri všetkých zásadných životných udalostiach – od pomenovania dieťaťa, cez výber svadobného dňa až po diagnostiku chorôb. V tomto kontexte boli veštecké knihy často metaforicky chápané ako zrkadlá, ktoré umožňovali nahliadnuť do skrytých príčin udalostí a budúcich dôsledkov.

Popri prognózach obsahovali mnohé almanachy aj rituálne protokoly, teda presné pokyny na pokánie, krvavé obety a prípravu počítaných obetných zväzkov z palíc, listov alebo papierových figúr, ktoré boli potrebné na upokojenie božstiev.

PREHĽAD BOHOV V KÓDEXOCH

Nábožensko zachytené v mezoamerických kódexoch je založené na predstave neoddeliteľného prepojenia prírodného a nadprirodzeného sveta. Božské sily nie sú chápané ako oddelená transcendentná sféra, ale ako imanentná súčasť reality. Všetko existujúce – od hôr a nebeských telies až po jednotlivých ľudí – je preniknuté posvätnou silou, ktorú nahuatl označuje termínom teotl.

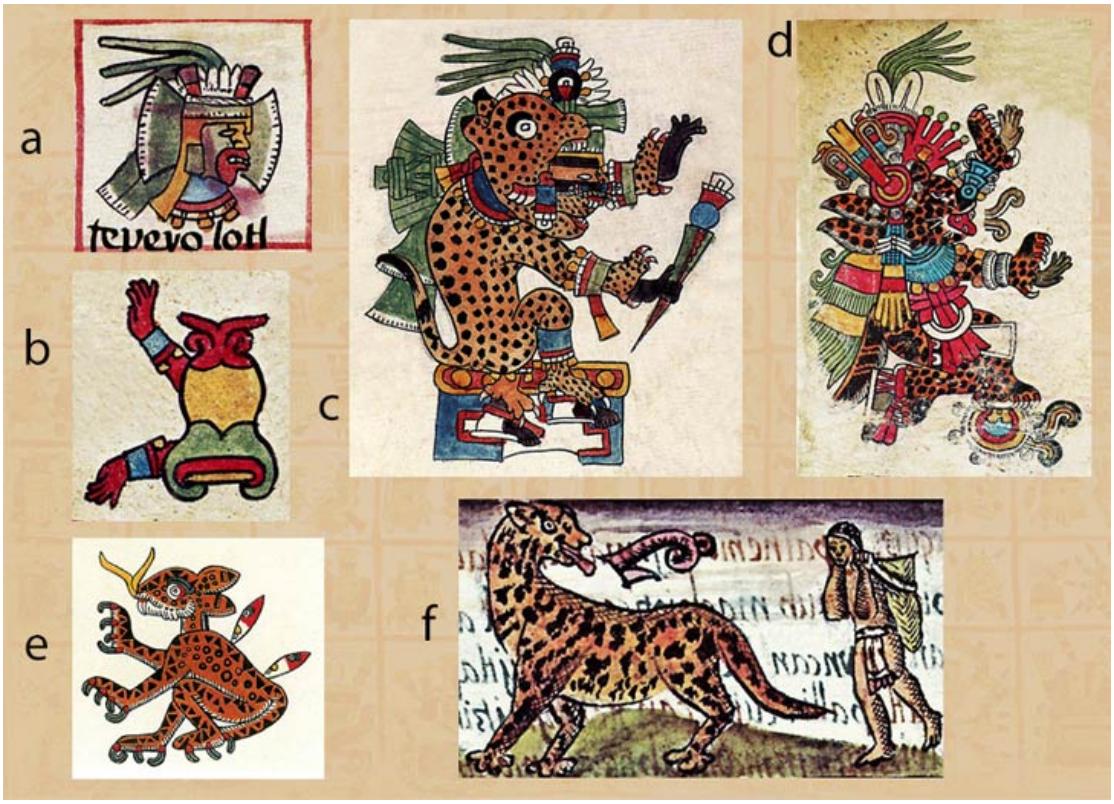
Teotl nepredstavuje osobného boha v monoteistickom zmysle, ale dynamickú, neustále sa prejavujúcu posvätnú energiu, ktorá sa môže materializovať v rôznych formách. Svet je v tomto chápaní zásadne sakrálny a božské pôsobenie je prítomné v každom jeho aspekte.

Božstvá zobrazené v kódexoch nie sú sprostredkovateľmi medzi ľuďmi a abstraktným božstvom, ale zosobnenými prejavmi prírodných a kozmických síl. Ide o personifikácie javov, ako sú dážď, vietor, oheň, pohyb či plodnosť. Tieto postavy sa často označujú pojmom teixiptla, ktorý možno chápať ako „zástupca", „obraz" alebo „inkarnácia" božstva.

Teixiptla neznamená symbolickú reprezentáciu v modernom zmysle, ale konkrétne sprítomnenie božskej sily v hmotnej podobe. Prostredníctvom týchto podôb sa abstraktné kozmické princípy stávajú viditeľnými, čitateľnými a rituálne účinnými. Božstvá sú preto v kódexoch zobrazované v mnohých variantoch, s rozdielnymi atribútmi a kontextmi, v závislosti od toho, aký aspekt teotl je v danom momente aktivovaný.

Božstvá v mexických kódexoch sú vyobrazované rôznymi spôsobmi, v závislosti od aspektu sily, ktorú v danom kontexte reprezentujú. Často sa objavujú v zoomorfnej podobe, teda ako zvieratá, ktoré vyjadrujú ich vlastnosti a pôsobenie. V iných prípadoch sú zobrazené fytomorfne, ako rastliny, najmä v súvislosti s plodnosťou, rastom a obnovou.

Niektoré božstvá majú litomorfnú podobu, keď sú stotožnené s kameňmi, horami alebo skalnými útvarmi, čo poukazuje na ich stabilitu a spojenie s krajinou. Časté sú aj theriomorfné zobrazenia, ktoré kombinujú viaceré podoby naraz, napríklad ľudské a zvieracie prvky. Tieto kombinácie zdôrazňujú komplexnú a mnohovrstevnú povahu božských síl.

Obrázok 82 Vyobrazenie božstva Tepeyollotl rôznymi spôsobmi. a.) Anstrpomorfné, b.) Theriomorfné, c.-d.) Zoomorfné, e.-f.) ostatné.

STVORITEĽSKÉ BOŽSTVÁ

V mezoamerickej kozmológii zohráva ústrednú úlohu stvoriteľský pár Ometecuhtli a Omecihuatl, označovaný ako „Pán a pani duality". Tento pár sídli na vrchole trinástich nebeských úrovní v oblasti nazývanej Ilhuicatl-Omeyocan, teda „miesto duality". Zo stvoriteľského páru pochádzajú základné božské princípy, ktoré formujú štruktúru sveta.

Ich deťmi sú štyria Tezcatlipocovia, ktorí predstavujú slnká jednotlivých stvorení a sú zároveň prepojení so svetovými stranami. Okrem toho stvoriteľský pár vytvoril aj ďalšie božské páry, ktoré zosobňujú základné zložky kozmu:

- voda – Tlaloc a Chalchiuhtlicue,
- zem – Tlaltecuhtli a Tlalcihuatl,
- podsvetie – Mictlantecuhtli a Mictecacihuatl,
- oheň – Xiuhtecuhtli a Xantico.

Štyria Tezcatlipocovia predstavujú základné kozmické sily a sú rozlíšení podľa farby a svetovej strany:

- Tezcatlipoca – Čierny Tezcatlipoca, spojený so severom,
- Xipe Totec – Červený Tezcatlipoca, spojený s východom, často zamieňaný s bohom Camaxtle,
- Quetzalcoatl – Biely Tezcatlipoca, spojený so západom,
- Huitzilopochtli – Modrý Tezcatlipoca, spojený s juhom.

Tieto božstvá spolu vytvárajú základný rámec kozmického poriadku a sú priamo prepojené s cyklami stvorenia, pohybu sveta a existencie ľudí.

TEZCATLIPOCA

Tezcatlipoca patrí k hlavným božstvám mezoamerickej kozmológie. Jeho meno znamená „Dymiace zrkadlo" a odkazuje na spojenie s obsidiánom, ktorý sa používal na veštecké zrkadlá, zbrane a rituálne predmety. Božstvo je spájané s mocou, osudom, konfliktom, nocou a pôsobením neviditeľných síl.

V prameňoch a kódexoch sa Tezcatlipoca objavuje pod veľkým množstvom mien a epitet, ktorých počet presahuje 360 označení. Tieto mená neoznačujú samostatné božstvá, ale rôzne aspekty a funkcie jedného božstva, používané v závislosti od rituálneho, kozmologického alebo historického kontextu. Medzi často uvádzané epitetá patria napríklad Omacatl, Titlacauan (Titlacahuan), Yaotl, Necoc Yaotl, Moyocoya, Tlacatecolotl, Tliltecuhtli, Yayauhqui-Tezcatlipoca, Yoaltecuhtli a Yoalli Ehécatl.

Obrázok 83 Božstvo Tezcatlipoca.

Jedným z významných označení je Tloque Nahuaque („ten, čo je blízko aj ďaleko"), ktoré vyjadruje všadeprítomnosť božstva. Ďalším používaným pomenovaním je Telpochtli („mládenec"), označujúce jeho mladistvý alebo aktívny aspekt. Epitetum Yoalli Ehécatl („nočný vietor") sa vzťahuje na jeho neviditeľné a pohyblivé pôsobenie.

V kódexoch je Tezcatlipoca zobrazovaný nie ako jednotná, stabilná postava, ale ako súbor rôznych aspektov, ktoré sa uplatňujú v odlišných kontextoch kozmického a rituálneho poriadku.Tezcatlipoca je božstvo spojené s osudom, nocou, smrťou, nezhodami, konfliktom, zmenou a deštrukciou. V náboženskom systéme vystupuje ako patrón panovníkov, bojovníkov a čarodejníkov. V mýtoch a ikonografii je rivalom Quetzalcoatla.

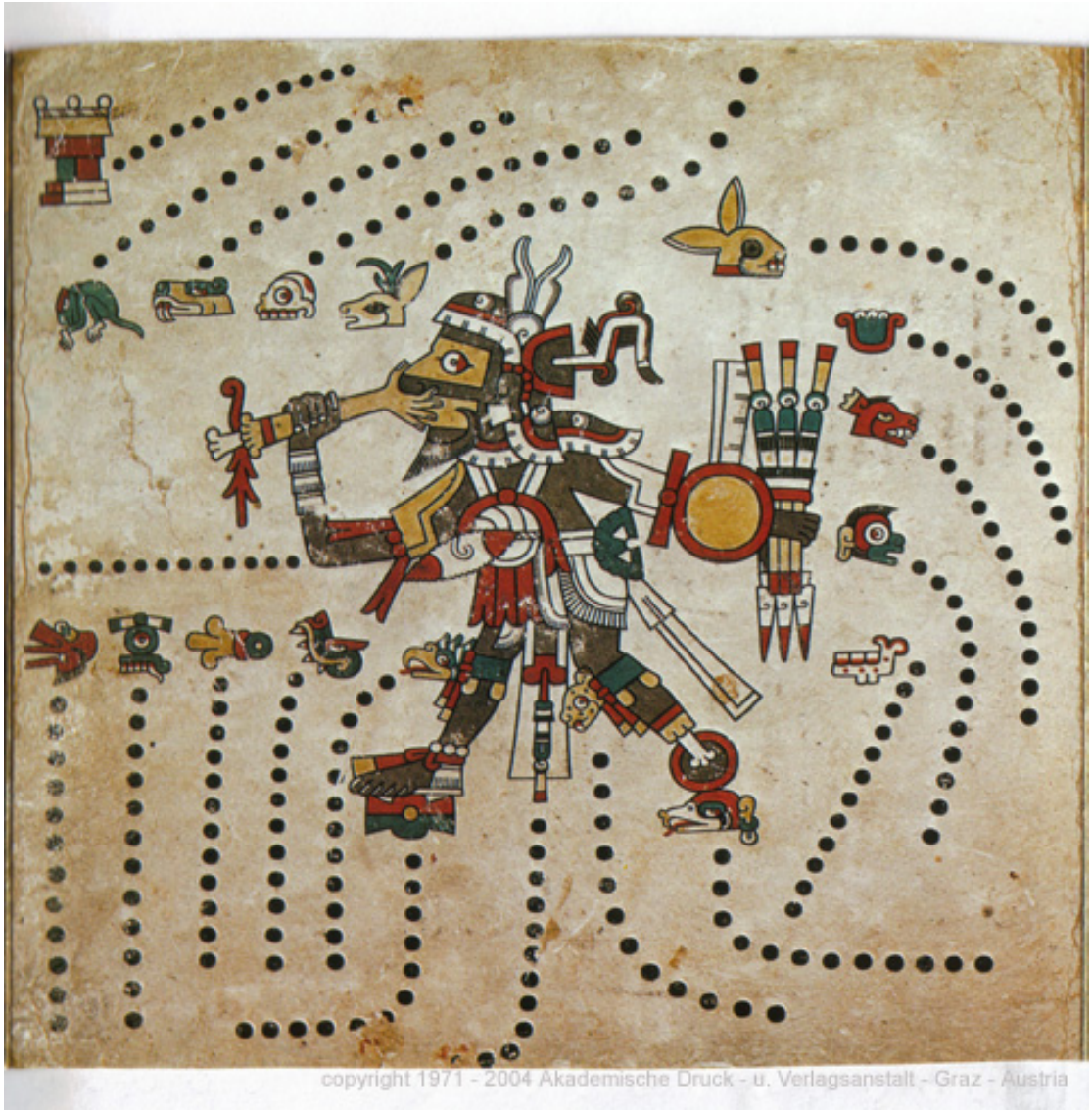
Obrázok 84 Obsidiánové zrkadlo, ktoré je súčasťou Tezcatlipocu.

Je úzko spätý s konceptom naguala. Jeho nagualovou podobou je jaguár, v ktorej vystupuje ako Tepeyollotl. V tejto forme je spojený s dňovým znakom 1 Ocelotl (Jaguár).

Tezcatlipoca je zobrazovaný najmä v červeno-čiernej farebnej kombinácii. Tvár má často zdobenú žltými a čiernymi pásmi, označovanými ako mixchictlapantiac.

Medzi jeho hlavné atribúty patria oštepy, vrhač oštepov (atl-atl) a štít. Objavujú sa aj nástroje súvisiace so súdením ľudí a koruna ako znak moci. Častým motívom sú dymové prvky, interpretované ako zrkadlo.

Charakteristickým znakom je chýbajúca noha, ktorá bola podľa mýtu odhryznutá božstvom Tlaltecuhtli, prípadne bytosťou Cipactli. Noha je následne nahradená dymom, zrkadlom alebo hadom.

Obrázok 85 Tezcatlipoca v kódexe Fejérváry-Mayer na strane 44v.

V ikonografii je Tezcatlipoca často zobrazovaný s brašňou, ktorá slúži na prenášanie kopálu určeného na spaľovanie. Ďalším typickým prvkom je obsidiánové zrkadlo, ktoré odkazuje na jeho meno „Dymiace zrkadlo" a na jeho veštecké a kontrolné funkcie.

Sviatok Toxcatl

Sviatok Toxcatl patril k hlavným rituálom zasväteným Tezcatlipoca a jeho príprava trvala jeden rok. Ústrednou postavou rituálu bol mladý muž, vybraný ako teixiptla božstva. Počas celého roka žil ako vtelenie boha, bol uctievaný a dodržiaval rituálnu abstinenciu.

Obrázok 86 Vyobrazenie sviatku Toxcatl.

Súčasťou rituálu bolo, že si teixiptla vzal štyri ženy, ktoré reprezentovali ženské božské princípy. Na konci cyklu bol mladík obetovaný a jeho telo bolo rituálne skonzumované. Tento akt bol chápaný ako obnova hojnosti a plodnosti a ako potvrdenie pokračovania kozmického poriadku.

Xipe Totec

Xipe Totec (nahuatl Xīpe Totēc) znamená „Náš odratý pán" alebo „Náš pán stiahnutý z kože". Božstvo je spojené s poľnohospodárstvom, plodnosťou, ročnými obdobiami a obnovou, najmä v kontexte cyklu sejby, rastu a znovuzrodenia.

V prameňoch vystupuje pod viacerými alternatívnymi menami a epitetami, ktoré vyjadrujú jeho rôzne funkcie a aspekty. Medzi najčastejšie patria Tlatlauhqui Tezcatlipoca, Yopi, Xipe-Totec-Tlatlauhquitezcatl, Tlatlauhqui Texcatl, Yohuallahuantzin, Oxipe, Teteucxipe, Tlacaxipehualiztli, Yohuallahuan, Yopih, Itzpapalotltotec, Tlatlauhqui-Tezcatlipoca a Tlatlauhcatezcatlipoca.

Obrázok 87 Božstvo Xipe Totec.

Xilonen / Chicomecoatl predstavuje ženský ekvivalent božstva Xipe Totec. Je spojená s kukuricou a s funkciou dávania potravy ľudstvu.

V mytologickom a ikonografickom kontexte sa Xipe Totec sťahuje sám z kože ako obeta, pričom je zobrazovaný ako povstávajúci z hnijúcej stiahnutej kože. Tento motív vyjadruje znovuzrodenie a cyklickú obnovu, analogickú poľnohospodárskemu cyklu. Akt „sťahovania novej kože" symbolizuje prechod do novej fázy existencie a opakovanie cyklu.

Božstvo je zároveň spájané s infekciami, ktoré je schopné spôsobovať. Tento aspekt súvisí s predstavou rozkladu a premeny, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou procesu obnovy.

Obrázok 88 Figuríny reprezentujúce boha Xipe Toteca.

Obrázok 89 Natiahnutá koža obetovaného človeka - vizualizácia na soche.

Sviatok Tlacaxipehualiztli („Sťahovanie človeka") bol rituál zasvätený božstvu Xipe Totec a viazal sa na jarnú rovnodennosť.

Ústrednou postavou rituálu bol vybraný zajatec, ktorý reprezentoval boha. Súčasťou sviatku boli rituálne gladiátorské zápasy, po ktorých nasledovala obeta. Rituál symbolizoval obnovu, plodnosť a cyklickú premenu spojenú s poľnohospodárskym rokom.

Obrázok 90 Vyobrazenie sviatku Tlacaxipehualitzli.

QUETZALCOATL

Quetzalcoatl (nahuatl Quetzalcōātl) znamená „quetzalí had", „operený had" alebo „vzácny had". Božstvo je spájané s vetrom, Slnkom, Venušou, obchodníkmi, kňazmi a vedomosťami.

Quetzalcōātl má pan-mezoamerický charakter a jeho kult je doložený už v predklasickom období. V rôznych regiónoch vystupuje pod odlišnými menami, najmä ako Kukulkan v mayskom prostredí a Gukumatz u K'iche' Mayov.

Obrázok 91 Božstvo Quetzalcoatl.

Obrázok 92 Hlava opereného hada Quetzalcoatla na fasáde budovy.

Quetzalcoatl vystupuje v prameňoch pod viacerými alternatívnymi menami a epitetami, medzi ktoré patria Tlilpotonqui, Matl, Tlamacazqui, Topiltzin, Iztauhqui-Tezcatlipoca a najmä Tlahuizcalpantecuhtli. Tieto označenia vyjadrujú rôzne funkčné a kozmologické aspekty jedného božstva.

V ikonografii je Quetzalcōātl rozpoznateľný podľa náhrdelníka z mušle ehécacozcatl, ktorý ho spája s kňazským prostredím a s bohom vetra. Častým prvkom je had, operenie a pretiahnuté ústa, typické pre jeho veterný aspekt. V tejto podobe vystupuje ako Ehecatl, boh vetra.

Quetzalcōātl patrí medzi najvýznamnejšie mezoamerické božstvá. Je považovaný za patróna poľnohospodárstva, umenia, vedy a vetra a zároveň za darcu vedomostí, vrátane poznania poľnohospodárstva, hier a medicíny. V kozmologickom rámci vystupuje aj ako stvoriteľské božstvo, ktorému sa pripisuje

Mýtický a historizujúci aspekt

V mýtoch je Quetzalcōātl vyhnaný bohom Tezcatlipoca a má sa vrátiť z východu, čo bolo v koloniálnych prameňoch neskôr spájané s príchodom Hernána Cortésa. Tento motív sa viaže na postavu Ce Acatl Topiltzin Quetzalcōātl, legendárneho (mýtického) kňaza a vládcu, ktorý bol porazený Tezcatlipocom, vyhnaný na východ a spálený.

Astrálne aspekty

Quetzalcōātl má viacero astrálnych podôb. Ako Tlahuizcalpantecuhtli vystupuje ako ranná hviezda (Venuša). Jeho protikladným aspektom je Xolotl, spájaný s večernou hviezdou, ktorý Quetzalcōātlovi v jeho venušovskom aspekte pomáha.

Quetzalcoatl vystupuje v prameňoch pod viacerými alternatívnymi menami a titulmi, medzi ktoré patria Tlilpotonqui, Matl, Tlahuizcalpantecuhtli, Tlamacazqui, Topiltzin a Iztauhqui-Tezcatlipoca. Tieto označenia nepredstavujú samostatné božstvá, ale rôzne aspekty a funkcie jedného božského princípu, aktivované v rozdielnych kozmologických, rituálnych a mytologických kontextoch.

Obrázok 93 Quetzalcoatl v kódexe Tovar.

V ikonografii je Quetzalcoatl najčastejšie zobrazovaný s náhrdelníkom z mušle ehécacozcatl, ktorý ho spája s kňazským prostredím a s aspektom boha vetra Ehécatla. Typickými znakmi sú prítomnosť hada, operenie a pretiahnuté, maskovité ústa, ktoré zdôrazňujú jeho vzťah k vetru, pohybu a dychu. V tejto podobe sa Quetzalcoatl často prelína s Ehécatlom ako personifikáciou vetra.

Quetzalcoatl patrí k najvýznamnejším pan-mezoamerickým božstvám. Je patrónom poľnohospodárstva, umenia, vedy a vetra a zároveň vystupuje ako darca poznania, ktorý ľuďom priniesol poľnohospodárske techniky, hry a liečiteľské vedomosti. V kozmologickom rámci je chápaný ako stvoriteľské božstvo, ktorému sa pripisuje účasť na stvorení ľudstva. Kalendárne je viazaný na deň 1 Acatl (1 Trstina), ktorý má v jeho mýtoch kľúčový význam.

Obrázok 94 Rodiaci sa Quetzalcoatl.

Mytologické naratívy opisujú Quetzalcoatla ako božstvo vyhnané Tezcatlipocom, ktoré malo podľa proroctiev opäť prísť. Táto predstava zohrala významnú úlohu v neskorších koloniálnych interpretáciách príchodu Hernána Cortésa. Osobitné miesto v tradícii má legenda o Ce Acatl Topiltzin Quetzalcoatlovi, mýtickom kňazovi a vládcovi, ktorý bol porazený Tezcatlipocom, vyhnaný na východ a následne spálený.

Quetzalcoatl má viacero kozmických aspektov. Ako Ehécatl vystupuje v podobe boha vetra, zatiaľ čo ako Tlahuizcalpantecuhtli je stotožňovaný s rannou hviezdou, planétou Venuša. Jeho doplnkovým aspektom je Xolotl, spájaný s večernou hviezdou (Venušou po západe Slnka), ktorý v mýtoch vystupuje ako pomocník Quetzalcoatla, najmä v jeho podobe Tlahuizcalpantecuhtliho.

HUITZILOPOCHTLI

Huītzilōpōchtli (Wi-tsilo-počtli) je aztécke božstvo, ktorého meno sa tradične prekladá ako „Kolibrík juhu" alebo „Kolibrík ľavej strany", pričom presnejší význam zodpovedá výrazu „ľavá strana kolibríka". Tento názov odkazuje na symbolické prepojenie božstva s južným smerom a s ľavou stranou, ktorá mala v nahuaskom kozmologickom myslení špecifický význam.

Obrázok 95 Božstvo Huitzilopochtli.

V prameňoch sa Huītzilōpōchtli objavuje pod viacerými alternatívnymi menami a epitetami, ktoré vyjadrujú rôzne aspekty jeho povahy a funkcie. Medzi najčastejšie uvádzané patria Tetzauhteotl („Strašný boh"), Maquizcóatl („Náramkový had"), Ilhuícatl Xoxouhqui („Modrá obloha"), ako aj Mextli, Mexitl, Inaquizcaotl, Mezitl, Omiteotl-Inaquizcaotl, Tetzahuitl, Yaotecuhtli, Yaotzin a Mexih. Tieto označenia nepredstavujú samostatné božstvá, ale rôzne mená a tituly jedného božského

princípu, používané v odlišných rituálnych, mytologických alebo historických kontextoch.

V kozmologickom systéme je Huītzilōpōchtli stotožňovaný s Modrým Tezcatlipocom, čím je zaradený medzi štyroch základných Tezcatlipocov viazaných na svetové strany. Táto identifikácia zdôrazňuje jeho úlohu v rámci kozmického poriadku a jeho vzťah k vojne, moci a ochrane aztéckej spoločnosti.

V ikonografii je Huītzilōpōchtli zobrazovaný predovšetkým v spojení s kolibríkom, ktorý môže vystupovať buď ako samostatný zoomorfný symbol, alebo ako súčasť antropomorfnej postavy. Božstvo je často znázorňované v ľudskej podobe s bohatým perím na hlave a na nohe, čo zdôrazňuje jeho vzťah k vtáctvu, pohybu a bojovej dynamike.

Obrázok 96 Vlajka súčasného štátu Mexiko. Ústredný symbol viažuci sa na Huitzilopochtliho.

Medzi jeho hlavné atribúty patria zbrane a had, konkrétne Xiuhcoatl („ohnivý had"), ktorý predstavuje jeho primárnu zbraň a zároveň symbol ohňa a slnečnej energie. Xiuhcoatl zohráva kľúčovú úlohu v mýtoch spojených s bojom, obetovaním a kozmickým zápasom.

Huītzilōpōchtli bol najuctievanejším božstvom aztéckej spoločnosti a vystupoval ako kmeňový boh a ochranca Mexikov. Stal sa centrálnym symbolom Mexika, štátnosti a ideológie mystického militarizmu, v ktorej bola vojna chápaná ako náboženská povinnosť. V tomto kontexte je Huītzilōpōchtli interpretovaný ako „bojujúce Slnko", teda božstvo vojny, ohňa a slnka.

Zásadnú úlohu v posilnení jeho kultu zohrala reforma spájaná s postavou Tlacaelela, v rámci ktorej bol Huītzilōpōchtli systematicky povýšený na hlavné solárne božstvo aztéckeho panteónu. Tým sa jeho funkcia stabilizovala ako kozmického ochrancu sveta, ktorého existencia a pohyb boli podmienené neustálym prísunom obetí.

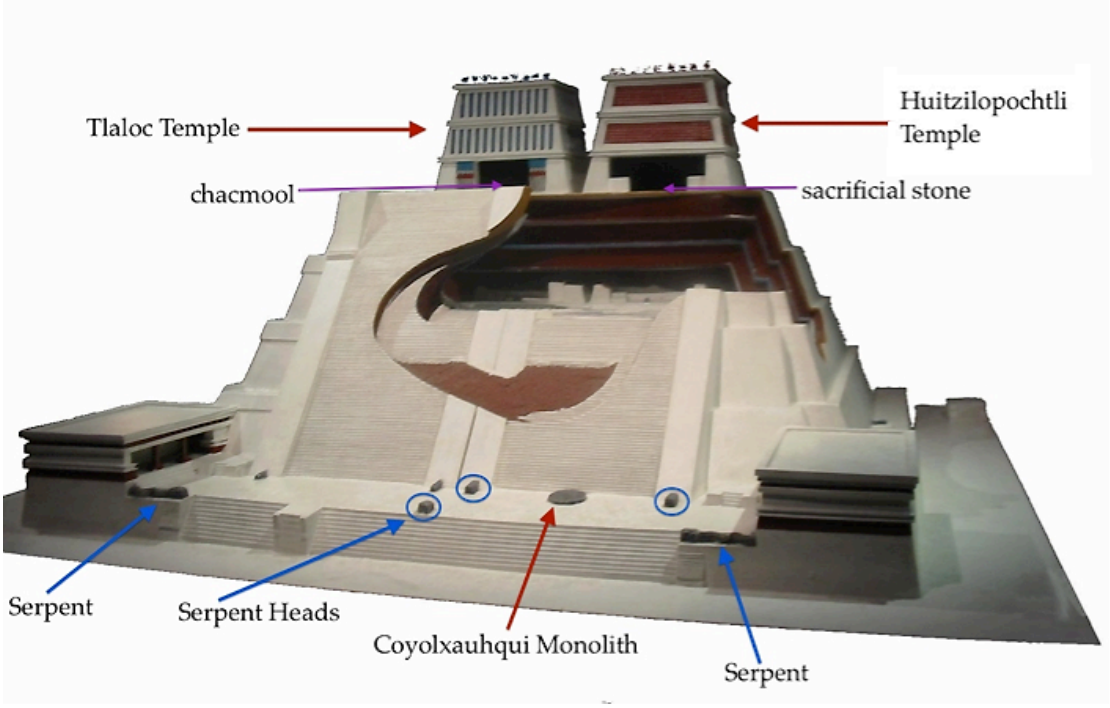
Mýtus o narodení Huītzilōpōchtliho je situovaný na horu Coatepec (Cohuatepec), kde jeho matka Coatlicue otehotnela po tom, ako sa jej dotkol chumáčik peria. Tento neobvyklý spôsob počatia vyvolal žiarlivosť a hnev jej dcéry Coyolxauhqui a jej synov, známych ako Huitznahúovia, ktorí sa rozhodli matku zabiť, aby zabránili narodeniu dieťaťa.

Obrázok 97 Narodenie Huitzilopochtliho.

Huītzilōpōchtli sa však narodil priamo z maternice Coatlicue už ako plne vyzbrojené božstvo, so zbraňou a štítom v rukách. Okamžite po narodení vstúpil do boja proti

svojim súrodencom, čím sa tento mýtus stal základným naratívom vysvetľujúcim jeho vojenský charakter a jeho identifikáciu s bojujúcim Slnkom.

Obrázok 98 Model chrámu Templo Mayor v Tenochtitláne.

Huītzilōpōchtli je v aztéckom náboženskom systéme chápaný ako „bojujúce Slnko", ktorého základnou úlohou je neustály boj proti temnote. Tento koncept tvorí jadro aztéckeho náboženstva a je úzko prepojený s ideológiou mystického militarizmu, v ktorej je vojna chápaná predovšetkým ako rituálna povinnosť. Ekonomické a politické aspekty vojnových výprav sú v tomto rámci sekundárne voči náboženskému cieľu zabezpečiť prežitie kozmického poriadku.

Osobitným prejavom tejto ideológie sú tzv. xochiyaoyotl („kvetinové vojny"), ktorých hlavným cieľom nebolo územné rozširovanie, ale získavanie zajatcov určených na obetu. Huītzilōpōchtli je v tomto kontexte viazaný aj na kalendárny deň 1 Pazúrik, ktorý podčiarkuje jeho vojenský a obetný charakter.

Obrázok 99 Putovanie Mexikov, ktorým pomáha Huitzilopochtli. Kódex Boturini, folio 4.

Jeho hlavný sviatok Panquetzaliztli („Dvíhanie vlajok") sa slávil v období od 2. do 21. decembra. Tento rituálny cyklus pripomínal mytologickú cestu Mexikov z Aztlánu do Tenochtitlánu a bol spojený s intenzívnymi obradmi, ktoré zahŕňali vojnu a krvavé obety. Huītzilōpōchtli je v prameňoch prezentovaný ako božstvo náročné a krvilačné, no zároveň ako ochranca, ktorý sa stará o svoj ľud výmenou za rituálnu poslušnosť a obetovanie.

Obrázok 100 Vyobrazenie Huitzilopochtliho na hore. Kódex Azcatitlan, strana 1.

Obrázok 101 Huitzilopochtli v kódexe Tovar.

MIXCOATL

Mixcōhuātl, ktorého meno znamená „Oblačný had", je mezoamerické božstvo úzko spojené s lovom a kočovným spôsobom života. V prameňoch je často stotožňovaný alebo úzko prepojený s božstvom Camaxtle (Camaxtli), pričom oba tieto božské aspekty zohrávali významnú úlohu najmä v náboženských tradíciách Chichimékov a Otomíov.

Mixcōhuātl vystupuje v rôznych regionálnych a rituálnych variantoch, čo sa odráža aj v množstve alternatívnych mien a epitet. Medzi najčastejšie uvádzané patria Iztacmixcoatl, Icnopilli, Tlatlauhqui Tezcatl-Ihpoca, Opocheh a Ce Tecpatl Mixcoatl. Tieto pomenovania neoznačujú samostatné božstvá, ale rôzne aspekty a funkcie jedného božského princípu, ktorý bol vnímaný ako patrón lovu, pohybu a raných migračných skupín.

Obrázok 102 Božstvo Mixcoatl.

Mixcōhuātl je komplexné božstvo, ktoré v sebe spája aspekty lovu, vojny, ohňa a nebies. V kozmologickom význame je spájaný s Mliečnou dráhou, čo poukazuje na jeho nebeský rozmer a vzťah k pohybu a orientácii v priestore. Jeho mytologický profil je zložený a nevystupuje ako jednotná postava, ale ako kombinácia viacerých božských princípov, ktoré sa v priebehu času a v rôznych regiónoch navrstvili do jedného božstva.

Copyright © Biblioteca Apostolica Vaticana
https://digi.vatlib.it/view/MSS_Borg.mess.1/0026
powered by AMLAD·NTT DATA

Obrázok 103 Vyobrazenie Mixcoatla v kódexe Borgia.

V mýtoch je Mixcōhuātl uvádzaný ako otec Huītzilōpōchtliho a Quetzalcoatla, čím je začlenený do kľúčových genealogických schém aztéckej kozmológie. Zároveň je

interpretovaný ako jedna z foriem alebo transformácií Tezcatlipocu, čo zdôrazňuje jeho prepojenie s vojnou, konfliktom a kozmickým napätím.

V ikonografii je Mixcōhuātl charakteristický čiernou maskou cez oči a červeno-bielymi pruhmi na tele alebo tvári. Tieto znaky ho vizuálne odlišujú od iných božstiev a zároveň odkazujú na jeho lovný a bojový charakter.

Jeho kult bol úzko spätý s mesiacom Quecholli, ktorý sa slávil približne od 19. do 29. novembra. Počas tohto obdobia prebiehali rituály zamerané na oslavu lovu a spoločné hodovanie. Lovci sa rituálne prezliekali za Mixcōhuātla, čím sa s božstvom symbolicky stotožňovali. Súčasťou sviatku boli aj obety, vrátane obety muža a ženy vykonanej na chráme zasvätenom tomuto božstvu.

OMETEOTL

Ōmeteōtl, ktorého meno možno preložiť ako „Dvaja bohovia" alebo „Duálni bohovia", predstavuje primordiálne a podvojné božstvo aztéckej kozmológie. Nejde o individualizovanú božskú postavu, ale o abstraktný princíp duality, ktorý stojí na počiatku kozmického poriadku.

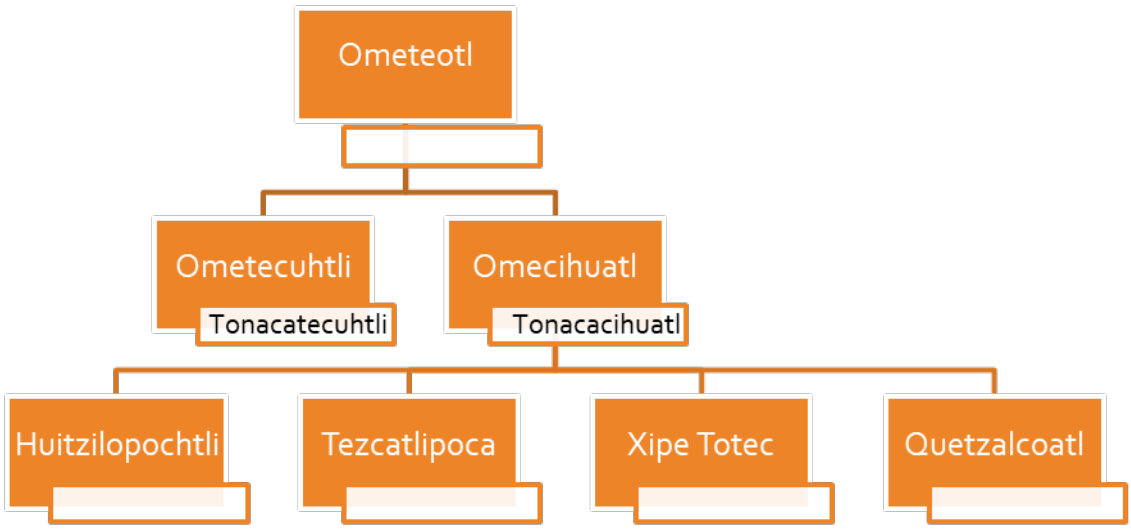
Ōmeteōtl je tvorený božským párom Ometecuhtli a Omecihuatl, ktorí zosobňujú mužský a ženský aspekt stvorenia. Spoločne reprezentujú základný tvorivý princíp, z ktorého vychádzajú ostatné božstvá a kozmické sily.

Obrázok 104 Božstvo Ometeotl.

V prameňoch sa Ōmeteōtl objavuje aj pod viacerými alternatívnymi názvami, ako Ipalnemohuani, Moyocan a Omeyotl. Tieto označenia zdôrazňujú jeho funkciu ako zdroja existencie, sebestačného a samo-sa tvoriaceho princípu, ktorý presahuje konkrétne mýty a rituálne praktiky.

Ōmeteōtl je chápaný ako androgýnne božstvo, v ktorom sú súčasne prítomné mužské aj ženské princípy. V kozmologickom rámci je spájaný so stvorením sveta ako takého, nie však priamo so stvorením ľudstva. Na rozdiel od mnohých iných božstiev aztéckeho panteónu zrejme nebol predmetom intenzívneho verejného kultu ani pravidelného uctievania, ale fungoval skôr ako abstraktný kozmický princíp stojaci na pozadí náboženského systému.

Obrázok 105 Schéma rozdelenia božstva Ometeotl.

Ometecuhtli

Ometecuhtli vystupuje v prameňoch ako božstvo, ktoré bolo spomínané a uctievané predovšetkým vyššími spoločenskými vrstvami a básnikmi. Jeho kult nebol masový ani verejne dominantný, ale viazal sa skôr na elitné intelektuálne a náboženské prostredie.

Ometecuhtli je zároveň stotožňovaný s božstvom Tonacatecuhtli, čo poukazuje na jeho funkciu ako princípu hojnosti, výživy a udržiavania života. Aj v tejto podobe zostáva jeho uctievanie obmedzené najmä na vyššie vrstvy spoločnosti, kde bol reflektovaný skôr v abstraktnom, filozoficko-náboženskom diskurze než v každodennej rituálnej praxi.

Obrázok 106 Božstvo Ometecuhtli.

Obrázok 107 Božstvo Tonacatecuhtli.

Tonacatecuhtli

Tonacatecuhtli je stvoriteľské božstvo, ktorého meno sa prekladá ako „Pán nášho jedla", „Pán nášho mäsa" alebo „Pán nadbytku". Tieto označenia vyjadrujú jeho úlohu ako princípu hojnosti, výživy a udržiavania života v kozmickom poriadku. V náboženskom myslení je Tonacatecuhtli úzko spätý so stvorením sveta a základných podmienok existencie, nie však s každodenným rituálnym životom bežnej populácie.

V prameňoch vystupuje Tonacatecuhtli pod viacerými alternatívnymi menami, ktoré poukazujú na jeho abstraktný a mnohotvárny charakter. Medzi najčastejšie uvádzané patria Ometeotl, Omeyotl, Ometeoltloque, Yohualli, Tloque Nahuaque, Citlatonac, Ometecuhtli, Ome Tochtli, Acalhuah, Ilhuicacihuatl, Ilhuicahuah a Ilhuicateotl. Tieto názvy neoznačujú samostatné božstvá, ale rôzne aspekty jedného kozmického princípu, ktorý je chápaný ako zdroj života, potravy a božského nadbytku.

Obrázok 108 Božstvo Omecihuatl.

Omecihuatl

Omecihuatl predstavuje ženskú reprezentáciu Ometeotla a tvorí neoddeliteľnú súčasť podvojného stvoriteľského princípu aztéckej kozmológie. Podobne ako Ometecuhtli bola uctievaná predovšetkým vyššími spoločenskými vrstvami a básnikmi, pričom jej kult mal skôr abstraktný a elitný charakter než podobu masového náboženstva.

Omecihuatl je často označovaná aj menom Tonacacihuatl, ktoré zdôrazňuje jej funkciu bohyne hojnosti a plodnosti. Jej meno sa prekladá ako „Pani nášho jedla", „Pani nášho mäsa" alebo „Pani nadbytku", čím je vyjadrená jej úloha v zabezpečovaní výživy a životnej prosperity.

V prameňoch sa Omecihuatl objavuje aj pod viacerými alternatívnymi menami, medzi ktoré patria Mihuatl, Ilhuicacihuatl a Acalhuah. Tieto označenia odkazujú na rôzne aspekty jedného božského princípu, ktorý je chápaný ako ženský tvorivý zdroj života, plodnosti a kozmickej hojnosti.

DEVIATKA BOHOV

Obrázok 109 Deviatka bohov v kódexe Borgia.

Tabuľka 2 Deviatka bohov z kódexu Borgia so súvisiacimi dňami a ich interpretáciou.

Aligátor	Xiuhtecuhtli	Boh ohňa
Vietor	Itzli (Yayauhqui Tezcatlipoca)	Pazúrik (Čierne dymiace zrkadlo)
Dom	Piltzintecuhtli	Boh mladosti
Jašterica	Cintéotl	Boh kukurice
Had	Mictlantecuhtli	Boh smrti (podsvetia)
Smrť	Chalchiuhtlicue	Bohyňa tečúcej vody
Jeleň	Tlazoltéotl	Bohyňa špiny a zeme
Zajac	Tepeyóllotl	Srdce hory
Voda	Tláloc	Dážď a búrka

Xiuhtecuhtli

Xiuhtēcuhtli, ktorého meno sa prekladá ako „Pán ohňa", „Pán času" alebo „Pán roka", je božstvo spojené s ohňom, ohňovými rituálmi a plynutím času. V náboženskom systéme zastáva aj ochrannú funkciu ako patrón kráľov, bojovníkov a pochtecov (obchodníkov). Jeho kult je úzko prepojený s motívom narodenia a obnovy, keďže oheň predstavuje základný princíp života, kontinuity a kozmickej stability.

Obrázok 110 Božstvo Xiuhtecuhtli.

Xiuhtēcuhtli patrí k najstarším božstvám aztéckeho panteónu a jeho uctievanie má hlboké korene v starších mezoamerických tradíciách. V prameňoch vystupuje pod množstvom alternatívnych mien a epitet, ktoré odrážajú rôzne regionálne, rituálne a kozmologické aspekty tohto božstva. Medzi najčastejšie uvádzané patria Tlalxictentica, Milintoc, Xiuhtototl, Ybebeyoban, Nauhyoteuctli, Nauhyoueye, Huehueteotl, Otonteuctli, Xocotl, Nauhyohuehue, Xippilli, Cuecaltzin, Huehuetiliztli

a Viveteutl. Tieto označenia nepredstavujú samostatné božstvá, ale rôzne mená jedného princípu spojeného s ohňom, časom a kozmickou obnovou.

V ikonografii je Xiuhtēcuhtli najčastejšie zobrazovaný v červenej a čiernej farebnosti, ktorá zdôrazňuje jeho spojenie s ohňom, teplom a kozmickou energiou. Výrazným znakom je koruna xiuhuitzolli, často zdobená tyrkysovými kameňmi, ktorá ho identifikuje ako božstvo času, roka a legitímnej moci.

Obrázok 111 Figuríny Xiuhtecuhtliho.

Medzi jeho hlavné atribúty patrí xiuhcoatl („ohnivý had"), ktorý sa objavuje aj v ikonografii Huītzilōpōchtliho, čo poukazuje na príbuznosť ich solárnych a ohňových aspektov. Ďalším dôležitým znakom sú dve palice používané pri zakladaní ohňa, konkrétne pazúrik (tecpatl) a mamalhuatzin. Tieto nástroje sú priamo spojené s rituálom vytvárania nového ohňa, ktorý symbolizuje obnovu času, kontinuitu kozmického poriadku a pretrvávanie sveta.

Kult Xiuhtēcuhtliho bol úzko spätý s cyklickým chápaním času a bol sprevádzaný viacerými typmi sviatkov. Každoročne sa konali oslavy spojené s prechodom roka, ktoré zdôrazňovali kontinuitu času a obnovu kozmického poriadku. Osobitné rituály

sa uskutočňovali aj v štvorročných intervaloch, čo odrážalo vnútorné členenie kalendárneho systému a opakujúce sa rytmy rituálneho času.

Najvýznamnejším obradom však bolo zapálenie nového ohňa, ktoré sa konalo každých 52 rokov. Tento rituál bol viazaný na ukončenie a opätovné zosúladenie 260-dňového rituálneho kalendára a 365-dňového solárneho kalendára. Zapálenie nového ohňa symbolizovalo zavŕšenie celého kalendárneho cyklu, obnovenie času a potvrdenie pokračovania sveta v ďalšom období.

Obrázok 112 Xiuhtecuhtli v kódexe Borgia (strana 13).

Tezcatlipoca

Pozri na strane 106.

Pilzintecuhtli

Piltzintecuhtli, ktorého meno znamená „Mladý princ", je božstvo spojené s mládežou a obnovou životných síl. V náboženskom systéme vystupuje ako aspekt Tonatiuha alebo Xochipilliho, čím je prepojený so slnečnými a vitálnymi princípmi.

Obrázok 113 Božstvo Pilzintecuhtli.

Je stotožňovaný s ranným, vychádzajúcim Slnkom a jeho pôsobenie zahŕňa oblasti liečenia a veštenia. V tomto kontexte je spájaný aj s používaním halucinogénnych látok, ktoré slúžili ako prostriedok nadväzovania kontaktu s nadprirodzenou sférou.

Jeho manželkou je bohyňa Xochiquetzal, s ktorou tvorí komplementárny pár spojený s mladosťou, vitalitou a tvorivosťou.

V rámci systému Pánov noci má Piltzintecuhtli osobitné postavenie, keďže vládne nad treťou hodinou noci. Táto funkcia ho zaraďuje do presne definovaného časového a kozmického poriadku, v ktorom jednotlivé božstvá dohliadajú na konkrétne úseky času.

Ikonografia Piltzintecuhtliho je nejednoznačná a menej ustálená než pri iných božstvách aztéckeho panteónu. V zobrazeniach má spravidla mladistvý vzhľad, ktorý zdôrazňuje jeho spojenie s mladosťou a obnovou.

Často sa objavujú rastlinné a kvetinové motívy, ktoré odkazujú na vitalitu, plodnosť a životnú silu. Tieto prvky sú dopĺňané slnečnými symbolmi, čím je vizuálne vyjadrené jeho prepojenie s ranným, vychádzajúcim Slnkom a so svetlom ako zdrojom života.

Centeotl

Centeōtl, ktorého meno sa prekladá ako „Boh suchej kukurice", je božstvo úzko spojené s plodnosťou, pestovaním kukurice a s farmárskym prostredím. V aztéckom náboženskom systéme predstavuje personifikáciu poľnohospodárskeho cyklu a zabezpečenia obživy, pričom kukurica ako základná potravina mala kľúčový význam pre existenciu spoločnosti.

Obrázok 114 Božstvo Centeotl.

V prameňoch sa Centeōtl objavuje pod veľkým množstvom alternatívnych mien, ktoré odrážajú jeho regionálne varianty, rodové aspekty a funkčné špecializácie. Medzi najčastejšie uvádzané patria Cinteotl, Centeocihuatl, Centeal, Centeotltecutli, Cexochitl, Icnopiltzin, Tlatlauhquicenteotl, Tonacajoha, Tonacayohua, Tzinteotl, Xoxouhquicenteotl, Civeles, Temazcalteci, ToNantzin, Cinteotle, Centeocihuati, Cinteotlcihuatl, Cintéotltecuhtli, Cinteohuatl, Cintecutli a Iztaccenteotl. Tieto

označenia nepredstavujú samostatné božstvá, ale rôzne aspekty jedného božského princípu, ktorý zosobňuje kukuricu, plodnosť a cyklickú obnovu života.

V ikonografii je Centeōtl najčastejšie zobrazovaný ako mladík, čo zdôrazňuje jeho spojenie s rastom, obnovou a poľnohospodárskym cyklom. Jeho telo má často žlté sfarbenie, ktoré odkazuje na zrelú kukuricu, a v korune sa objavujú kukuričné klasy ako hlavný identifikačný znak. Charakteristickým prvkom je aj čierna línia vedená cez oko, ktorá patrí k jeho ustálenej ikonografickej výbave.

V mytologických genealógiách je Centeōtl uvádzaný ako syn bohyne Tlazolteotl a božstva Piltzintecuhtliho. Je úzko spätý s bohyňou Chicomecoatl, bohyňou poľnohospodárstva, ktorá vystupuje ako jeho družka alebo ženský aspekt. Tento vzťah vyjadruje dualitu a vzájomnú prepojenosť mužského a ženského princípu v rámci agrárneho cyklu a zabezpečovania obživy.

MICTLANTECUHTLI

Mictlāntēcutli, ktorého meno znamená „Pán Mictlanu", je božstvom smrti a vládcom ríše Mictlan, teda podsvetia v aztéckej kozmológii. Je opisovaný ako bytosť prebývajúca v úplnej temnote, kde stráži kosti zosnulých, ktoré predstavujú potenciál pre znovuzrodenie a pokračovanie života v kozmickom cykle.

Obrázok 115 Božstvo Mictlantecuhtli.

V prameňoch vystupuje Mictlāntēcutli pod viacerými alternatívnymi menami a epitetami, ktoré zdôrazňujú rôzne aspekty jeho funkcie a ikonografie. Medzi ne patria Mictlantecuhtzi Tzontemoc („Mictlantecuhtzi, hlavu skláňajúci"), Ixpuztec („Zlomená tvár"), Mictlantli, Mictlantecahtli, Cuezallin, Mictlān Teuctli, Cuezal, Tocuilehua a Tlalchi Tonatiuh. Tieto označenia nepredstavujú samostatné božstvá, ale rôzne mená

jedného vládcu podsvetia, ktorý zosobňuje smrť, rozklad a nevyhnutnosť konca v rámci kozmického poriadku.

V ikonografii je Mictlāntēcutli zobrazovaný ako zosobnenie smrti a rozkladu. Najčastejšie má podobu lebky alebo ozdobenej kostry, pričom kosti sú často znázornené s prítomnosťou krvi, čo zdôrazňuje jeho spojenie so smrťou, obetou a rozpadom telesnej podstaty.

Obrázok 116 Figuríny Mictlantecuhtliho.

Charakteristickým znakom je koruna zdobená sovím perím, ktoré odkazuje na noc, temnotu a podsvetný priestor. V zobrazeniach sa objavujú aj náušnice ako znak božského statusu. Mimoriadne výrazným ikonografickým prvkom je pazúrikový nôž (tecpatl), ktorý môže nahrádzať jazyk alebo byť umiestnený na iných častiach tela. Tento motív poukazuje na obetný aspekt smrti a na úzke prepojenie Mictlāntēcutliho s rituálnym zabíjaním a podsvetným násilím.

Mictlāntēcutli je vládcom Mictlanu, najnižšej a zároveň najsevernejšej časti podsvetia, ktorá predstavuje cieľ posmrtného putovania väčšiny zosnulých. Mictlan je v aztéckej kozmológii rozdelený na deväť po sebe nasledujúcich úrovní, ktorými musí duša mŕtveho postupne prejsť. Tento zostup do podsvetia trvá symbolicky štyri roky a je sprevádzaný sériou nebezpečných nástrah, medzi ktoré patria zrážajúce sa hory, vietor plný pazúrikových čepelí a krvavé rieky.

Popri Mictlane existovali v aztéckom náboženskom systéme aj iné posmrtné ríše, určené pre špecifické skupiny zosnulých. Tlalocan bol zásvetím spojeným s bohom dažďa Tlalocom a bol určený pre tých, ktorí zomreli v dôsledku vody alebo s ňou súvisiacich javov. Sféram spojeným so zapadajúcim Slnkom patrili duše žien, ktoré zomreli pri pôrode. Osobitné miesto zaujímal tzv. raj Huītzilōpōchtliho, do ktorého smerovali tí, ktorí zahynuli v boji alebo ako obetovaní zajatci.

Mictlāntēcutli vládne oblasti známej ako Mictlan Opochcalocan, ktorá bola podľa mýtov ustanovená božstvami Quetzalcoatl a Tezcatlipoca. S Mictlanom je úzko spätý aj mýtus o stvorení ľudí z kostí, v ktorom Quetzalcoatl zostupuje do podsvetia, aby získal kosti predchádzajúcich generácií ľudí strážené Mictlāntēcutlim. Tento príbeh zdôrazňuje úlohu Mictlanu nielen ako miesta smrti, ale aj ako priestoru, z ktorého môže vzísť nový život v rámci kozmického cyklu.

Chalchiuticue

Chalchiuhtlicue, ktorej meno sa prekladá ako „Jadeitová sukňa" alebo „Pani jadeitovej sukne", je bohyňou vôd v aztéckej kozmológii. Je spájaná s riekami, prameňmi, jazerami a oceánmi a zosobňuje životodarný, ale aj potenciálne ničivý aspekt vody. V náboženskom systéme vystupuje ako manželka boha dažďa Tlaloca a zároveň ako patrónka rodenia, čím je úzko prepojená s cyklami života, plodnosti a obnovy.

Obrázok 117 Božstvo Chalchiuticue.

V prameňoch sa Chalchiuhtlicue objavuje pod množstvom alternatívnych mien a variantov, ktoré odrážajú regionálne tradície a rôzne funkčné aspekty bohyne. Medzi tieto označenia patria Chalciuhtlicue, Chalchihuitlicue, Chalchiuhcueyeh, Chalchihcueye, Xalxitlikue, Xoxouhqui Ihuipil, Xoxouhqui Icue, Chalchiuh Tlatonac, Chicomecóatl, Chalchiuhicueye, Atl, Matlalcueye, Xixiquipilihui, Matlolcueitl a

Chalchiuhtlatonac. Tieto mená nepredstavujú samostatné božstvá, ale rôzne prejavy a tituly jedného božského princípu spojeného s vodou, plodnosťou a ženským aspektom kozmickej obnovy.

V ikonografii je Chalchiuhtlicue charakteristická modro-zelenou farebnosťou, ktorá odkazuje na vodu a jadeit ako symboly života a hodnoty. Často je zobrazovaná v dlhej sukni, z ktorej vyteká voda, čím je vizuálne vyjadrená jej úloha životodarnej bohyne vôd. Typickým znakom sú aj dlhé čierne vlasy, ktoré zdôrazňujú jej ženský a plodivý charakter.

Obrázok 118 Figuríny Chalchiuticue.

Chalchiuhtlicue spoluvládne v zásvetí Tlalocan spolu s Tlalocom, kde reprezentuje pozitívny, priaznivý aspekt vody. V tomto rámci prináša plodnosť poľnohospodárskym plodinám a zabezpečuje dostatok vlahy potrebnej pre život. Zároveň vystupuje ako ochrankyňa žien a detí, najmä v súvislosti s pôrodom a ranými fázami života.

Popri tomto priaznivom aspekte je však Chalchiuhtlicue spojená aj s obetami a smrťou, najmä v kontexte vodných katastrof a rituálnych úmrtí súvisiacich s vodou. Jej pôsobenie zahŕňa aj očistné funkcie, keďže voda zohráva kľúčovú úlohu pri narodení, kúpaní a rituálnom očisťovaní. V tomto kontexte sa jej funkcie čiastočne

prelínajú s bohyňou Tlazolteotl, najmä v oblasti očisty a prechodu medzi stavmi nečistoty a obnovy.

Obrázok 119 Chalchiuticue v kódexe Borgia na strane 65.

TLAZOLTEOTL

Tlahzōlteōtl, ktorej meno sa prekladá ako „Požieračka špiny" alebo „Požieračka hriechov", je bohyňou očisťovania od hriechu, žiadostivosti a chorôb. V aztéckom náboženskom systéme zosobňuje proces rituálnej očisty, pri ktorom sú morálne previnenia a telesné nečistoty symbolicky „pohltené" božstvom. Zároveň však vystupuje aj ako bohyňa lásky a sexuality, čím v sebe spája protikladné princípy hriechu a jeho následného očistenia.

Obrázok 120 Božstvo Tlazolteotl.

V prameňoch sa Tlahzōlteōtl objavuje pod veľkým množstvom alternatívnych mien a epitet, ktoré odrážajú jej rôzne funkcie a aspekty. Medzi ne patria Tlaelquani, Tlazolteotli, Ixcuina, Tlacolteutl, Teicu, Tiacapan, Tlaco, Tlahco, Tlazolcuani, Tlaculteotl, Xocotzin, Xucotzin, Caxxoch, Tlahui, Tlanzolteot, Ceolitzin, Ixcuinan, Tlahelcuani, Tlazolteocihuatl a Ixcuiname. Tieto označenia nepredstavujú

samostatné božstvá, ale rôzne mená jednej bohyne, ktorá je chápaná ako kľúčový princíp morálnej regulácie, sexuality a rituálnej obnovy v aztéckej kozmológii.

Obrázok 121 Tlazolteotl v kódexe Tovar.

V ikonografii je Tlahzōlteōtl zobrazovaná s výraznými znakmi, ktoré priamo odkazujú na jej funkcie očisty, sexuality a hriechu. Typickým prvkom je polmesiacik pod nosom, označovaný ako yacametzli, ktorý sa spája s telesnosťou a často aj s opitosťou a stratou sebaovládania. Vo vlasoch má zobrazené nástroje na pletenie, čo poukazuje na ženskú prácu, plodnosť a každodenný život, ale zároveň aj na telesnú intimitu.

Ďalším charakteristickým znakom je čierne pomaľovanie okolo úst. Tento prvok symbolizuje „špinu" a hriechy, ktoré bohyňa požiera a následne odstraňuje prostredníctvom rituálnej očisty. Vizuálne tak spája hriech, telesnú nečistotu a ich následné očistenie do jedného ikonografického celku, ktorý jasne vyjadruje jej ambivalentnú povahu ako bohyne žiadostivosti aj odpustenia.

V ikonografii je Tlahzōlteōtl zobrazovaná s výraznými znakmi, ktoré priamo odkazujú na jej funkcie očisty, sexuality a hriechu. Typickým prvkom je polmesiacik pod nosom, označovaný ako yacametzli, ktorý sa spája s telesnosťou a často aj s opitosťou a

stratou sebaovládania. Vo vlasoch má zobrazené nástroje na pletenie, čo poukazuje na ženskú prácu, plodnosť a každodenný život, ale zároveň aj na telesnú intimitu.

Ďalším charakteristickým znakom je čierne pomaľovanie okolo úst. Tento prvok symbolizuje „špinu" a hriechy, ktoré bohyňa požiera a následne odstraňuje prostredníctvom rituálnej očisty. Vizuálne tak spája hriech, telesnú nečistotu a ich následné očistenie do jedného ikonografického celku, ktorý jasne vyjadruje jej ambivalentnú povahu ako bohyne žiadostivosti aj odpustenia.

Tlahzōlteōtl, ktorej meno sa prekladá ako „Požieračka špiny" alebo „Požieračka hriechov", patrí medzi najambivalentnejšie bohyne aztéckeho panteónu. Je bohyňou očisťovania od hriechu, žiadostivosti a chorôb, no zároveň bohyňou lásky, sexuality a telesnej túžby. V náboženských predstavách spája protiklady: hriech aj jeho odpustenie, žiadostivosť aj morálnu obnovu.

Obrázok 122 Tlazolteotl v kódexe Borbonicus na strane 13.

V prameňoch vystupuje v štyroch základných podobách. Prvou je mladý mesiac, ktorý symbolizuje začiatok cyklu. Druhou je zvodná mladá žena, stelesňujúca sexuálnu príťažlivosť a túžbu. Tretia podoba predstavuje kňažku manželstiev a patrónku manželského zväzku, čím nadobúda stabilnejší a spoločensky regulovaný aspekt sexuality. Štvrtá podoba má monštruózny charakter – ide o bytosť, ktorá ničí lásku a kradne ľudské šťastie, čím poukazuje na deštruktívny potenciál nekontrolovanej túžby.

Tlahzōlteōtl je bohyňou sexu, telesnej žiadostivosti a parných kúpeľov (temazcal), ktoré zohrávali kľúčovú úlohu pri rituálnej očiste. Vzbudzuje zlomyseľné a nečisté túžby, no zároveň je jedinou božskou silou, ktorá dokáže tieto hriechy odstrániť. V tomto kontexte sa označuje aj ako Tlahelcuani, teda „tá, ktorá požiera špinavé exkrementy", čo je extrémne doslovný, no výstižný obraz jej funkcie. Očista však nebola automatická – ak sa hriešnik nepriznal k svojim previneniam, trestom mala byť pohlavná choroba. Priznanie a rituálna očista, často spojená s parnými kúpeľmi, boli preto nevyhnutnou súčasťou náboženskej praxe.

Jej hlavný sviatok sa nazýval Ochpanitzli, čo znamená „zametanie". Išlo o obdobie rituálneho čistenia, opráv a upratovania, ktoré sa netýkalo len fyzického priestoru, ale aj morálneho a kozmického poriadku. Súčasťou sviatku bola aj ľudská obeta: obetovaná bola mladá žena, ktorá musela počas rituálu pôsobiť pokojne a dokonca sa usmievať. Tento akt symbolizoval násilnú, ale nevyhnutnú obnovu sveta prostredníctvom očisty a odstránenia nahromadenej „nečistoty".

TEPEYOLLOTL

Tepēyōllōtl, ktorého meno znamená „Srdce hory“, je jedným z aspektov boha Tezcatlipocu. Predstavuje vnútornú, skrytú silu krajiny, najmä hôr, a je úzko spájaný s javmi, ktoré vychádzajú z vnútra zeme.

Obrázok 123 Božstvo Tepeyollotl.

V mytologickom a ikonografickom kontexte je Tepēyōllōtl prepojený s jaguármi, ozvenami a zemetraseniami. Jaguár tu funguje ako symbol nočnej, nebezpečnej a nespútanej sily prírody, zatiaľ čo ozveny a otras zeme poukazujú na jeho pôsobenie v horách a podzemí. Alternatívne sa jeho meno uvádza aj v podobe Tepeyollohtli.

Tepēyōllōtl patrí medzi Pánov noci a v rámci tohto systému vládne nad ôsmou hodinou. V tejto funkcii sa podieľa na riadení času, osudu a neviditeľných prírodných síl, ktoré ovplyvňujú svet ľudí najmä v nočných a prechodových momentoch.

V ikonografii je Tepēyōllōtl zobrazovaný predovšetkým prostredníctvom jaguárskych prvkov, ktoré zdôrazňujú jeho nočný, chthonický a nebezpečný charakter. Jaguár tu symbolizuje silu hôr, temnotu a spojenie so zemou a podsvetím.

Dôležitú úlohu zohrávajú aj nočné symboly, ktoré odkazujú na jeho pôsobenie v tme a na jeho príslušnosť k Pánom noci. Výrazné sú najmä oči, často zvýraznené alebo nadprirodzené, ktoré môžu naznačovať schopnosť vidieť skryté a neviditeľné aspekty sveta.

V ikonografii sa zároveň objavujú prvky typické pre boha Tezcatlipocu, čím sa jasne zdôrazňuje, že Tepēyōllōtl nie je samostatným božstvom, ale jedným z jeho aspektov a prejavov v rámci širšieho kozmologického systému.

Tlaloc

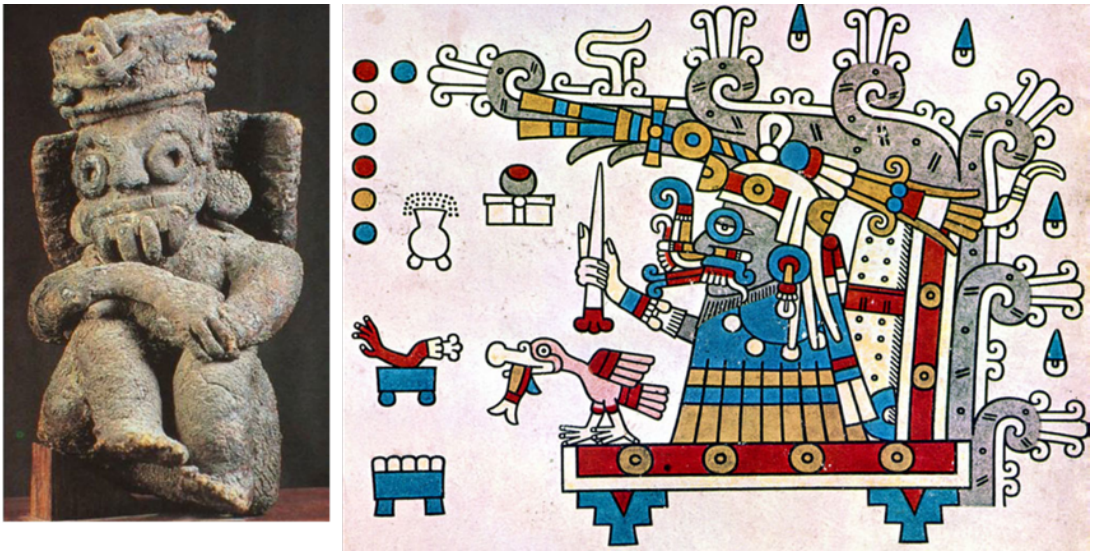
Tláloc patrí k hlavným božstvám aztéckeho panteónu a spolu s Huitzilopochtlim tvoril ústrednú dvojicu štátneho náboženstva. Jeho meno sa vykladá viacerými spôsobmi, najčastejšie ako „ten, čo je zo zeme", „cesta pod zemou" alebo „dlhá jaskyňa", čo priamo odkazuje na jeho prepojenie so zemou, podzemím a vodnými zdrojmi.

Tláloc je bohom dažďa, búrok, bleskov a hurikánov, ale zároveň aj božstvom plodnosti a životodarnej vody. Jeho pôsobenie bolo zásadné pre poľnohospodárstvo, najmä pre pestovanie kukurice, a tým aj pre samotné prežitie spoločnosti. Nešlo však len o pozitívne božstvo – Tláloc mohol dávať úrodu, ale aj ničiť polia prostredníctvom prívalových dažďov, krupobitia alebo sucha.

Obrázok 124 Božstvo Tlaloc.

Prirodzeným prostredím Tláloca sú pramene, rieky, jaskyne a hory, teda miesta, kde voda vyviera zo zeme alebo sa v nej zhromažďuje. Hory boli vnímané ako zásobárne vody a zároveň ako vstupy do jeho ríše, známej ako Tlalocan.

Obrázok 125 Vyobrazenie Tlaloca ako figuríny a v kódexe.

V prameňoch a kódexoch vystupuje Tláloc pod viacerými menami a epitetami, ktoré zdôrazňujú jeho rôzne funkcie a lokálne podoby. Medzi najčastejšie patria napríklad Nuhualpilli, Oztoteotl („boh jaskyne"), Nonoalco, Tlaloccantecuhtli, Tlaloctlamacazqui či Tlalocan Teuctli, teda „pán Tlalocanu". Tieto označenia nepredstavujú odlišné božstvá, ale rôzne aspekty jedného božského princípu vody, dažďa a úrodnosti.

V ikonografii je Tláloc pomerne ľahko rozpoznateľný vďaka niekoľkým stabilným znakom. Najvýraznejšie sú dva typické prvky tváre: kruhové oči v podobe „okuliarov" a zvláštne tvarované, akoby fúzaté alebo hadovité ústa. Tieto rysy patria k najkonzistentnejším identifikačným znakom Tláloca v kódexoch, na plastikách aj v architektúre.

Farebnosť Tláloca je najčastejšie spojená s modrou a čiernou farbou, ktoré symbolizujú vodu, dážď, oblohu a zároveň aj temné, nebezpečné aspekty jeho moci.

Často nosí korunu alebo čelenku zdobenú perím, čo poukazuje na jeho božský a kozmický status.

Obrázok 126 Boh Tlaloc v Teotihuacáne.

Medzi typické doplnky patria zvončeky na kotníkoch, ktoré môžu súvisieť s rituálnym pohybom a tancom, ako aj leknový štít, odkazujúci na vodné prostredie. V niektorých vyobrazeniach drží palicu na sadenie, čím sa zdôrazňuje jeho vzťah k poľnohospodárstvu a cyklom rastu. Oblečenie býva často zdobené kvapkami alebo symbolmi vody, ktoré vizuálne vyjadrujú jeho kontrolu nad dažďom a životodarnou vlhkosťou.

Tláloc patrí k najstarším božstvám mezoamerického panteónu a jeho kult je doložený už od predklasického obdobia. Jeho ikonografické aj náboženské korene siahajú minimálne do prostredia Teotihuacánu, odkiaľ sa jeho základné znaky a funkcie rozšírili do neskorších kultúr, vrátane aztéckej.

Hlavnou úlohou Tláloca bolo zosielanie dažďa, a tým zabezpečenie poľnohospodárskej úrody a prežitia spoločnosti. Nešlo však len o pozitívne božstvo – Tláloc mal moc prinášať aj ničivé búrky, krupobitie či suchá, čím zosobňoval ambivalentnú povahu vody ako životodarnej aj deštruktívnej sily.

V mytologickej predstave prebýval Tláloc predovšetkým v jaskyniach, ktoré boli chápané ako vstupy do podsvetia a zdroje vody, ale aj na vrcholkoch hôr, kde sa rodia oblaky a dážď. S jeho pôsobením je úzko spätá skupina božstiev známa ako Tlalōque, teda „Tlálocovia". Títo pomocníci alebo aspekty Tláloca zosielali dážď do jednotlivých svetových strán a mali na starosti rôzne formy zrážok.

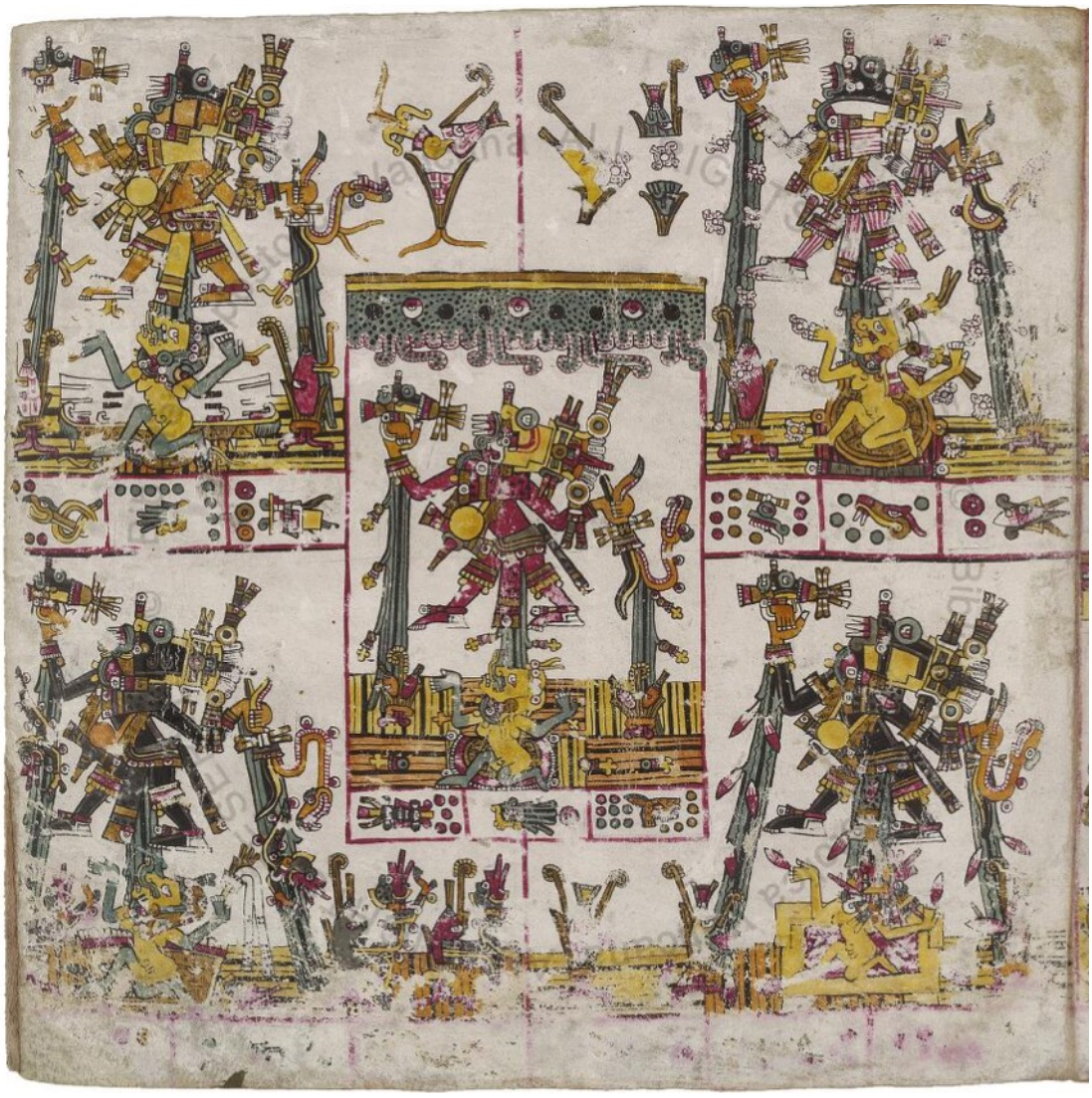
Obrázok 127 Nádrž na vodu s prvkami Tlaloca.

Štyria hlavní Tlálocovia boli spájaní s konkrétnymi farbami, ktoré zároveň odkazovali na svetové strany a typy dažďa. Najčastejšie sa uvádzajú modrá, biela, žltá, červená a niekedy aj čierna, pričom tieto farby mohli označovať priaznivé dažde, ale aj nebezpečné prejavy, ako sú mrazy, krupobitie či suché búrky. Tláloc tak v mezoamerickom náboženskom myslení predstavuje komplexné božstvo prírodných cyklov, bez ktorých by existencia sveta nebola možná.

Tlálocovi bol zasvätený deň 1 Mazatl (Jeden Jeleň) v 260-dňovom rituálnom kalendári a jeho hlavná trecena začínala dňom 1 Quiáhuitl (1 Voda). Obe tieto kalendárne

jednotky priamo odkazujú na vodu, dážď a plodnosť a jasne ukazujú jeho dominantnú úlohu v regulácii poľnohospodárskeho cyklu.

S Tlálocom boli spojené viaceré významné sviatky aztéckeho rituálneho roka, ktoré sa viazali na vodu, dážď a rast plodín. Medzi najdôležitejšie patrili Atlcahualo, Tozoztontli, Etzalqualiztli a Atemoztli. Tieto sviatky sa konali v obdobiach kľúčových pre poľnohospodárstvo – pred začiatkom dažďov, počas ich nástupu alebo v čase, keď bolo potrebné zabezpečiť pokračovanie úrody.

Obrázok 128 Štyri formy Tlaloca reprezentujúce rôzne dažde.

Obetné rituály venované Tlálocovi patrili k najdrastickejším v aztéckom náboženstve. Najvýznamnejším kultovým miestom bol Templo Mayor v Tenochtitláne, kde mal Tláloc vlastnú svätyňu, ako aj posvätná hora Cerro Tláloc, ktorá bola považovaná za jeho prirodzené sídlo. Obety mali silnú symboliku spojenú s cyklom rastu – obetovaní boli často pochovávaní do zeme spolu so semienkami plodín, čím sa ich smrť priamo prepájala s budúcou úrodou.

Počas sviatku Atlcahualo prebiehali obety detí na Cerro Tláloc. Ich plač bol považovaný za mimoriadne dôležitý, pretože sa interpretoval ako priaznivé znamenie – slzy detí mali privolať dážď. V období Tozoztontli sa detské obety vykonávali aj v jaskyniach, ktoré boli chápané ako vstupy do sveta vody a podsvetia. Súčasťou niektorých rituálov bolo aj sťahovanie z kože, čo symbolizovalo obnovu a regeneráciu prírody.

Medzi ďalšie formy obiet patrilo utopenie v jazerách alebo obetovanie osôb postihnutých chorobami, napríklad malomocenstvom, ktoré boli vnímané ako bytosti zvlášť späté s nadprirodzenými silami. Tlálocov kult tak jasne ukazuje, že voda bola v aztéckom myslení chápaná ako životodarná, ale zároveň krutá a nevyspytateľná sila, vyžadujúca neustálu rituálnu pozornosť.

TRINÁSTKA BOHOV

XIUHTECUHTLI

Pozri na strane 133.

TLALTECUHTLI

Tlāltēuctli je božstvo zeme, ktorého meno sa prekladá ako „pán zeme" alebo „pani zeme". Už samotné kolísanie rodu v názve odráža jeho nejednoznačný, ambivalentný charakter – Tlāltēuctli nie je striktne mužské ani ženské božstvo, ale skôr personifikácia samotnej zeme ako živej, aktívnej sily.

V mýtoch vystupuje Tlāltēuctli ako prapôvodná morská príšera, z ktorej tela vznikol svet. Zem nie je chápaná ako pasívny priestor, ale ako bytosť, ktorá neustále požiera a znovu vydáva život. V kozmologickom cykle Tlāltēuctli každodenne prehĺta Slnko pri západe, aby ho počas noci udržala vo svojom vnútri a umožnila jeho opätovné zrodenie pri východe. Tento akt zdôrazňuje úzke prepojenie smrti, rozkladu a obnovy.

Obrázok 129 Božstvo Tlaltcuhtli.

Tlāltēuctli je zároveň nenásytné božstvo, ktoré vyžaduje obety. Krv a ľudské srdcia sú chápané ako potrava, ktorú zem potrebuje, aby mohla ďalej rodiť plodiny a udržiavať kozmickú rovnováhu. Obety venované Tlāltēuctli teda nie sú výnimočné alebo okrajové, ale predstavujú základný mechanizmus fungovania sveta.

V prameňoch sa božstvo objavuje aj pod alternatívnymi menami, ako Tlalteuctli alebo Tlalcihuatl, pričom ženská forma ešte viac zdôrazňuje jej úlohu ako matky zeme. Tlāltēuctli tak zosobňuje paradox mezoamerického chápania prírody: zem je zdrojom všetkého života, no zároveň je miestom rozkladu, smrti a neustáleho požierania toho, čo sama porodila.

Obrázok 130 Tlaltecuhtli ako ústredný motív Slnečného kameňa.

V ikonografii je Tlāltēuctli zobrazovaná ako zemská príšera s výrazne otvorenou tlamou, ktorá symbolizuje jej nenásytnosť a schopnosť pohlcovať všetko živé. Pazúrikové nože, ktoré sa objavujú namiesto zubov alebo jazyka, odkazujú na obetu, smrť a rituálne násilie ako neoddeliteľnú súčasť fungovania sveta. Telo božstva je často zobrazené v nezvyčajnej, skrčenej alebo prevrátenej polohe, čo zdôrazňuje jeho liminálny charakter – pohyb medzi svetom živých a podsvetím.

Ruky a nohy sú vybavené pazúrmi, čím sa Tlāltēuctli približuje k zoomorfným a monstróznym bytostiam. Tieto zvieracie prvky posilňujú jej obraz ako divokej, nekontrolovateľnej prírodnej sily. V ikonografii sa zároveň objavujú symboly podsvetia, ktoré ju jednoznačne prepájajú so smrťou, rozkladom a nočnou fázou kozmického cyklu.

Ako zemská príšera zohráva Tlāltēuctli kľúčovú úlohu pri stvorení súčasného sveta, keďže práve z jej tela vznikajú základné prvky kozmického poriadku. Zároveň má významné miesto aj pri zániku sveta, pretože zem je chápaná ako sila, ktorá svet nielen rodí, ale ho aj opätovne pohltí. Tento dvojitý aspekt – tvorivý aj deštruktívny – je základným princípom jej ikonografie aj mytologickej funkcie.

Chalchiuhtlicue

Pozri na strane 143.

Tonatiuh

Tōnatiuh, ktorého meno možno preložiť ako „pohyb Slnka" alebo „ten, čo robí deň", je aztéckym bohom Slnka a vládcom aktuálneho sveta. Predstavuje aktívne, pohybujúce sa Slnko, ktoré každý deň bojuje s temnotou, aby mohol pokračovať chod času a existencie. Zároveň vystupuje ako ochranca bojovníkov, keďže vojna a obeta sú chápané ako nevyhnutné podmienky udržiavania kozmického poriadku.

Podľa mýtov bohovia obetovali samých seba, aby Tōnatiuh získal energiu potrebnú na svoj každodenný pohyb po oblohe. Táto sebaobeta božstiev vytvára základný vzorec aztéckej kozmológie: Slnko nemôže fungovať bez obety. Z tohto presvedčenia priamo vyplýva dôraz na ľudské obety, predovšetkým krv a srdcia, ktoré mali Tōnatiuhovi dodávať silu v jeho neustálom zápase s temnotou a zabezpečiť pokračovanie sveta.

Obrázok 131 Božstvo Tonatiuh.

V ikonografii je Tōnatiuh najčastejšie zobrazovaný ako slnečný disk, často s červeným telom, ktoré symbolizuje krv, teplo a energiu. Jeho výjavy bývajú doplnené orlím perím a slnečnými lúčmi, čím sa zdôrazňuje jeho nebeský, bojový a solárny charakter. Orol ako sprievodný motív zároveň odkazuje na vojovníkov a na spojenie Slnka s vojenskou elitou.

Obrázok 132 Figurína, ktorá má na chrbte symbol piateho slnka.

Tōnatiuh reprezentuje Piate Slnko, teda súčasný kozmický vek, označovaný ako Nahui Ollin (4 Pohyb). Tento názov vyjadruje základnú vlastnosť sveta: neustály pohyb a nestabilitu. Podľa mýtov je Slnko každý večer prehĺtané božstvom zeme Tlaltecuhtli, čo symbolizuje jeho dočasný zánik a zostup do podsvetia. Aby sa mohlo

znovu objaviť na oblohe a pokračovať vo svojom pohybe, potrebuje nepretržitý prísun energie.

Táto energia je zabezpečovaná ľudskými obeťami, predovšetkým krvou a srdcami. Obety nie sú v tomto kontexte chápané ako krutosť, ale ako nevyhnutná podmienka fungovania sveta. Len prostredníctvom obiet je možné zaručiť pohyb Slnka, pokračovanie času a prežitie ľudí v rámci Piateho Slnka.

Tlazolteotl

Pozri na strane 146.

Mictlantecuhtli

Pozri na strane 140.

MICTECACIHUATL

Mictēcacihuātl je bohyňa smrti a pani mŕtvych, ktorá spolu so svojím manželom Mictlantecuhtlim vládne ríši podsvetia Mictlan. V aztéckej kozmológii predstavuje ženský princíp smrti a dopĺňa mužskú, autoritatívnu postavu vládcu podsvetia.

Podľa mýtov bola obetovaná už ako dieťa a následne znovuzrodená v podsvetí, čím sa definitívne stala jeho súčasťou. Tento motív zdôrazňuje predstavu smrti ako transformácie, nie ako konečného zániku. Mictēcacihuātl je preto chápaná nielen ako vládkyňa mŕtvych, ale aj ako strážkyňa cyklu smrti a obnovy.

Obrázok 133 Božstvo Mictecacihuatl.

V prameňoch sa objavuje aj pod alternatívnymi menami Mictlancihuatl a Mictecacioatl, ktoré označujú tú istú božskú bytosť v rôznych jazykových alebo textových tradíciách. Jej úloha je prevažne pasívna a ceremoniálna: dohliada na

zosnulých, ktorí prešli náročnou cestou do Mictlanu, a spolu s Mictlantecuhtlim zabezpečuje poriadok v najnižšej sfére podsvetia.

V ikonografii je Mictēcacihuātl zobrazovaná ako ženská postava, pričom dôraz sa kladie na jasne rozpoznateľné znaky ženského tela, ako sú sukňa a prsia. Tieto prvky sú však kombinované s atribútmi smrti, najmä s lebkou alebo kostrou, čím vzniká výrazný kontrast medzi životodarným a smrteľným princípom.

Obrázok 134 Figuríny Mictecacihuatl.

Jej tvár má často podobu lebky, prípadne ide o kostrové zobrazenie so zvýraznenými očami a otvorenými ústami. Otvorené ústa symbolizujú akt pohlcovania a sú spojené s predstavou, že počas dňa prehĺta hviezdy, ktoré sa večer znovu objavujú na oblohe. Tento motív vyjadruje cyklický charakter smrti a obnovy a zdôrazňuje jej úlohu v kozmickom poriadku.

Úlohou tejto božskej postavy je strážiť kosti mŕtvych v podsvetí a dohliadať na ríšu zosnulých. V neskorších tradíciách a v koloniálnom aj modernom kontexte sa jej význam čiastočne premieta do predstáv spojených so sviatkom Día de los Muertos (Deň mŕtvych), ktorý zdôrazňuje kontinuitu medzi svetom živých a mŕtvych. V

ľudovej religiozite a synkretických formách zbožnosti sa tieto staršie predstavy niekedy spájajú aj s postavou známej ako Nuestra Señora de la Santa Muerte („naša pani svätá smrť"), hoci ide už o odlišný fenomén, ktorý možno považovať za novú religiozitu.

Obrázok 135 Božstvá smrti v kódexe Borgia.

Centeotl

Pozri na strane 138.

Tlaloc

Pozri na strane 152.

Quetzalcoatl

Pozri na strane 114.

Tezcatlipoca

Pozri na strane 106.

TLAHUIZCALPANTECUHTLI

Tlāhuizcalpantēcuhtli je božstvo rannej hviezdy a úsvitu, ktorého meno znamená „Pán úsvitu". V mezoamerickej kozmológii je spájaný s planétou Venuša v jej rannej fáze a s deštruktívnymi silami, ktoré sprevádzajú jej objavenie sa na oblohe. Tento aspekt Venuše bol vnímaný ako nebezpečný a potenciálne škodlivý pre ľudí, úrodu aj politický poriadok. Tlāhuizcalpantēcuhtli je chápaný ako jeden z aspektov božstva Quetzalcōātla a v prameňoch sa objavuje aj pod alternatívnymi menami Tlahuiazecalpatcuatli a Tlahuizcalpan.

Obrázok 136 Božstvo Tlahuitzcalpantecuhtli.

V ikonografii je Tlāhuizcalpantēcuhtli zobrazovaný ako ozbrojené božstvo, často so šípmi, ktoré symbolizujú jeho agresívny a deštruktívny charakter. Typickým prvkom je operená koruna a motív natiahnutej kože; v niektorých vyobrazeniach má podobu kostry bohato zdobenej ornamentmi. Vizuálne zdieľa viaceré znaky s božstvom Mixcōhuātl, najmä v spojení so zbraňami a lovecko-vojenskou symbolikou.

Z hľadiska funkcie je spájaný s osudom, vojnou, armádou a ľudskými konfliktmi. Úzko súvisí s Quetzalcōātlom a Xōlōtlom, pričom predstavuje deštruktívny aspekt planéty Venuša pri jej heliaktickom východe. V tomto momente je chápaný ako božstvo, ktoré „útočí šípmi" na svet, čo sa v mýtoch odráža v jeho nepriateľskom pôsobení voči ľuďom aj kozmickému poriadku.

Obrázok 137 Tlahuitzcalpantecuhtli v kódexe Telleriano Remensis na strane 14.

V mýte o stvorení sveta Tlāhuizcalpantēcuhtli útočí na Slnko stelesnené božstvom Nanahuatzin. Tento čin vedie k jeho potrestaniu a premene na božstvo Itztlacoliuhqui-Ixquimilli, ktoré je spojené so zimou, chladom a snehom, ale aj so spravodlivosťou, trestom a poriadkom. Táto transformácia vyjadruje prechod od deštruktívnej, chaotickej sily k disciplinujúcemu a represívnemu aspektu kozmického zákona. Tlāhuizcalpantēcuhtli sa objavuje aj v obrazových rukopisoch, vrátane

Drážďanského kódexu, čo dokladá jeho širší význam v mezoamerickom náboženskom myslení.

Obrázok 138 Variácia Tlahuitzcalpantecuhtliho v mayskom Drážďanskom kódexe ako Tawiskal.

OSTATNÉ BOŽSTVÁ

XOLOTL

Xōlōtl je chápaný ako dvojička Quetzalcōātla a predstavuje komplementárny, temnejší aspekt tej istej kozmickej sily. V náboženských predstavách je spájaný s dvojičkami, ohňom, chorobami, telesnou deformitou a nešťastím, teda s javmi, ktoré narúšajú poriadok, no zároveň sú jeho nevyhnutnou súčasťou.

Obrázok 139 Božstvo Xolotl.

Xōlōtl zohráva dôležitú úlohu v posmrtnom cykle, keď sprevádza mŕtvych na ich ceste do podsvetia, čím vystupuje ako psychopompické božstvo. Zároveň je bohom ohňa a bleskov, čo ho zaraďuje medzi deštruktívne, ale aj transformačné sily. V mýtoch pomáha Quetzalcōātlovi počas zostupu do Mictlanu, kde sa podieľa na získaní kostí predchádzajúcich generácií ľudí.

Ako večerná hviezda (Venuša) je Xōlōtl zodpovedný za „stiahnutie" Slnka do podsvetia po jeho dennej púti, čím zabezpečuje prechod medzi dňom a nocou a kontinuitu kozmického cyklu. V prameňoch sa jeho meno objavuje aj v podobe Xolotol, čo odkazuje na rovnaké božstvo v jazykovo alebo regionálne odlišných variantoch.

Obrázok 140 Xolotl v kódexe Borbonicus na strane 16.

V ikonografii je Xōlōtl najčastejšie zobrazovaný v podobe psa, čo priamo súvisí s jeho funkciou sprievodcu duší do podsvetia. Pes bol v mezoamerických predstavách chápaný ako zviera schopné sprevádzať mŕtvych a pomáhať im prekonať nebezpečenstvá posmrtnej cesty. Typickým atribútom je náhrdelník s mušľou, ktorý ho ikonograficky prepája s vodou, podsvetím a cyklickým pohybom medzi svetmi. Tento prvok zároveň odkazuje na jeho úzke prepojenie s božstvom Quetzalcōātla

potvrdzuje, že Xōlōtl predstavuje jeden z jeho aspektov, konkrétne nočný, temný a transformačný rozmer kozmického poriadku.

V ikonografii je Xōlōtl najčastejšie zobrazovaný v podobe psa, čo priamo súvisí s jeho funkciou sprievodcu duší do podsvetia. Pes bol v mezoamerických predstavách chápaný ako zviera schopné sprevádzať mŕtvych a pomáhať im prekonať nebezpečenstvá posmrtnej cesty. Typickým atribútom je náhrdelník s mušľou, ktorý ho ikonograficky prepája s vodou, podsvetím a cyklickým pohybom medzi svetmi. Tento prvok zároveň odkazuje na jeho úzke prepojenie s božstvom Quetzalcōātla potvrdzuje, že Xōlōtl predstavuje jeden z jeho aspektov, konkrétne nočný, temný a transformačný rozmer kozmického poriadku.

METZTLI

Mētzli je božstvo spojené s Mesiacom, pričom v aztéckych predstavách môže nadobúdať ženský aj mužský aspekt. Je spätý s temnotou, nocou a rozkladom, čo sa odráža aj v jeho asociácii s červami a telesnou premenou. V kozmologických mýtoch vystupuje ako postava, ktorá nedokázala vykonať úplnú sebaobetujúcu transformáciu potrebnú na to, aby sa stala Slnkom, a preto mu bola prisúdená úloha Mesiaca, telesa so slabším svetlom a cyklickým charakterom. Mētzli je v prameňoch často prepájaný s postavami Coyolxauhqui alebo Tecciztecatla, ktorí v rôznych variantách mýtu predstavujú lunárny princíp a opozíciu voči solárnemu božstvu.

Obrázok 141 Symbol božstva Metztli.

V ikonografii je Mētzli zobrazovaný prostredníctvom charakteristických znakov, medzi ktoré patrí motív tvaru písmena U, výrazne zdôraznené oči a prítomnosť vodných prvkov. Typickým prvkom je aj vyobrazenie zajaca umiestneného vo vnútri lunárneho symbolu, čo odkazuje na mezoamerickú predstavu „zajaca v Mesiaci" a zároveň podčiarkuje cyklický a nočný charakter tohto božstva.

Ehecatl

Ehēcatl predstavuje aspekt a naguala Quetzalcōātl, konkrétne v podobe boha vetra. Je spájaný najmä so západným vetrom, ktorý prináša dážď a zabezpečuje pohyb oblakov. V kozmologických predstavách zohráva kľúčovú úlohu tým, že jeho dych umožňuje pohyb Slnka po oblohe a udržiava tak chod kozmického poriadku. Ehēcatl je úzko prepojený so svetovými stranami a jeho kult sa odráža aj v architektúre, najmä v kruhových alebo polkruhových stavbách, ktoré sú typické práve pre chrámy zasvätené tomuto božstvu.

Obrázok 142 Božstvo Ehecatl.

V ikonografii je Ehēcatl zobrazovaný ako Ehēcatl-Quetzalcōātl, teda ako špecifický aspekt opereného hada spojený s vetrom. Typickým znakom sú pretiahnuté, „kačacie" ústa, ktoré vizuálne zdôrazňujú dych a prúdenie vzduchu. Často je odievaný do vtáčieho kostýmu, čím sa poukazuje na jeho schopnosť pohybu medzi nebom a zemou a na jeho úlohu sprostredkovateľa medzi kozmickými sférami.

Xochipilli

Xōchipilli, ktorého meno znamená „Kvetinový princ", je mladé božstvo spojené s umením, estetikou a pôžitkom. V aztéckom panteóne vystupuje ako boh maliarov, tanca, hier a písma, teda činností úzko spätých s rituálnou tvorivosťou a spoločenskou zábavou. Zároveň je prepájaný so sexuálnou túžbou, extázou a zmenenými stavmi vedomia, čo sa odráža v jeho silnej väzbe na psychoaktívne látky používané v rituálnom kontexte.

Obrázok 143 Božstvo Xochipilli.

V prameňoch a ikonografii sa objavuje pod viacerými menami a aspektmi, ako sú Xochipili, Chicomexochitl, Macuil Xochitl či Piltzintecuhtli-Tonatiuh. Tieto označenia nepredstavujú samostatné božstvá, ale rôzne funkčné a symbolické podoby jednej božskej entity, ktorá spája kvety, hudbu, tanec, zmyslovosť a rituálnu skúsenosť do jednotného kozmického princípu.

V ikonografii je Xōchipilli zobrazovaný ako mladík s výrazne idealizovanými črtami. Na hlave má často vtáka alebo vtáčie prvky, ktoré poukazujú na jeho spojenie s pohybom, hudbou a extázou. Jeho výzdoba je bohatá na kvetinové motívy, ktoré symbolizujú radosť, plodnosť a estetický pôžitok. Typickým znakom sú svetlé, dlhé vlasy a svetlá pokožka, čím sa zdôrazňuje jeho mladistvosť, vitalita a asociácia s pôžitkom, krásou a rituálnou hrou.

Obrázok 144 Xochipilli v prepojení na dni kalendára tonalpohualli.

V aztéckom náboženskom systéme bol Xōchipilli patrónom umelcov, hier, tanca, plodnosti a šťastia, pričom jeho kult zahŕňal aj aspekty telesnosti, zmyslovosti a prekračovania bežných sociálnych noriem. V koloniálnych prameňoch je jeho uctievanie spájané aj s homosexuálmi a mužskými prostitútmi, čo bolo zo strany španielskych autorov vnímané negatívne a morálne odsudzované.

Bernardino de Sahagún v tomto kontexte opisuje postavu nazývanú Xochihua slovami: „...Xochihua sa oblieka ako žena, hovorí ako žena, zvedení, pomýlení a oklamaní ľudia pod vplyvom kvetín...", čím poukazuje na prepojenie božstva s prezliekaním, extázou a zmenenými stavmi vedomia. Podobne Bartolomé de las Casas zaznamenáva extrémne represívne reakcie koloniálnej moci, keď píše: „Niektorí Španieli našli na rohoch ulíc troch mužov, ktorí boli oblečení za ženy, určite pod vplyvom veľkého hriechu. Neskôr boli hodení psom, ktorí ich roztrhali a zjedli ako keby boli ich sudcami."

Zároveň však pramene naznačujú, že prezliekanie a porušovanie rodových rolí bolo v predhispánskom kontexte legitímne a tolerované najmä počas sviatkov a rituálov, kde malo náboženský a symbolický význam a nebolo chápané ako morálne previnenie, ale ako súčasť rituálneho poriadku spojeného s božstvom kvetov, hry a extázy.

Xochiquetzal

Xōchiquetzal, ktorej meno sa prekladá ako „Kvetinové perie", je bohyňa spojená so sexualitou, zmyslovosťou a pôžitkom, ale aj s kvetmi, krásou a mladosťou. V aztéckom panteóne vystupuje ako patrónka prostitútok, homosexuálov a mladých matiek, pričom zosobňuje pozitívny, životodarný aspekt sexuality a telesnej rozkoše. V niektorých tradíciách je úzko prepojená s božstvom Xōchipilli, s ktorým býva chápaná ako jeho sestra alebo komplementárny ženský protipól.

Mýty ju zároveň predstavujú ako manželku viacerých bohov, čo zdôrazňuje jej funkciu univerzálneho ženského princípu spojeného s plodnosťou, krásou a erotickou príťažlivosťou. V prameňoch sa objavuje aj pod alternatívnymi menami, ako sú Xochiquetzalli alebo Ichpochtli, pričom druhé označenie znamená „panna" alebo „mladá žena" a poukazuje na jej večnú mladosť a ideálnu ženskú podobu v mezoamerických predstavách.

Obrázok 145 Božstvo Xochiquetzal.

V ikonografii je Xōchiquetzal zobrazovaná ako mladá žena bohato ozdobená šperkami a odevom, pričom dominantnú úlohu zohrávajú florálne motívy a vegetačné prvky. Tieto znaky priamo odkazujú na jej spojenie s kvetmi, prírodou a zmyslovou krásou.

Ako aztécka bohyňa kvetín a lásky v sebe spája významy obsiahnuté už v samotnom mene: xōchitl („kvetina“) a quetzalli („vzácne perie“), teda hodnoty krásy, vzácnosti a pôžitku. Podľa mýtov žila pôvodne v raji, z ktorého bola neskôr vykázaná, čo zdôrazňuje jej ambivalentný charakter – na jednej strane životodarný a plodný, na druhej strane spojený s túžbou a pokušením. Xōchiquetzal tak predstavuje sexuálnu a tvorivú silu mladej ženy, chápanú ako prirodzenú a zároveň potenciálne nebezpečnú súčasť kozmického poriadku.

Toci

Toci, ktorej meno znamená „Naša stará mama“, je aztécke božstvo spojené s liečením, pôrodom a starostlivosťou o telo. V náboženských predstavách vystupuje ako nagual bohyne Coatlicue a Xochitlicue, čím sa prepája so zemskými, materinskými a transformačnými aspektmi ženského princípu. Je úzko spätá s pôrodnými asistentkami a liečiteľkami, ktoré pôsobili na rozhraní medicíny, rituálu a náboženstva.

Obrázok 146 Božstvo Toci.

V ikonografii je Toci zobrazovaná ako stará žena, často s tmavými alebo čiernymi prvkami na tvári, čo poukazuje na jej spojenie s bolesťou, krvou a rituálnou očistou. Typickým znakom sú aj nástroje na pletenie umiestnené v korune alebo vo vlasoch, ktoré symbolizujú ženskú prácu, starostlivosť a kontinuitu života. V mnohých ohľadoch sa jej podoba a funkcia približujú bohyni Tlazolteotl, najmä v súvislosti s očistou, telesnosťou a cyklami života a smrti.

Obrázok 147 Toci v kódexe Magliabechiano na folio 39.

YACATECUHTLI

Yacatecuhtli, ktorého meno sa prekladá ako „Pán nosu", je aztécke božstvo spojené s obchodom, cestovaním a diaľkovými výpravami. Bol patrónom pochtecov, teda profesionálnych obchodníkov, ktorí zabezpečovali výmenu luxusných tovarov a zároveň pôsobili ako nositelia informácií medzi vzdialenými regiónmi. Yacatecuhtli chránil cestovateľov na nebezpečných trasách, dohliadal na úspešný návrat výprav a garantoval prosperitu obchodných aktivít.

Obrázok 148 Božstvo Yacatecuhtli.

V prameňoch sa objavuje pod viacerými alternatívnymi menami a epitetami, ako sú Yactecuhtli, Yiacatecutli, Yacacoliuhqui, Ollohqueh, Iyahcateuctli, Yacapitzahuac či Tacatecutli. V niektorých oblastiach je zároveň stotožňovaný alebo úzko prepájaný s

božstvom Ek Chuah (Ekchuah), ktoré plnilo podobnú funkciu v širšom mezoamerickom kontexte. Táto variabilita názvov odráža regionálne rozdiely a rozmanité aspekty ochranného a sprievodného božstva obchodníkov a cestovateľov.

V ikonografii je Yacatecuhtli zobrazovaný s výrazne predĺženým nosom a často aj s bradou, čo sú znaky, ktoré ho jednoznačne identifikujú medzi ostatnými božstvami. Jeho podoba je úzko spätá s cestovaním a diaľkovým obchodom – býva znázornený v kontexte ciest alebo pohybu a často s nákladom na chrbte. Typickým atribútom je aj zväzok prútov, ktorý symbolizuje obchodné výpravy, prekonávanie vzdialeností a ochranu pochtecov na ich cestách.

Chicomecoatl

Chicōmecōātl, ktorej meno znamená „Sedem hadov", je aztécka bohyňa potravy a poľnohospodárstva a zároveň ženský aspekt kukurice. Predstavuje zásadnú silu zabezpečujúcu obživu a prežitie spoločnosti, keďže kukurica bola základom mezoamerickej stravy. V jej pozitívnej podobe je spájaná s hojnosťou a úrodou, no zároveň má aj negatívny aspekt, ktorý sa prejavuje neúrodou, hladom a nedostatkom potravín.

Obrázok 149 Božstvo Chicomecoatl.

V prameňoch sa objavuje pod viacerými alternatívnymi menami, ako sú Chiutcoatl, Chicomeccatl, Chicomexochitl, Chalchiuhcihuatl, Xilonen, Chicomolotzin či Chicome Coatl. Táto rozmanitosť pomenovaní odráža jej viacvrstvový charakter a regionálne i funkčné variácie bohyne kukurice a poľnohospodárskej prosperity.

V ikonografii je Chicōmecōātl zobrazovaná ako mladá žena s dlhými čiernymi vlasmi, čím sa zdôrazňuje jej vitalita a prepojenie s rastovým cyklom prírody. Často drží kvety alebo poľnohospodárske plodiny, ktoré priamo symbolizujú úrodu, potravu a plodnosť. Charakteristickým prvkom jej zobrazení je aj vtáčia maska, ktorá môže odkazovať na jej úlohu sprostredkovateľky medzi svetom ľudí, prírody a božských síl ovplyvňujúcich poľnohospodársku prosperitu.

HUEHUECOYOTL

Huēhuehcoyōtl, ktorého meno znamená „Veľmi starý kojot", je aztécke božstvo typu trickster, spojené s klamstvom, premenou a narúšaním poriadku. Vystupuje ako menič tvarov a prefíkaná postava, ktorá sa pohybuje na hranici múdrosti a divokosti. Jeho charakter pripomína severoamerické mýty o kojotovi ako kultúrnom hrdinovi a podvodníkovi, čo poukazuje na širšie panamerické paralely.

Obrázok 150 Božstvo Huehuecoyotl.

Huēhuehcoyōtl je bohom hudby, tanca a zábavy, no zároveň aj podvodov a žiadostivosti. V mýtoch si často robí žarty z iných bohov a svojimi činmi spôsobuje chaos, ktorý však zároveň vedie k zmene a obnoveniu rovnováhy. Tento ambivalentný charakter z neho robí dôležitú postavu, ktorá upozorňuje na tenkú hranicu medzi poriadkom a neporiadkom, tvorivosťou a deštrukciou. V prameňoch sa objavuje aj pod alternatívnymi názvami Ueuecoyotl alebo Huehuehcoyotl.

V ikonografii je Huēhuehcoyōtl zobrazovaný predovšetkým v podobe kojota, ktorý symbolizuje prefíkanosť, pohyb a schopnosť premeny. Častým prvkom je čierne perie, odkazujúce na noc, chaos a liminálne priestory medzi poriadkom a neporiadkom. Okrem zoomorfnej podoby sa objavuje aj v antropomorfnej forme, ako človek odetý do kojotieho kostýmu, čo zdôrazňuje jeho funkciu meniča tvarov a jeho schopnosť pohybovať sa medzi svetom bohov, ľudí a zvierat.

Tonantzin

Tonantzin, ktorej meno znamená „naša matka", je aztécka bohyňa zeme a výrazná reprezentácia materského princípu. V náboženských predstavách je úzko spätá s pôdou, plodnosťou a výživou, preto býva označovaná aj ako „Matka zem", „Nosička kukurice" alebo „Naša veľká matka". Funkčne aj symbolicky sa približuje k božstvám ako Toci, Coatlicue či Tlaltecuhtli, s ktorými zdieľa aspekty rodenia, smrti a obnovy života.

Obrázok 151 Božstvo Tonantzin.

V koloniálnom období došlo k výraznému prepojeniu kultu Tonantzin s kresťanskou postavou Panny Márie Guadalupskej. Miesto jej uctievania na hore Tepeyac, ktoré bolo pôvodne spojené s Tonantzin, sa stalo centrom mariánskeho kultu, čím sa

pôvodné domorodé predstavy o materskej božskej sile transformovali a pretrvali v synkretickej podobe až do novoveku.

V ikonografii je Tonantzin zobrazovaná ako staršia žena, čím sa zdôrazňuje jej materský, zemský a ochraňujúci charakter. Charakteristickým znakom je ozdoba pod nosom, ktorá ju ikonograficky približuje k ďalším ženským božstvám spojeným so zemou, plodnosťou a cyklami života.

Xilonen

Xilōnen (zložené z výrazov xīlotl „mladý, nový“ a -nen „kukurica“) je lokálne božstvo vegetácie úzko späté s kukuricou, predovšetkým s jej mladou, sladkou formou. V náboženských predstavách vystupuje ako aspekt bohyne Chicōmecōātl, čím reprezentuje skorú fázu rastového cyklu kukurice, obdobie nádeje na budúcu úrodu a poľnohospodársku prosperitu. V prameňoch sa objavuje aj pod alternatívnymi menami, ako sú Xilonemin, Chicomecoatl alebo Chalchiuhcihuatl, čo odráža jej funkčné prepojenie s ďalšími božstvami potravy, plodnosti a rastu.

Obrázok 152 Božstvo Xilonen.

V ikonografii je Xilōnen zobrazovaná ako mladá žena, čím sa zdôrazňuje jej spojenie s ranou, ešte nezrelou fázou rastu kukurice. Typickým znakom je ozdoba pod nosom, ktorá ju ikonograficky prepája s ďalšími ženskými božstvami plodnosti a zeme. Jej výzdoba často zahŕňa kukuričné prvky, ako sú klasy alebo rastlinné motívy, ktoré jasne odkazujú na jej úlohu božstva mladej, sladkej kukurice a vegetačného rastu.

Mayahuel

Ide o bohyňu agáve a plodnosti, ktorá je v mezoamerických predstavách úzko spätá so životodarnými silami rastlín. Je charakterizovaná motívom štyristo pŕs, ktorými dojčí a vyživuje deti, čo symbolizuje hojnosť, výživu a nevyčerpateľnú schopnosť dávať život. V mýtoch vystupuje aj ako darca lásky a telesného potešenia a je prepojená s božstvom Quetzalcōātla, s ktorým zdieľa aspekty plodnosti, rastu a obnovy. V prameňoch sa objavuje pod viacerými alternatívnymi menami, najčastejšie ako Mayāhuel, ale aj Mayahual, Mayouel či Tezcacoac, čo odráža regionálne a funkčné varianty tejto bohyne.

Obrázok 153 Božstvo Mayahuel.

V ikonografii je táto bohyňa zobrazovaná s ozdobou pod nosom, ktorá ju vizuálne prepája s ďalšími ženskými božstvami spojenými s telesnosťou, plodnosťou a očistou. Objavujú sa u nej prvky podobné bohyni Tlazolteotl, čo poukazuje na spoločné tematické okruhy sexuality, telesnosti a regenerácie. Výrazným identifikačným znakom je agáve, zobrazované priamo ako rastlina alebo prostredníctvom jej listov, ktoré odkazujú na výživu, plodnosť a cyklickú obnovu života.

BIBLIOGRAFIA

Aurora Pérez Jimenez, G., & Janssen, M. (2017). *Encounter with the Plumed Serpent : Drama and Power in the Heart of Mesoamerica*. University Press of Colorado.

Berdan, F. F. (2013). Aztec archaeology and ethnohistory. *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, *9780521881272*, 1–347. https://doi.org/10.1017/CBO9781139017046

Berdan, F. F., & Rieff Anawalt, P. (n.d.). *The Essential Codex Mendoza*. University of California Press.

Boone, E. H. (2000). *Stories in red and black: Pictorial histories of the Aztecs and Mixtecs*.

Boone, E. H. (2007). *Cycles of Time and Meaning in the Mexican Books of Fate*. University of Texas Press. https://utpress.utexas.edu/9780292712638/

Boone, E. Hill., Burkhart, L. M. ., & Tavárez, D. Eduardo. (2017). *Painted words : Nahua Catholicism, politics, and memory in the Atzaqualco pictorial catechism*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Fahmel Beyer, B. (2017). Monte Albán V y los mixtecos. *Anales de Antropología*, *51*(2), 131–141. https://doi.org/10.1016/J.ANTRO.2016.12.001

Glass, J. B. (2015). A Survey of Native Middle American Pictorial Manuscripts. In H. F. Cline, C. Gibson, & H. B. Nicholson (Eds.), *Handbook of Middle American Indians* (Vols. 14–15).

Grazia, C., Buti, D., Cartechini, L., Rosi, F., Gabrieli, F., Lladó-Buisán, V. M., Domenici, D., Sgamellotti, A., Romani, A., & Miliani, C. (2018). *Exploring the Materiality of Mesoamerican Manuscripts by Non-invasive Spectroscopic Methods: Codex Laud, Bodley, Selden, Mendoza and Selden Roll at the Bodleian Library*. Brill. https://brill.com/display/book/9789004388116/BP000006.xml

Jansen, M. E. R. G. N. ., & Pérez Jiménez, G. Aurora. (2017). *Time and the ancestors : Aztec and Mixtec ritual art*. Brill.

Lockhart, J. (1994). *The Nahuas after the Conquest : A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*. Stanford University Press.

Lockhart, James. (1992). *The Nahuas after the Conquest : A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*. Stanford University Press .

Mundy, B. E. . (1996). *The mapping of New Spain : indigenous cartography and the maps of the relaciones geográficas*. University of Chicago Press. https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/M/bo3626921.html

Nicholson, H. B. (2015). 6. Religion in Pre-Hispanic Central Mexico. In *Handbook of Middle American Indians, Volumes 10 and 11: Archaeology of Northern Mesoamerica* (Vols. 10–11).

Pohl, J. M. D. (1994a). Mexican Codices, Maps, and Lienzos as Social Contracts. *Writing Without Words*, 137–160. https://doi.org/10.1215/9780822379263-007

Pohl, J. M. D. (1994b). Mexican Codices, Maps, and Lienzos as Social Contracts. In E. H. Boone & W. D. Mignolo (Eds.), *Writing Without Words* (pp. 137–160). Duke University Press. https://doi.org/10.1215/9780822379263-007

Robertson, D. (1959). *Mexican manuscript painting of the early colonial period : the Metropolitan Schools / Donald Robertson. | Wellcome Collection*. Yale University Press. https://wellcomecollection.org/works/n95hz5rk

Sahagun, B. de. (1590). *General history of the things of New Spain: Florentine codex*. *1621*, Book 2.

Stresser-Péan, Guy., Méndez, Araceli., Bagot, F., & Massart, G.-Yves. (1995). *El Códice de Xicotepec : estudio e interpretación*. 209.

Theodoro, G. (2023). O Lienzo, a Conquista e as mulheres. *Revista de História Da Arte e Da Cultura*, *4*(1), 55–72. https://doi.org/10.20396/RHAC.V4I1.17656

BOHOVIA MEXICKÝCH KÓDEXOV

© Mgr. Jakub Špoták. PhD. – Mgr. Nikol Quardová, PhD.

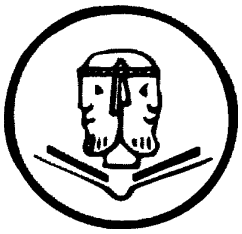
Vydal Chronos v Bratislave v roku 2025

1. vydanie

Vydané v elektronickej forme

- ISBN 978-80-89027-86-6

- EAN 9788089027866

Chronos

2025

ISBN 978-80-89027-86-6